

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2018
3

Vári Attila prózája | Kántor Zsolt, Kulin Borbála, Szkárosi Endre, Sütő Csaba András versei | Martos Gábor, Murányi Kata és Erdei Krisztina tanulmányai | Alexandru Ciubotariu képregénye | Kritikák Rusz Lívია, Csepella Olivér, Vass Róbert, Kiss Judit, Szebeni Péter képregényeiről és a Fantomatika, a Zina, a Háttérzaj és a Veszélyes Kölykök periodikákról

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemléző folyóirat

Szerkesztők:

Biró Annamária (*tanulmány*), Demus Zsófia (*képregény*), Vass Norbert (*kritika*),
Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, Csillag István, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAe Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Sütő Csaba András: <i>voltidő</i> (Eső, 2018/1.)	3
Kulin Borbála: <i>fél óra szélcsend</i> (Hitel, 2018/3.)	5
Grancsa Gergely: <i>Vakfolt</i> (Tempevölgy, 2018/1.)	6
Vári Attila: <i>Halotti maszk</i> (Élet és Irodalom, 2018. március 29.)	8
Kántor Zsolt: <i>Siloám tava</i> (Múlt és Jövő, 2018/1.)	14
Szkárosi Endre: <i>Ajtó</i> (Ambroozia, 2018/2.)	15
Stankovics Marianna: <i>Az alvó</i> (Magyar Műhely, 2018/1.)	16
Vörös Gábor: <i>Tényleg sajnálom</i> (Irodalmi Jelen, 2018/3.)	17

■ STREET ART

<i>A „punk összetevő”</i> (Interjú Chris Forddal)	26
Martos Gábor: <i>Hogyan lett a falírkából művészet?</i>	35
Murányi Kata: <i>Murál, ami összeköt – street art jelenségek Lisszabonban</i>	47
Erdei Krisztina: <i>Festményharc és épületek közösségi forgatása</i>	57
<i>A street art mentett meg</i> (Interjú Alexandru Ciubotariúval)	67

■ KÉPREGÉNY

Alexandru Ciubotariu: <i>Szögletes macska</i>	72
---	----

■ KRITIKA

Szabó Zoltán Ádám: <i>Kritika helyett</i> (Rusz Livia: <i>Napsugár</i>)	78
Vass Norbert: <i>Sárga, vastag, széteső</i> (Csepella Olivér: <i>Nyugat + Zombik</i>)	86
Dunai Tamás: <i>Idegenként itthon</i> (Vass Róbert: <i>Különös, idegen nyelven 2017</i>)	91
Demus Zsófia: <i>Kutyák és macskák</i> (Kiss Judit – Szebeni Péter [szerk.]: <i>TYA</i>) (Kiss Judit – Szebeni Péter [szerk.]: <i>CSKA</i>)	95

Szép Eszter: <i>A fantáziának batárt szabni</i> (Szabó Kriszta – Sárosi Mátyás: Fantomatika)	100
Kráncz Bence: <i>A szabadság határai</i> (Zina, VeszelYES Kölykök, HáttérZaj LitZine)	104

■ REPERTÓRIUM

2017. március–április (Zahari István)	110
Számunk szerzői	129

Lapszámunk borítója Alexandru Ciubotariu
képeinek felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti
Együttműködési
Alap

SZEMLE

Sütő Csaba András

VOLTIDŐ

veled is elbánt az idő. lassan, biztosan.

kopott kabát, fényes nadrág,
legyúrt sarkú cipő, orrán,
oldalán megannyi botlás,
csoszogás, ajtótamasztás,
sarkat és orrot így gyalul,
az eredeti bőr masszívumáról
lassan lefoszló bőrcafatok.

körme alatt kosz,
töredezett körömvégek.
bal keze kisujján még ott az írás,
az értelem kék tintás nyoma.
a bőrbe nyomott félholdak kemény,
száraz dűnévé híztak,
az ujjak tövébe víz- és vérhólyagokat
nyomott a szerszámok nyele.

lassan múlik, kezét a teste mellé eresztve: pihen.

évek, míg hajába túr,
a szántás nyomán kifordulnak
a fáradt, ősz szálak.
lassú csillámokban ezüsttelér.
nem várja meg, míg szakáll,
kétnaponta bánik el borostával,
kezdő viszketéssel.

részint vörös, ez szmörére emlékezteti,
részint több ősz, kevesebb tavasz.
néha elkanászodik, centis szórt híz le
arcáról, hevenyészett asztagok a porcelánszérűn.

egyre kevesebbet olvas a sötétben,
egyre többet néz.
mind kedvesebb éjszakai fények.
a nappaliban hunyorog.
egyre kevésbé vezet szívesen éjjel.
mintha mindenki reflektorral jönne
mögötte, előtte, sárga foltok,
gyűrűk maradnak utána, villannak
itt, takarnak ott. lassan faldossa,
a súly, a nehezék szívéen,
tüdején ével, térde fájdogál, ropog,
betonon tanulta a kézilabdát,
háta bekötött. szorongatja a völdő.

Eső, 2018/1.

Kulin Borbála

FÉL ÓRA SZÉLCSEND

Van az a terasz ott a riviérán,
a sárga napernyők alatt, a vendéglő előtt,
ahol beszűkül kissé a macskaköves utca, majd kitágul
az öreg toronynál a téren.
Itt ülünk; a hegyek árnyéka nem ér itt véget,
de már érezni a tengert. Nap süt,
morajló tömeg, pergő szemek
a homokóra nyakán.
Észrevétlen folyik át délelőtt
a délutánba. Koktélt tölt a pincér.

El kellene ezt mondanom neked.
El kellene tudnom ezt valahogy mondani,
hogy a hegyek árnyéka még véget sem ér, de már
elkezdődik a tenger.
Hogy figyelj: egyetlen lélegzetvétellel oson át rajtunk a dél.
Nincs szél, most leleselkedj,
amíg a pincér tölt karcsú, áttetsző poharunkba,
nincs mire várni, nincs félni mitől,
csukott szemmel fordulj a napba,
a világ érthetetlen, lüktető mantra,
idegen beszéd.
De jó, hogy itt vagy.

Itt vagy,
hirtelen csörren a villád,
ahogy kitörsz a néma fegyelemből.
„fél órája ülünk itt hullacsendben,
fél órája. Direkt mértem az időt!”

Hitel, 2018/3.

Gracsa Gergely

VAKFOLT

Törmeléket zúdítanak le, sittet,
 egy gödörbe, vasbeton
 elemek széttört darabjait,
 több száz kilósak,
 roncsolt végeikből
 rozsdás fémgerendák látszanak,
 óriási konténer önti ki őket a szürkületben,
 tücskök itt nincsenek, ciripelnek
 gumiágyukban az acélhuzalok,
 valami leszakad, tompán
 puffan, a gödör oldalából
 zacskók látszanak, távolabb
 egy otthagyt pulóver rohad,
 madár vagy repülő járt erre
 valamikor, messziről szirénák
 vagy kürtjelek, a kék kipufogógázban
 lassan kigyúlnak a lakópark fényei,
 a házak, ahol emberek élnek,
 a közvilágítás működik,
 a teherautó kereke vastag,
 férgeket gyúr az agyagos sárból,
 a gödör hatalmas és üres,
 nem látni az aljára,
 a törmelékből időnként
 tapétás faldarabok látszanak,
 zaj van,
 zaj van és por száll fel mindenhol,
 lehetne nappal is,
 akkor még melegebb van,
 nem lehet lélegezni ekkora zajban,
 a por eltömít mindent,
 a felszín természetes
 növénytakarója ismeretlen,
 nem szikes, meszes

vagy löszös, semmilyen,
 kékes kipufogófüst száll fel,
 valahol ugat egy kutya,
 a konténer felnyitott
 hátuljából megállás nélkül
 ömlik a törmelék,
 végtelen minden,
 kosz van, por és mocskok,
 a gödör nem telik,
 csak a sitt ömlik bele,
 valahol vannak emberek,
 senki nem tud az építési terület
 növénytakarójának változásáról,
 már nyár van, az volt eddig is, tél,
 az ezredik körét teszi meg a Kamaz,
 óvatosan a gödör széléig tolat,
 néhány száraz földdarab
 gurul a gödörbe,
 aztán fémes csattanás
 és megfeszülnek a láncok,
 döngve zúdul a gödörbe a sitt,
 a törmelékből időnként
 mosdókagylók torzói látszanak,
 bontják a várost, építik,
 semmi szépség, minden gyönyörű,
 lassan vége, a konténerből a por,
 holt lakók hamvai,
 nem ismerek a szavaimra,
 a teherautó hamarosan újra visszajön.

Tempevölgy, 2018/1.

Vári Attila

HALOTTI MASZK

Évekig járhatott csodájára a különös szobornak a város. A körülötte elhelyezett padokon szinte sohasem volt szabad ülőhely. Amolyan eligazodási pont volt idegen turistáknak s a későbbre tervezett találgatásokhoz, de kedvenc pihenő és csoportképek helye is volt ez az égig érő, különleges alkotás. Valóban hatalmas volt, s meglehetősen távolról kellett elkattintani a gépet ahhoz, hogy megörökíthessék, hogy befoghassák a teljes látványt.

Háromméteres zöld kőtalapzaton állt a bronzszínű karosszék, s rajta, mintha óriáskigyó lenne, hatalmas százlábú nyújtózott a semmibe. Csáprágóját a szék háttámlájától messzire meresztette, mint aki élelem után kutat, vagy éppen támadni készül. Lábai emberi kézfejre hasonlítottak, de karmuk volt, amelyet láthatóan a szék karfájába mélyesztettek. Testének gyűrűit egymáshoz hajlított vörösréz lemezekből domborította a szobrász. Csapok, láncszemek tartották össze az alkotást, s ha fúj a szél, megelevenedett. Hullámzó mozgása közben úgy nyikorogott, mintha panaszkodott volna. Olykor csak szipogott, s néha a felerősödő szél miatt könnyeikkel küszködő asszonyok jajongó zokogására hasonlított a hang. Máskor, ha viharos volt az idő, jajveszékítő gyermekíráshoz hasonlított, ahogy elmozdultak egymáson a szelvények.

Az ülőke alatt, a szék lábait összekötő merevítőleceken, amelyeket egy, a mesterségét tisztelő asztalos igényességével készített el (bár azok is bronzöntvények voltak) azért, hogy minden oldalról jól olvashassák róluk a domborított feliratot, nyomtatott nagybetűkkel mondta el a négy világtájnak a szobrász egyetlen szóval a véleményét a székét meghódító undorító lényről: Főnök.

Húsz évig senkit sem zavart. Szellemesnek, s ha annak nem is, mindenképpen különlegesnek tartotta a város, nem véletlenül lett találgathely, s most, hogy híre ment, hogy az új hatalom lebontatja a parkba tervezett építkezés miatt, tüntetők tömege tette hozzáférhetetlenné a gépek számára a területet.

Eleinte, amikor fémkorlással, később már préselt lemezből készült fészerezelt körül, láthatatlanná téve a kívülről számára a munkálatokat, mindenki azt találgatta, hogy mi lesz a szobor helyén. Egyesek arra esküdtek, hogy egy két világháború közti politikus kerül a százlábú

helyére, mások tudni vélték, hogy a talapzat féldrágakő malachit burkolatát akarják lefejtetni, mert megvette valami újjgazdag a villájához.

Aztán egy kormányközeli lapban megjelent a makett, s az egyik tévéhíradóban animációt is láthattak a ligetet szinte elnyelő futballstadionról, az egyáltalán oda nem illő ormótlan monstrumról.

A szobrász, aki negyedszázaddal korábban, az eltávolított szovjet mesterlövész helyére, egyetlen éjszaka alatt tette fel barátai és a városi közművek gépeinek, munkásainak önkéntes segítségével a százlábú szobrát, amelynek eredeti, műtermi címe a „*Diktátor*” volt, most bosszús szomorúsággal, mégis elégedetten hallgatta a parván mögötti bontást.

– Végre magukra ismertek benne – gondolta.

Azokban a rendszerváltó napokban, amikor a szovjet katona üresen maradt talapzatára feltette a szobrát, a város tele volt átfestett utcánév- és emléktáblákkal, vörös festékekkel leöntött emlékművekkel, de még nem bontottak, nem vertek szét szinte semmit, amiről azt gondolták, hogy gyűlölniük kell. Úgy érezték az emberek, hogy mindenekelőtt a felhőkarcoló méretű szovjet katonát kell eltávolítani.

A szobrásznak eszébe jutott, hogy napokkal később a római kori romok közelében álló Niké-szobrot is ledöntötték. Üstökös csóvján állt a szárnyas női alak, s a csóva elnyújtott ótágú csillagra emlékeztetett, ami valakinek, valakiknek, akinek fogalmuk sem volt a mitológiáról, hogy mit vagy kit ábrázol, nagyon szúrhatta a szemét. Proletár szimbólumnak vélték a csillagot, s kalapáccsal estek neki a két háború közötti szoborpark gyönyörű darabjának. Szerencsére nem bántották sem Aphrodité, sem Prométheusz szobrát, bár a kalapácsos Héphaisztosz is szinte Niké sorsára jutott, mert valaki azt állította, hogy az egy Sztahanov nevű, szovjet kommunista kovács.

A szobrász nem is kellett erőlködjön, hogy maga előtt lássa a szovjet emlékmű bontását, s bármikor könnyedén fel tudta idézni azt a forradalminak hitt napot is.

Fázósan szürke tavaszi délelőtt volt. Egészen távolról meghatározhatatlan morajlást lehetett hallani. A tomboló erdőtüzek, a gátszakadások vízörvényei és a stadionok gólünnepei szokták ennyire hullámzóvá s szinte valóságosan kitapinthatóvá tenni a távoli történeteket. Népgyűlés, de inkább tüntetés volt a város központjában. Néha rendőrautók szirénái is hallatszottak, s a kórusban megfűjt sípok dobhártyaszaggató sívításai is belekeveredtek abba a hangviharfelhőbe, amit aztán értelmetlenül vegyítettek a recsegő, érthetetlen szöveget öklendező hangszórók.

De még nem indult el a tömeg a liget felé.

Azon a március végi napon a liget virágágyásaiból éppen kiszedték a fonnyadt virágokat. A targoncák, amelyeken a cserét, az árvácskák ládáit hozták, gazdátlanul vesztegeltek a sétányon. A kertészek is elmentek nézelődni, s talán részesei is szerettek volna lenni a vértelennek induló forradalomnak. A szobor körüli füves rész széleinél olyan volt a frissen felgereblyézett, ültetésre előkészített, feketéllő virágágyás, mintha négyszögű futópálya keretezte volna a közrezárt pázsitot. Középen, olyan egyenletesre nyírva körülötte a fű, mint a padlószőnyeg, ott pöffeszkedett az a gyűlölt szobor.

Talapzata a kor bevett szokásától különbözött, mert nem vörös márvány, hanem valamilyen zöldes árnyalatú kő volt, amelyről a bennfentesek tudni vélték, hogy a szibériai testvérváros ajándéka volt, egészen pontosan a Szibériai Lövész Ezredké, s hogy tulajdonképpen értékes féldrágakő.

Malachitlapokkal burkolták a majd háromméteres talapzatot, amelynek tetején, bal karjával a távoli jövődőt mutatva, jobb kezét a lábához támasztott, tökéletesen valódinak látszó, talán hatástalanítása után bronzsal bevont távcsöves fegyverén nyugtatta. Ott állt, ércebe öntve, ahogy mindenki nevezte, Szibirják Iván, a mesterlövész.

Derékszíjára akasztva a sisakja, másik csipőjén a kulacs, s a vattakabát, a pufajka minden varrása olyan tökéletesen látszott, mintha a szobrász igazi műhelyben, valódi varrónővel csináltatta volna.

Derűs, jól táplált fiatal katona benyomását keltette, s az „átkosban” a szövetségi férfifodrászat egyik borbélyja azért ült két hónapot a városi börtönben, mert egy pattanásnyomoktól heges arcú vendégének azt mondta, hogy olyan simára tudja borotválni, mint amilyen jól ápolt, tükörfényes csecsemősegg pofájával az a Szibirják, aki a borbélyipar cégére lehetne.

Azon a rendszerváltó napon előbb csak a közeledő lánctalpak csörgését lehetett hallani, aztán a fák között megjelent a többtonnás daru. Emberek csüngtek róla, s hogy nem hirtelen elhatározásból indultak neki a szobordöntésnek, bizonyította az is, hogy egy műhelykocsi kitérte őket. Láncokkal, hevederekkel kötötték át derekánál, nyakánál, s megduplázott sodronyt vezettek át a szobor lábai között, aztán egy munkás lángvágóval esett neki a talapzathoz rögzített nemezsizmának.

A darus talán jelezni akart valamit, de nem tudta túlkiabálni a tömeget. Elkérte az egyik szervező szócsövét, s utasított mindenkit, hogy menjenek távolabb, álljanak ki a gép karjának sugarából, mert nem lehet

tudni, hogy majd ha tőből levágták, milyen irányba lendül ki a többtonnás szobor.

Csak annyira feszítette meg a tartóköteléket, hogy ne a lángvágós legyen az első áldozat, s amikor végre megemelte, előbb arccal a felgereblyézett virágágyásba ejtette a mesterlövész szobrát, de az, mint aki nem akarja megadni magát, s nem hiszi, hogy mindez vele történik, hátára gurult s az égre bámult.

A tömeg elcsendesedett.

– Majd írunk Szibériába, hogy nagyon szívesen hazaküldjük nekik az utolsó szovjet katonát – harsogta a hangszóróba az, aki láthatóan valamiféle vezére volt a tömegnek. Kitért az éljenzés, tapsvihar fogadta az ötletét, aztán valaki azt mondta, hogy „ennyi volt mára”, s mintha mindenki egyetértett volna vele, olyan csendben, mintha temetési szertartásról távoznának, az emberek elindultak a liget szélei felé.

A szobrász, ekkor még fiatal ember, aki egymagában maradt a kolosszus teteme mellett, s akit évekkorábban a művészeti gimnáziumban tanított a mester, akinek most ledöntötték a művét, s akinek még segítettek is hajdanában osztálytársaival az óriás gipszalak mintázásában, egy darabig a földet bámulta, aztán felfedezett valamit.

Hirtelen sarkon fordult, s szinte futott a parkon át, a közeli műterme felé, hogy aztán cipekedve, de mégis rohamléptekkel érkezzen vissza egy műanyag vederrel, amelyben valami sűrű fehér anyag lötyögött.

Az üres virágágyás nedves földjében, a gyepterület határán, tökéletesen lehetett látni a szobor arclenyomatát, s a szobrász valami szappanlérszerűséggel bekente a mélyedést, s elkezdte kitölteni a folyékony gipszsal. Egyszerre csak keveset öntött. Vékony gézcsíkokat rakott a rétegek közé, aztán, amikor már úgy érezte, hogy elégséges a mennyiség, gumikesztyűs kezére is tett a síkosítóból, elegyengette az öntvény hátát, s egy pálcikával lyukat fűrt abba az ovális, a katona homloka fölötti részbe, amelyet korábban hüvelykujjával nyomott a fej körvonalán túli puha földbe, mert arra gondolt, hogy ezzel a füllel majd falra lehet akasztani a halotti maszokot.

Cigarettára gyújtva várta, hogy a hideg földön teljesen megkössön az anyag. Már csak néhány ember ténfergett a környéken, de mintha féltek volna azok is közelebb menni a ledöntött szoborhoz s a ki tudja, mi-ben mesterkedő vászonköpenyes emberhez. Inkább úgy tettek, mintha csak sétálni jöttek volna a ligetbe.

A szobrász tudta, hogy mielőtt szétbarmolná a csürhe, valamit tenni kellene az értékes malachitlapokkal, amelyeket, s erre jól emlékezett, méretre vágva, számozottan küldtek Szibériából.

A malachit mintázata, amely egyes lapokon a fák égvyűrűire, más-hol vízcepp nyomán keletkező körkörös hullámokra hasonlított, a beszámozott lapokon keresztül követhető volt, s az erzet a folytonosság látszatát keltette. Úgy lehetett összerakni őket, hogy csak a nagyon éles szeműek vehették észre, hogy nem egyetlen tömbből készült a talapzat.

Emlékezett, hogy gyémánthegyű vésővel, fúróval milliméteres csatornákat vájtak a lapok hátába és a betonba, s valamilyen, az úrhajózásban is használt, a nagy hőingadozásnak is ellenálló ragasztó-tömítő anyaggal fogatták fel az örökkévalóságnak szánt malachitot.

Nem volt az óriási zöld hasábra rávésve semmi. Csak az alját járdaként keretező fehér márványlapon volt valami cirill betűs orosz szöveg, s párhuzamosan mellette a felirat magyar fordítása.

A maradék gipszet belesimította a betűk véseteibe, kesztyűs kezével belemarkolt a virágágyás nedves földjébe, s elkente a márványon, a friss gipszen a gombócnyi sarat, s pillanatok múlva olvasni sem lehetett a korábbi szöveget. Úgy nézett ki a talapzat szegélye, mintha nem is a sártól lenne piszkos, hanem az idő hagyta volna rajta a nyomát.

– Erre nyugodtan fel lehetne tenni egy bármilyen szobrot – gondolta, de eszébe jutott költő-festő barátja, Páll Lajos néhány verssora: „Ne akasszunk képeket már meglévő szegekre...”, s elmosolyodott.

– De hát miért ne? – kérdezte önmagától, s amikor kiszedte a földből a lenyomatot, már tudta is, hogy mit fog föltenni az üresen maradt talapzatra.

A műteremben letakarította a gipszöntvényt, s csak amikor eltávolította az anyagba ragadt fűszálakat, akkor vette észre, hogy a súlyos test esésétől, ahogy meggyűrődött alatta a föld, s az egyetlen nyomás miatt nem Iván néz vissza rá, hanem egy öregember arca. Ahol a fűszálak benyomódtak a szobor állába, a maszkon kecskeszakállat kapott az öntvény. Kicsit bozontos, kicsit gondozatlan, s a félig nyitott száj, amely talán kezének mozdulatát hangsúlyozandó, talán éppen azt kiáltotta szoborkorában, hogy „győzelem”, most azt a látszatot keltette, hogy éppen evett, s a szakállá megtelt ételmaradékkal.

A tavaszi tárlaton kiállította, az eredeti helyszín fotóját használva háttérként, s arra kérte a látogatókat, hogy adjanak címet munkájának. „*A zuhanó Szibirják megöregedett*”, írta valaki a munkája alá.

Divatja lett a különös rendszerváltási emléktárgynak. Pártok és tömegszervezetek, iskolák és hivatalok rendelték belőle, olyan mennyiségeket kértek, hogy nem győzte önteni a másolatokat, s ő, aki éppen csak a valóságot akarta megmenteni, rájött, hogy ez a groteszk arc valójá-

ban a hősiesség paródiája. A hatalmasok bukásának szimbóluma. Sárba tiporva elmúlnak a megszelídíthetetlen vad pillantások, a diadalittas arckifejezések, a gonoszkodó ajakbiggyeszítő ráncok, s az elmélyült gondolkodást mímelő vonások is eltűnnek a sár mindent lehúzó erejében.

Néhány vonallal megrajzolt grafikus változatát plakátokon, kitűzőkön látta viszont, s eredeti értelmét veszítve, lassanként az ellenzéki tiltakozások állandó jelképe lett az az arc.

Régen volt mindez.

Évek teltek el, s most a másikat, az ő saját tulajdonát képező szobrát bontották. Nem értesítették, nem figyelmeztette senki, pedig elvitte volna, mert még csak ajándékba sem adta a városnak. Nem kérték, annak idején nem is fizettek érte.

Olyan volt a szobor körüli hivatalos csend, mintha éppen a hallgatással akarták volna büntetni azok, akik megértették a székébe kapaszkodó szörny üzenetét.

Aztán mégis. Talán hírneve miatt, talán kárpótlásként, megrendelést kapott a stadion építetőitől.

A Nemzet Futballistája került a főbejárat elé, kétszeres életnagyságú szobrot kértek tőle, de több tucat apró fél domborművet is akartak a központi páholy párkányaira, s ehhez, közismert, hajdanvolt futballistacsillagok színes majolika arcmását rendelték meg ráadásaként.

Amikor mindennel elkészült, s már csak a végső simításokon dolgoztak a kőművesek, kibújt belőle s nem hagyta a kisördög azt, hogy ne küldjön a stadion megálmódójának egy fricskányi üzenetet.

A megrendelő észre sem vette, de míg le nem verték, az egész város azon röhögött, hogy a központi páholy mellvértjére föltétette azt a torzult arcú, majolikamásolat halotti maszkot, amelyet a kortársakkal foglalkozó művészettörténészek s a rendszerváltásról szóló könyvek is úgy emlegettek: „*A zuhanó Szibirják megöregedett*”.

Élet és Irodalom, 2018. március 29.

Kántor Zsolt

SILOÁM TAVA

Olykor új önmagukká változnak át régi elvek.
Minél igazságosabb volt az én, annál bűnösebb lett.
Mert a hivalkodást, az érdeket toltá be az ész.
Új álarcát mutatta meg az őszinteség –

Lám, az eufónia egy csipkés makáma.
Lehet, hogy Eufória kedvese a szó holdján.
S betöltekezik a jókedv a lajtorján.
Majd az ágy kezd álmodni mint szoba lelke.

A történelem habarcsba van keverve.
Brüsszeli bort iszik, és norvég halat zabál.
De a kölnije kínai, a zoknija román.
Csak az ihlete magyar, mint öblös merőkanál.

S a morált, mint egy kontextus nélküli verset,
Megműveli, mint újraálmodott kertet.

Múlt és Jövő, 2018/1.

Szkárosi Endre

AJTÓ

Mint ki színes szobából a sötétbe lép,
s lába elé árnyék-keresztet vetít a Hold,
tudja a váratlan pillanat eljöttét,
mikor életéért éltében meglakol.

Vetné tekintetét a világnak fölébe,
de szétlépve lent csak egy árny, s fent
testétől elszakadt látás a léte.

Egy arc még őrzi jelét: egykori tekintetét.
Meglátja majd a kihúnyó részben, mikor a küszöbre lép.

Ambroozia, 2018/2.

Stankovics Marianna

AZ ALVÓ

Siratom apámat az építőmestert
 holtteste csontokká száradt a fal tövében
 siratom gyilkos anyámat
 holtteste üres sziget az égben
 siratom a holdat
 siratom a napot
 hogy milyen volt
 elmondta közülünk
 a legidősebb
 de ő is csak szavakból tudta
 mert mi vakon születünk
 odament apánk halott testéhez
 ujját a sebte tette
 azóta meg kell ölnünk
 azt aki alszik
 riadt lélegzését figyelve

Magyar Műhely, 2018/1.

Vörös Gábor

TÉNYLEG SAJNÁLOM

A bejárati ajtó nincs kulcsra zárva, erőteljes mozdulattal nyomom le a kilincset, minden erőmet ebbe az egyetlen mozdulatba sűrítve. Homlokomon egyre gyűlnek az izzadságcseppek, torkom száraz, szememet lehunyva olyan magasra emelem a mellkasom, mintha életem legmélyebb lélegzetét akarnám venni. Egyszerű, barna faajtó, közepén keskeny sávban sárga tejüveg betéttel. Nem nyikorog, némán enged át. Hangtalanul állok a szűk előszobában, az otthon melegével várnak ismerős cipők és kabátok, én mégis idegen vagyok. A hazatérés öröme már rég elveszett, hiába próbálom hónapról hónapra megtalálni magamban az érzést, csak távolodom.

Péntek van, kora délután, ilyenkor üres a ház. A konyhaasztalon nagyapám képét pillantom meg, szőlőlevelek között áll, kék, sötéten érett fürtök lógnak a feje fölött. Egyenesen az objektívbe néz, nem mosolyog, a szemében visszatükröződik a vaku fénye, arcán mélyen vajú barázdák, orra alatt a megszokott, de engem mindig bántó, őszülő Hitler-bajusz.

Meglep a látványa, nagyapámról csak egyetlen kép van a házban, a hatvanadik házassági évfordulójukon készült, nagyanyámmal a terített asztal mögött ülnek, előttük nagy csokor piros szegfű. Egyetlen kép, amit inkább az illendőség akasztott a falra, vagy a vágy, hogy az idő múlásával megszépül majd minden emlék.

A pult fölé akasztott faliorán egymás mellé ér a kis- és nagymutató, mikor a pultosnő két üveg Kóbányait rak a tálcájára. Az üvegek alja hangosan koppan a piros műanyagon, szájukból fehér habfelhő bugygyan ki, majd óvatosan megindul lefelé az üveg oldalán. Mire az aljára érne, az üvegek már a kopott viaszosvásznon álldogálnak, két kérges férfikéz kap mohón utánuk. *Egészség, Marika, maga egy angyal! Istenisten!* A két üveg egymás felé indul, de félúton hirtelen megállnak a levegőben. *Sörrel soha, ugye Marika?* A pultosnő beleegyezően biccent, majd méreletes hátsóját lágyan ringatva elindul vissza, a pult mögé.

A viaszosvásznon egykor sárga virágai közé egy borsónyi hamu hullik, ahogy Derzsi az asztalra engedi kezét, miután nagyot szív a cigarettájából. *Cukorrépa, kurva cukorrépa... kibaszott ruszkek... seggbe kellett*

volna lőni az összeset... a kurvaannyát! Habók bólogat, aztán kortyol egyet a söréből. Üveges tekintettel néz maga elé, nem kívánja már az italt, de ha ki van fizetve, akkor meg kell inni. Bambán néz a szemben ülő Derzsire, nézi a bajuszán maradt sörhabet, a koromfekete Hitlerbajuszt, amit sosem értett igazán. Persze, a cukorrépa meg a ruszki. Ő szerencsés volt, az ő vonatjáról mindenkit leszállítottak Szolnokon, és mehettek, amerre akartak. Két napig gyalogolt cipő nélkül, mire hazaért a faluba. Egy hétre rá értek el hozzájuk a hírek, hogy a falubeli bajtársak többsége nem volt ilyen szerencsés. Derzsi vonatja épp csak lassított Szolnokon, aztán a gőzös húzta tovább őket, egészen Szibériáig. Ott aztán nem volt semmi, csak a kurva répaföldek meg a gépfegyveres ruszki, ahogy Derzsi szokta mondani.

Mire végeznek az utolsó korty Kőbányaival, Marika már a székeket pakolja a műanyag asztalokra. Nehezen kászálódnak fel a székről, tagjaikban lüktet az aznapi munka minden fáradsága, fejüket a sörök és felesek húznák vissza a piszkosfehér műbőr jóleső melegébe. *Akurvaannya*, sziszegi maga elé Derzsi, és óvatos léptekkel megindul az ajtó felé. Habók szótlanul követi. Odakint minden csendes, az este sötétjét fényező törő ketté, mindketten biccentenek a körzeti megbízott Ladája felé, Derzsi a biciklije dinamójával babrál, majd mindketten elindulnak. Mire Marika behúzza a zár reteszét, már nem hallatszik a dinamó surrogása, csak két halvány, piros fénypont dereng a távolban.

Fáradt vagyok, az utazás mindig kimerít. A fürdőszobában még ott áll a fogmosópoharam, amit háromévesen kaptam. Évek óta nem használom, a fehér műanyag egészen megbarnult, az oldalára festett kiscica megkopott, alig látszik már belőle valami, szegénynek lassan a kilencedik élete is véget ér. Teljesen alámerülök a fürdőkád vizében, a szememet nem merem kinyitni, az arcomon érzem a víz áramlását, hallok a hullámok verődését, amiket a lábammal keltek. Felülök, nézem a kádból felszálló gőzfelhőket, kezemet a plafonról lógó lámpa felé tartom, az ujjaimból omlik a fehér füst, mintha szenesedő faágak lennének, amelyek már nem lánognak, csak halványszürke füstnyúlványokat szuszognak ki magukból. Eszembe jut a papírváros, amit rajzlapokból és fogkrémes dobozokból építettem technikaórára. Hazahoztam, betettem a kerti tűzrakóba, és az egyik ház alá egy égő gyufaszálat tartottam. A város elpusztult, én pusztítottam el, volt az egészben valami ünneplés, valami megható. Néztem a lángokat, és boldogság töltött el.

Hátradőlök, elnyújtózom a kádban, a fürdőhab a fülem mögé gyűlik, hallok, ahogy éles hangon serceg.

A szobában csend van. Az éjszaka sötétjét csak egy vékony fénycsík törő meg, ahogy az ajtó és a küszöb közti résen átlopakodik a konyhából. A távolban egyre erősödő kutyaugatás hallatszik, majd a ház csendjébe betolakszik a kertkapu rozsdás zsanérjainak nyikorgása. Lackó óvatosan felül a vaságyban, szemét a fénycsíkra tapasztja, odakint ritmustalan lépések kopognak a fagyott földön, egy rövid pillanatra megállnak, fémes csattanás, kaparászás, a kulcs végül kettőt fordul a zárban. A vaskos bejárati ajtó ismerős csikorgással nyílik a konyhába, a fénycsíkra árnyék vetül, a házban újra átveszi uralmát a csend. Lackó benyúl a tollpárna alá, kihúzza a gyűrött szentképet, amit tavalyelőtt elsődözéskor kapott a plébánostól. Két kézzel fogja, homlokához szorítja, arra gondol, amit hittanórán mondott a plébános bácsi, hogy minden ember jónak teremtett, és nekünk minden embert szeretnünk kell. A bejárati ajtó lassan becsukódik, a fénycsík újra világít a küszöbön, kintről tompa hangok szivárognak, csizmatalp csoszogása a döngölt padlón, a faragott támlájú pad deszkáinak nyikorgása, bádogtányér koppan az asztalon, fiók nyílik, evőeszközök csörömpölnek halkán. *Etel, hol a fröccs?* Lackó összerezzen a szavaktól, hallja, ahogy anyja feláll a kemence padkjáról, ahova esténként szokta bevackolni magát, míg a férjét várja a vacsorával. Az üveg nyaka nekikoccan a füles pohárnak, a szóda prüsszkölve vegyül el a borban. Lackó elengedi a szentképet, jobb kezét ökölbe szorítja, a mellkasához nyomja, pont a szíve fölé, elhatározza, ha néhány évvel idősebb lesz, kihozza a fészerből a fejszét, lemegy a pincébe, szétveri az összes boroshordót, forgáccsá aprít mindent, a darálót, a prést, de még a lopótököket is. A pohár élesen koppan a konyhaasztalon, a pad öreg deszkái nyikorognak, ujjak ritmikus dobolása hallatszik. *Etel, hozd ide a kenyeret... meg a cukrot!* Halk léptek indulnak meg a konyha túlsó vége felé, a fénycsík újra elsötétlik, a kamraajtó zsanérjai nemrég lettek megolajozva, onnan nem hallatszik semmi nesz. Lackó feszülten fülel, a kis tolózár kattán egyet, a vékony üveglapok keretüknek koccannak, mikor a kredenc ajtaja kinyílik. Lackó becsukja a szemét, fogait olyan erősen szorítja össze, hogy már fáj az állkapcsa. *Etel, mi ez itt, mi ez?... Mit mondtam neked, mennyi kenyér jár vacsorára?... És a cukor? Hát szarom én a cukrot?... A kurvaannyád, Etel... nekem fagyott el a kezem a répaföldön... most megtudod, milyen az...* A konyhából éles csattanás hallatszik, mintha valaki tapsolna,

ismétlődik újra és újra, Lackó az ötödik után nem számolja a pofonokat, ujjbegyeit az orrához emeli, még érzi rajtuk a hófehér kristálycukor illatát. Körmei alatt még ott lapul a cukor finom édessége, lassan szájába veszi a mutatóujját, de mire nyelve odaér, már csak a könnyek sós ízét találja.

Keménytarhonya van vacsorára. Hárman ülünk az asztalnál, anyám a legfrissebb családi történeteket meséli, azt gondolja, érdekel, kivel mi történt, mióta legutóbb otthon jártam. Érdeklődést mutatva hallgatom, közben apám kérdezi, kérek-e bort, van még a tavalyi borából, az eddigi legjobb évjárat. *Köszönöm, nem*, mondom, és próbálok mérsékelni az undort arcomon. Hányinger, ez a szó jut legtöbbször eszembe, ahogy a pohárba ömlő sötétpiros, zavaros folyadékot nézem. Tekintem az ujjaira téved, görcsösen szorítják az üveget, a kisujjáról hiányzik a köröm, így született apám, kilenc körömmel. Leteszi a bort, az ujjai helyén, a palack zöld sötétjére házi címke van ragasztva, ugyanaz a kép, amit délután a konyhaasztalon láttam: nagyapám az őszülő bajuszával, nagy szőlőlevelekkel és telt fürtökkel a feje fölött. Ahogy a szájához emeli a poharát, vastag ragtapaszt veszek észre apám tenyerén, a csuklóján kisebb sebek, alvadt vér, az alkarján hosszú, vörös csíkok futnak végig.

Hideg fuvallat borzolja fel a kisszoba állott levegőjét, ahogy Etelka kinyitja az ablakot. Megigazítja a szoknyáját, majd a vaságyhoz lép, körmeivel megkocogtatja az ágytámlát. A nagyduynha alatt három gombóc kuporodik, mint három kis cipó. Gyengéden végigsimítja ujjait mindhármuk homlokán. *Itt az idő, felkelni*, mondja, majd megrázza a dunyhát, hogy az álom jóleső melege egyszerre kiszálljon alóla.

Terka a kemencepadkán ül, üres kenyeret majszol, a másik kezével a mellette fekvő macskát simogatja, a két fiú a konyhaasztalnál reggelizik. Tóbiás sziszegve szürcsöli a tejeskávóját, Lackó mindkét tenyerét a bögrére tapasztja, élvezi, ahogy a forró bádóg átmelegíti egész testét. A macska ijedten ugrik fel a külső ajtó hangjára, Derzsi lép be a konyhába, felemeli a kredenc mellől a demizsont, félig tölti a mintás füles poharat, a szikvizes üveghez lép, a szóda halkan sistereg, egy hajtásra megissza mind. *A tojás még nincs behozva, mit lopjátok a napot idebent? Aztán délre legyenek kipucolva az ólak, vagy szíjat hasítok a hátatokból!* A két fiú felpattan az asztaltól, sietve csizmát húznak, az ajtóból Lackó visszanez, a konyhaasztalon ott a bádögbögre, benne a forró tejeskávé.

A tyúkol alacsony és bűdös, az ajtaján csak guggolva lehet bemenni, és bent is görnyedni kell, hogy elérjenek. Lackó elhessegeti a kotlósokat, majd óvatosan a tojásokért nyúl. Egyesével adogatja őket Tóbiásnak, nagy gonddal, mintha a világ legbecesebb kincsét fogná a kezében. A vesszőkosár fülei elszakadoztak az évek során, Tóbiás két kézzel öleli magához, úgy ballagnak vissza az udvaron a ház felé. A konyhaablak alatti kispadon két alak rajzolódik ki, egyikük lábánál ott hever a sötét falú demizson, mellette az átlátszó szódásüveg. Habók a fiúk felé biccent, miközben lepöccinti a maradék hamut a cigarettájáról. Derzsi újratölt, a két pohár éppen abban a pillanatban koccan össze, mikor Tóbiás a konyhaasztalra teszi a kosarat. Lackó szemével a bádögbögrét keresi, de nem találja a jóleső forróságot. Kivesz egy tojást a kosárból, forgatja, ujjait lassan végighúzza a barnás tojáshéj érdes felületén. A két fiú összenéz, Tóbiás hasa nagyot kordul, Lackó szája cinkos mosolyra húzódik, mutatóujja körmeivel a tojás héját kocogtatja. Tóbiás előhúzza az asztalon heverő színes papírdobozból anyja varrótüjét, óvatosan a tojás csúcsához ütögeti, a tű hegye átfúródik a mézfalon, körkörös mozdulatokkal mélyíti a lyukat. Az első kilyuggatott tojást Lackónak nyújtja, aki mohón kap a zsákmány után, szájához emeli, az arca majdnem egészen behorpad, olyan erővel szívja. A tojások egyre fogynak a kis fonott kosárból, Lackó szája szélén folyik le a nyers tojásfehérje, kezei ragadnak a nyálkás létől, a konyhaasztalon kis tócsákban terül el az üres tojáshéjakból kiszivárgó maradék. Kezét öklöbe szorítja, megtörli a száját, magasba emeli az öklét, majd egyesével lesújt a szanaszét heverő üres tojáshéjakra. Egész testében jóleső bizsergést érez, ahogy behajlított ujjai alatt ropogva apró szilánkokra törnek. Hátradől a faragott támlájú rozoga padon, tarkóját a vályogfal hidegének nyomja, szemét lehunyva a reggeli tejeskávéra gondol, a színeire, az ízére, a bádögbögre forró érintésére.

Anyámmal egymás szavába vágva mesélik a történetet. A szomszédba két új kismacska került, néhány hónaposak, hamuszürkék. Apám kezdetől fogva nem örült nekik, odakaparnak a szőlőbe, bemásznak a pincébe, csak baj lesz velük. Apám tegnap lement a pincébe, hogy megnézze az idei bort, a nagy hordó mellett a raklapok közé bújva találta az egyik kismacskát. Anyám hiába mondogatta, hogy nem, nem mennek le oda a macskák, mit keresnének ott, mégis apámnak lett igaza. *Nem kellett volna*, mondja anyám, *elég lett volna kizavarni. De, meg kellett nekik tanítani, hol a helyük, rohadt dögök.* Apám belülről bezárta a pinceajtót,

odébb tolta a raklapokat, a kiscica menekülni próbált, az ajtó felé futott, de nem juthatott ki rajta, apám egyik kezével elkapta a nyakánál, erősen markolta, ütötte, először a hátát, aztán a fejét is, a macska vinyogott, fújtatott, mind a négy lábával kapálózott, éles körmeit apám húsába vágta, a tenyerébe harapott, mocskos dög, védekezett rendesen, de többet már le nem jön a pincébe, az biztos. Anyám kezében mozdulatlanul áll a kanál, a szeme nedvesen csillog, én sem vagyok már éhes. Apám kiissza az utolsó korty borát, a pohár élesen koppan az étkezőasztalon, a szék támlája halkán megnyikordul, ujjainak ritmikus dobolását hallgatom.

Az ebéd utáni csend szokott nyugalmával terül el a házban, Lackó a sárból tapasztott padkán ül, lábait maga alá húzva a kemence oldalának dől, két tenyerét arcára szorítja, ujjbegyeivel érzi lehunytt szempillái alatt pihenő szemgolyóit. A városra gondol, a piactérre, a zajra, arcokra, hangokra, emberekre, akiket tavasszal látott, mikor apjával megvették az új szőlőprést.

A piac melletti utcában látta a gimnázium nagy, sárga épületét, a hatalmas szárnyas ajtókat, azon talán még úgy is beférne két ember, ha egymás nyakába állnak. Arcán szelíd mosoly suhan át, elképzeli, ahogy Tóbiás a nyakába veszi, és együtt lépik át a gimnázium ajtaját minden reggel. A városban ébredni, messze innen, a macskaköves utcákon szaladni, a parkban csókolózó párokat meglesni, esténként villanyfénynél olvasni, könyvtárba, moziba járni – sőt: tanév végére már a városi strand is kinyit, a nagymedence szélén rajtkövek is vannak, onnan lehet igazi fejest ugrani, legalábbis Kalló Gyuri ezt mesélte múltkor, a búcsú mise után a sekrestyében. Lackó gondolatai egyre messzebbre kalandoznak a kemencepadkától, de ennek az álomnak is vége szakad, mikor Etelka ujjai gyengéden fia kézfejeire tapadnak. Hüvelykujját Lackó kisujjára szorítja, oda, ahonnan hiányzik egy köröm, cinkosan összemosolyognak. *Induljatok, szól Etelka, mire apátok felébred, érjeteK vissza a szőlővel, elvihatitek mindkét biciklit.* Lackó megcsókolja anyja fáradt kezét, felugrik a kemencepadkáról, és egy gyors mozdulattal oldalba böki a konyhaasztal mellett bóbiskoló Tóbiást.

Az út nem hosszú, ha elég gyorsan tekernek, tíz perc alatt bent vannak a faluban. Tóbiás kapja a nagyobb, férfivázas biciklit, Lackónak csak anyja elnyűtt, rozoga női biciklije jut, de nem bánja, mert apja még erre se nagyon engedi felszállni, ha be kell menniük a faluba, mindig gyalog indulnak útnak. Tóbiás mögött a nagy faládában zörögnek az

üres szódásüvegek, Lackó minden erejével tapossa a pedálokat, hogy tartani tudja a lépést bátyjával. Mikor mellé ér, visszanéz, látja a tanyát, a nagy akácfákat, a kapuban anyja áll és integet, karján a kis Terkával, a szél zúg a fülében, hangosan felkacag. A nagy kereszteződés felé tartanak, ahol az út kettéválik, jobbra visz a bekötőút a faluba, balra a főút a város felé. Elképzeli, ahogy a kereszteződéshez érve hirtelen balra kanyarodnak, és Tóbiással meg sem állnak a városig. Nézi a hosszú jegenyékkel szegélyezett, távoli aszfaltcsíkot, a messzeségben feltűnik a távolsági busz ismerős alakja. Lackó szívét öröm tölti el, a pillanatra gondol, amikor ő is felszáll majd arra a buszra, batyuját a csomagtartóra gyömöszöli, leül az ablak mellé, és nézi, ahogy a tanya, a falu, az apja, a szőlő, a bor és minden más egyre kisebb pontttá zsugorodik, majd végleg eltűnik a messzeségben. Legszívesebben üvöltene, teli torokból kiáltaná a világba azt a szót, ami oly régóta nyomja a szívét: szabadság. A bicikli kormányát elengedve suhan az úton, két kezét kitarja, szemét lehunyva nagy levegőt vesz, mélyen benntartja, majd egyszerre kitör belőle a kiáltás. Megkönnyebbült szívvel hajt tovább, mintha régóta nyomasztó súlyokat dobott volna le válláról hirtelen, szemével Tóbiást keresi, aki újfent lehagyta, és már majdnem a kereszteződésnél jár. Lackó agyán újra átvillan a kép, látja maga előtt bátyját, amint épp a városba vezető útra kanyarodik, minden erejét összeszedve tekeri a pedálokat, hogy mielőbb utolérje. A fülébe süvítő hideg szél egyszer csak elnémul, helyét furcsa csend veszi át, majd éles dudálást hall, fékcsikorgást, kiáltozást, fémes csattanást, üvegcsörömpölést. A kereszteződés közepén ott áll a távolsági busz, sofőrje az első kerekek mellett guggol és kiabál, amint Lackó közelebb ér, tekintete először az úton szanaszét heverő szódásüvegeket járja végig, majd apjának a busz orra alá szorult biciklijét. Mereven bámul maga elé, szempillái elnehezednek, és egyre sötétebb lesz körülötte a világ, ahogy a lökhárító alól kilógó biciklikerek lassan kattogva újra és újra megfordul tengelye körül.

Éjszaka fagyott, a csupasz tőkéken még megbújik a dér, a kifakult szőlőlevelek hangosan ropognak a talpam alatt, ahogy útnak indulok a kert végébe. A sor közepén megállok, visszanézek a házra, a szétfolyó ködbe burkolózó nagy fehérségből néha előbukkan egy-egy sötétbarna ablakkeret, mint megannyi kósza árnykép, mint az éj leple alatt settenkedő erőszak árnya, ami a falak repedésein és a küszöbök alatt újra és újra besurran a házba, amit valaki egyszer otthonnak épített. A foszfor hangosan serceg, a gyufaszálat arcom elé emelem, a kis lángcsóva

meg-megrebben, majd egyre nagyobbra nő, végül beteríti az egész ködbe vesző házat. Mély slukkokat szívok magamba, érzem, ahogy a füst megtelíti a tüdőmet, aztán hagyom, hogy eggyé váljon a köddel, hogy eltakarja az árnyakat, hogy befedje az egész láthatárt. Az eső halkán szitálni kezd, a földön heverő leveleken egyre nagyobb vízcseppek állnak össze, mint apró katonák, akik közös erővel készülnek legyőzni egy távoli ellenséget. Indulok. Nem akarok többé visszanézni, nem akarok ugyanabban a földben gyökeret verni, amelyből ezek a tőkék kinőttek. A sor végén friss ásónyomokat találok, a föld puhább, mohóbban issza magába a lehulló esőcseppeket, a kerítés mellől nyávogást hallok, egy hamuszürke kismacska ül a kertkapu előtt, rám néz, hosszan figyel, *sajnálom*, mondom, és lenyomom a kapu kilincsét. Tényleg sajnálom.

Irodalmi Jelen, 2018/3.

STREET ART

Kedden még oldószerrel, rongyokkal és nagy nyomású slagokkal vadásztak, és a város testén ejtett otromba, élénk sebként gondoltak a munkáikra, szerdán aztán plexilapot rakattak a színes, kapart, díszes falrészek elé, hogy a kósza toyok pimaszságától megvédjék őket (csütörtökön meg csillogó aukcióstermekben adjanak túl rajtuk). Az utcai művészet megítélése olyan mértékben (és oly gyorsan) változott meg, hogy a korábban vizuális környezetszennyezésként kezelt, vandalizmusként hivatkozott, telematricázott vagy széttagelt falak, markáns stencilek és hatalmas murálok mára számos településen a városmarketing központi elemévé, turistacsalogató katalógusok emblémáivá váltak. Igaz, páran még mindig fújnak a graffitisekre, egy viszont biztos: utcai jelhagyásaikat nem lehet nem észrevenni. A különböző street art projektek keretében közösségi összefogással gondolnak újra elszürkült negyedeket, vitalizálnak elaggott városképi elemeket, vagy urbanisztikai/politikai/gazdasági/szociális visszasságokra mutatnak rá. Azt beszéljük, a falaknak itt-ott fülük is van, és az kétségtelen, hogy sosem hallgatnak. Tartsanak velünk, és látogassuk meg együtt a Föld legnagyobb szabadtéri tárlatának néhány igazán izgalmas helyszínét. Kapucnikat föl! #streetart.

A „PUNK ÖSSZETEVŐ”

Ferenczy Bálint beszélgetése Chris Forddal, a Lazinc galéria igazgatójával a street art sokszínűségéről, demokratikusságáról és a műkereskedelemben betöltött szerepéről

Banksy. Ezzel a névvel talán már mindannyian találkoztunk, az utcai művészet hírhedt alkotójának valódi kilétét azonban mind a mai napig titok fedi. Munkái váratlanul jelennek meg egyik napról a másikra – londoni tűzfalakon éppúgy, mint New York-i sikátorokban. Banksy úttörője és elfogadtatója a street art műfajának, de természetesen – ahogy egy zenekar mögött a lemezkiadó – egy képzőművész mögött is mindig ott áll a galériása és menedzsere. Banksy karrierjét több mint egy évtizeden át Steve Lazarides, a londoni Lazinc (korábban Lazarides) galéria alapítója egyengette. A Lazinc ma már szinte fogalom, megkerülhetetlen, ha a street art műkereskedelemben betöltött szerepéről és sikertörténetéről beszélünk.

Brad Pitt, Angelina Jolie, Jude Law, John Cusack, Christina Aguilera, Leonardo DiCaprio. Csak néhány a hírességek közül, akik ma már a Lazinc visszatérő vevői. Nem mindig jártak azonban sztárok Steve Lazarides galériájába. A bristoli születésű műkereskedő édesapja kebabot árult a délnyugat-angliai városban, ő maga pedig alkalmi munkával tartotta el magát, mígnem az 1990-es évek közepén megismerkedett a szintén bristoli Banksyval. Kezdetben az utcaművész falfestményeit fotózta, majd bolhapiacokon, kocsija csomagtartójából kezdte árulni barátja nyomatait. Darabonként 20–30 fontért. Mindeközben megismerte a londoni és bristoli street art szcénát, és a hétvégi hobbiból hivatás lett, a kocsi csomagtartóját pedig egy korábbi londoni sex shop üzlethelyiségére cserélte. Banksy mindeközben tovább festette vagy fújta a bristoli házfalakat, és anonimitása mögé bújva rejtőzködött a rendőrség elől. Egyszerű vandálnak tartották, habár munkáit politikai üzenete és stílusa miatt Basquiat-hoz és Keith Haringhez kezdték hasonlítani. Londoni, párizsi, New York-i és izraeli akciók következtek, múzeumokba becsempészett művekkel, határfalakra felfestett képekkel. 2005-re már mindenki ismerte Banksy nevét. A bulvársajtó imádta az akcióit, az oknyomozó riporterek személyazonosságát próbálták kideríteni, a szakma

pedig egyre inkább autonóm művészként tekintett rá. Lazarides pedig egyre többet és drágábban adott el munkáiból: a műkereskedelem gépezete beindult.

A sokszorosított nyomtatokat ezrével értékesítve a galériatulajdonos immáron szabadon kezdhett más művészekkel dolgozni, míg 2008-ra az aukciós piacra is berobbant Banksy, két munkájával is meghaladva a millió dolláros álomhatárt. KAWS, OSGEMEOS, Barry McGee, csak néhány név, akik a Banksy-mánia hullámával szintén népszerűvé váltak, de a listát hosszan lehetne még folytatni. A titok azonban továbbra is az árak viszonylagos elérhetőségében rejlett, így mindenki úgy érezhette, szerezhet egy kis darabot magának a sikertörténetből. A múzeumi szakma sem akart lemaradni, 2008-ban a londoni Tate Modern megrendezte az első nagyszabású utcaművészeti kiállítást, *The Street Art Exhibition* címmel.

Ennek az évnek a végére azonban, a gazdasági világválság hatásának köszönhetően, gyakorlatilag teljesen leállt a műkereskedelmi piac. Habár inspiráció szempontjából Banksy „örülhetett”, kereskedője számára nehéz évek következtek, amelyeket inkább kiállítások szervezésével töltött. A következő évtized közepére aztán helyreállt a világ rendje, és a gazdasági konjunktúra a műtárgy-kereskedelem fellendülését is magával hozta, soha nem látott aukciós eredményekkel.

Banksy és a szintén street artist KAWS aukciós összeladása 2017-ben meghaladta a 6,2 millió dollárt, amely Banksy 279 és KAWS 150 alkotásának kalapács alá kerülésével gyűlt össze. A nagy aukciósházak is meglátták a street artban rejlő piaci lehetőséget, így ma már a Christie's, a Sotheby's, az ArtCurial, a Bonhams és a Drouot is rendez kifejezetten az utcaművészetre fókuszáló árveréseket. Az elmúlt, sűrű évtizedről Ferenczy Bálint beszélgetett a mára legendássá lett Lazinc galéria igazgatójával, Steve Lazarides jobbkezevel, Chris Forddal.

– *Mesélje el, kérem, mikor és hogyan került a Lazinc galériához.*

– Ha jól emlékszem, szinte pontosan tíz éve kezdtem el dolgozni gyakornokként Lazarides úrnál. Előtte rövid ideig a jól ismert Gagosian galériánál voltam, ahol olyan fontos alkotókkal ismerkedhettem meg, mint Damien Hirsttel, Andreas Gurskyvel vagy Cindy Sherman-nal például, de aztán találkoztam a Lazinc alapító-tulajdonosával, és azóta együtt dolgozunk. Akkoriban a Charing Cross Roadon volt a galéria, illetve volt egy kisebb helyszínünk is a Greek Streeten. Talán mondanom sem kell, 2008-ban a Banksy-mánia csúcán jártunk, annak

az évnél a másik, talán még fontosabb eseménye a gazdasági világváltság kirobbanása volt, vagyis nem igazán lehettek nagy reményeim a karrieremmel kapcsolatban, ahogy az sem látszott még akkoriban, hogy merre vezet majd a street art és a Lazinc útja.

– *2008-ban váltak el Banksy és Steve Lazarides útjai is, vagyis rengeteg változás előtt állhatott ekkor a galéria. Mi volt ennek a válásnak az oka? A Lazincet mindenki úgy tartotta számon, mintha csak és kizárólag Banksy egyszemélyes képviselőjével foglalkozott volna.*

– Valóban, a legtöbb ember Banksyról ismert minket, de már ekkor sem csak vele dolgoztunk, sőt! A válás története persze nem volt könnyű, de egész egyszerűen megfáradt a galéria és Banksy munkakapcsolata, más irányokba akartunk továbbmenni. Ennek ellenére mind a mai napig értékesítünk Banksy-munkákat, csak nem közvetlenül tőle, hanem másodkézből. A válás után ugyanakkor Steve és a galéria energiái így felszabadultak, sokkal többet tudtunk foglalkozni más művészekkel; rendkívül izgalmas és kihívásokkal teli periódus kezdődött el a galéria életében.

– *Nem volt csábító a nagynevű Gagosian galériánál maradni? Mi volt az az ok, amiért mégis a Lazincet választotta?*

– Banksynél nem sok ismertebb és nagyobb kortárs művész volt akkoriban a világon, de az övéhez hasonló nevekkal szemben engem pont az fogott meg a Lazincnél, hogy bárki bekerülhetett a galéria által képviselt alkotók közé. Steve kezdettől fogva a street art bemutatására és a műfaj képviselőjére fókuszált, ezért rengeteg autodidakta művész jött be hozzánk. Számos, nagyon különböző stílusban alkotó művész fordult meg nálunk, azt is mondhatnám, hogy az irányzat demokratiságára tetszett meg igazán. Teljesen mindegy volt, hány éves vagy, melyik egyetemre jártál – ha egyáltalán jártál –, vagy hogy kik voltak a mestereid és kiket ismersz. Esztétikai, illetve stílusbeli kritériumokról sem beszélhetünk, hiszen a street art lényege pont az eklektikusságban és sokszínűségben rejlik.

– *Akkor mégis mi az, ami meghatározza az utcai művészetet? Hogyan lehet definiálni, mitől street art a street art?*

– Nehéz erre válaszolni, hiszen ahogy említettem, pont a változottság, a teljes demokrácia és az egyenlőség az, ami ezt a színteret jellemzi. Ha szigorúak akarunk lenni, akkor fontos, hogy művészként

tényleg az „utcaról gyere”, és tiszta, érthető üzenete legyen a munkáidnak. De be kell látnunk, hogy az elmúlt pár évben rengeteget változott az, hogy kit tartunk street artistnak. Banksyt mindenki ismeri, de ennél több nevet kevesen mernének biztonsággal mondani. Pedig a street art történetének szerves része a világhírű Jean-Michel Basquiat vagy Keith Haring is. Ők New York graffitist szcénájának legfontosabb alkotói voltak, és a graffitit is természetesen a street art egy „irányzatának” tekinthetjük. De ezek csak a legismertebb nevek, a művészet története egyfolytában változik, újabb és újabb címkéket és kategóriákat gyártunk. Igaz, az alkotások szempontjából nincs ennek sok jelentősége.

– *Mennyiben változott a street art megítélése az elmúlt tíz évben? Ahogy említette, nagyon fiatal műfajról van szó, csak néhány éve kezdődött el a történetírása és a kanonizációja.*

– A street art egy évtizede teljesen avantgárd műfajnak számított. Banksy neve bombaként robbant be a köztudatba, de ha csak a ma már csillagászati összegekért aukcionált Basquiat-t vagy Haringet nézzük, náluk is évtizedekig tartott, ameddig munkáik megkapták az őket megillető intézményi és pénzügyi elismerést.

– *Mennyire volt nehéz a művészeket megtalálni? Folyt-e verseny a kegyeikért?*

– A Lazinc különleges helyzetben volt, hiszen Steve Lazarides Banksy menedzsereként tevékenykedett. Ennek a kapcsolatnak köszönhetően rengeteg művésszel ismerkedett meg, ezért nem kellett „vadásznia” az alkotókra. A Banksyval meglévő bizalmi viszony miatt pedig minden utcai művész nyitottan fogadta a terveinket és ötleteinket. Így kezdettől fogva családias volt a hangulat a Lazincben, sokkal családiasabb, mint sok más nagy kereskedelmi galériánál. De fontos megemlíteni, hogy sosem csak és kizárólag utcai művészzel vagy a Banksy köré csoportosuló művészekkel foglalkoztunk. Sokkal inkább egy bizonyos ethosz és hozzáállás szerint választottuk ki a Lazinc által képviselt alkotókat, amit talán a punketika vagy a retrográd fogalmaival jellemezhetnénk. Nem is feltétlenül stílusra gondolok, hanem alkotói attitűdre. Ilyen például Jonathan Yeo, aki egy teljesen konzervatív portréfestő, a National Portrait Gallery is kiállította a munkáit. De azon pornokollázsai, amelyeket mi mutattunk be, mind politikailag, mind pedig társadalmilag kifejezetten provokatív művek voltak. Vagyis a művésznek a galériával együttműködésben létrehozott

alkotásai beleillettek a Lazincre jellemző provokatív, punketikába.¹ Összefoglalva tehát: nem a stílus, a műfaj vagy a kor rendezi összhangba az általunk képviselt művészeket, hanem a közös, ha úgy tetszik: polgárpukkasztó attitűd erős vizuális megjelenítése. Ezt akár vehetjük a mi kis szubjektív street art definícióinknak is.

– *A street art meghatározásában fontos egyébként a botránykeresés vagy -keltés?*

– Jelentős, igen, de én inkább a meghökkentés és figyelemfelkeltés fogalmát használnám. Ugyanennyire hangsúlyos a nagyközönség megszólítása, vagyis hogy ne csak a „bennfentes” műértőkhöz, hanem az „utca emberéhez” is eljussunk. Ennek kapcsán több nagy léptékű projektet is megvalósítottunk a londoni Old Vic Tunnelsben. Ezek a föld alatti csarnokok és kriptaszerű járatok a Waterloo metróállomás alatt helyezkednek el, igazi kuriózumnak számít ide lejutni. Itt hoztunk létre interaktív, extrém és színpadias kiállításokat Dante poklának témájára vagy a görög Minótauros legendája alapján. Ezek rendkívül látványos, már-már hatásvadász tárlatok voltak (2010: *Hell's Half Acre*; 2011: *The Minotaur*; 2012: *Bedlam*), arra törekedtünk, hogy szórakoztató – sokszor borzongató – tereket hozzunk létre, emlékeztetes összművészeti élményt nyújtva ezáltal a látogatóknak. Ez meglehetősen új és szokatlan vállalkozásnak számított akkoriban a kereskedelmi galériák világában, amit inkább a művészeti vásárok, a koktélpark vagy a megszokott fehér, semleges galériaterekben rendezett kiállítások jellemeztek. Az itt bemutatott művészeket több tízezren látták, minden jegy elkelt órák alatt, velük volt tele mind a bulvár-, mind pedig a művészeti szaksajtó. Rengeteg, addig kevésbé ismert, de jelentős street artist mutatkozhatott itt be, mint például Stanley Donwood, Jonathan Yeo, Antony Micallef, Conor Harrington, Doug Foster, 3D, Ian Francis, ATMA, Zevs (Christophe Aguirre Schwarz), Michael Najjar vagy Lucy McLauchlan – mindegyiküknél fontos a látványosság és a meghökkentés, amely jellemzőket szintén hozzávehetjük a street art karakterjegyeihez.

¹ Chris Ford Jonathan Yeo első ilyen munkájára utal, amely George W. Bushról készült. Yeot a Bush Library in America bízta meg az elnök arcképének megfestésével, később viszont visszaléptek a megbízástól. Yeo ettől függetlenül és talán bosszúból is folytatta a munkát, de szépen megfestett portré helyett végül egy kollázst készített: pornómagazinokból kivágott részletekből rakta össze az amerikai elnök arcképét. Steve Lazarides a képet a galéria kirakatába állította ki, hatalmas felháborodást és médiavisszhangot kiváltva. A képet egyszerű művészi bosszúként, de kritikaként is felfoghatjuk a bigott republikánus politikával szemben. – F. B.

– *Az említett kiállításokat már ebben az évtizedben rendezték, és eddigre már – hogy csak egy példát mondjunk – Banksy árai elkezdtek növekedni az aukciós piacon. Az addig alapvetően érzelmi alapon, csak a galériától vásárolt művész munkái bekerültek a műkereskedelem vérkeringésébe, megjelentek a művészeti befektetők is. Nagy jelentőségű volt, hogy a street artnak lett végre egy sztárja, akit mindenki ismert és birtokolni is akart?*

– Banksy szerepe természetesen itt is kiemelten fontos. Először igyekeztünk a művészeket megismerni, majd nagy, látványos eseményeket rendezni, mintegy rárakni őket a műkereskedelmi élet térképére, majd csak ezt követően a galériás, kereskedelmi oldallal foglalkozni. Sokat kellett küzdenünk azért is, hogy ne csak huligánként tekintsenek az általunk képviselt alkotókra. Ebben részint partnerünk lett London városvezetése is. Felújításra váró épületeket, aluljárókat, leromlott helyszíneket kaptunk szabad felhasználásra. Kiállítható és eladható formában pedig a galéria terébe kerültek az utcán mindenki által megismert művészek alkotásai, motívumai. Persze sokan bújtak ki Banksy köpönyegéből, de például a Lazinccben nemrég kiállított francia JR már teljesen a saját útját járja. Hatalmas plakátinstallációival a riói olimpia alatt lehetett találkozni, a galériában aztán a falakon látott munkák variációit és terveit mutattuk be. Másfelől az aukciósházak is egyre nagyobb érdeklődést mutattak. Ha elég művész és gyűjtő gyűl össze, akkor ők is színre lépnek, így kezdődtek meg a kategorizált urban art és street art aukciók. De a kategorizálás nem egyszerű, ráadásul szét is szabadlja az utcai művészet történetét. Haring, Basquiat és most már Banksy is a nagy kortárs aukciók kategóriájába esik például, nem pedig az urban art szekcióba, így ha valaki ellátogat egy, az utcai művészetre fókuszáló árverésre, pont a legnagyobb neveket nem találja ott meg. Ez persze nem igazán szerencsés, de az aukciósházak világa így működik, ezzel nem tudunk mit tenni.

– *A street art legtöbbször fejében az utcai graffitizéshez kötődik. Nem hátrányos ez a műfaj és a művészek megítélésében?*

– Mindenképpen különbséget kell tennünk vandalizmus és művészet között, habár ez néha valóban nehéz. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy egy busz belsejének összefirkálása nem egyenlő egy romos észak- vagy dél-londoni épület falának lefújásával. A legtöbb ilyen nagyméretű falfestmény üzenetet hordoz. A street art ugyanakkor szerintem mindig is outsider, kívülálló művészet fog maradni, még ha néhány köztéri vagy intézményi akció vagy intervenció kapcsán a lega-

lítás határán jár is. A galériatérbe bekerülve természetesen nem beszélhetünk ilyen problémákról. Érdekes módon azt látom, hogy sokan értékelik a graffitiművészek mesterségbeli tudását. Ez egy technikailag nagyon nehéz műfaj, gyorsan kell dolgozni, nincs idő és lehetőség „maszatosásra”.

– *Kik most a fontosabb gyűjtők, mely országok a legnyitottabbak a street art-ra?*

– A műkereskedelem szintjén egy teljesen új művészeti ágról beszélünk, tehát itt is igaz, hogy az alkotók a szülőföldjükön, illetve a fejlett műkereskedelmi kultúrával, erős gazdasági háttérrel rendelkező országokban a legnépszerűbbek. Európát nézve Angliában és Franciaországban a legnagyobb az érdeklődés irántuk. Angliában Banksy és köre, Franciaországban pedig az elmúlt öt-hat évben megjelent, főképpen Párizs környéki graffitisekből kinövő csoport népszerű. Gondolok itt Zevsre vagy JR-ra. Amerikában jelentős hagyománya van a public artnak, úgyhogy New Yorktól San Franciscóig számos fontos amerikai gyűjtőt ismerünk. Mindezekről függetlenül a Távol-Keleten is növekszik az érdeklődés a street art iránt, ez talán az ottani manga- és képregénykultusznak köszönhető, de egyelőre csak a felső árkategóriás művészeket keresik a vásárlók. Itt millió fontos árakról beszélünk, amelyek még ritkaságnak számítanak.

– *Milyen árakról beszélhetünk általánosságban?*

– Hatalmas a szórás, hiszen a street artnak sajátja a törekvés, hogy mindenki számára elérhető kíván maradni. A Lazinc kiemelten foglalkozik sokszorosított grafikák, limitált, de magas sorozatszámú nyomatok készítésével és eladásával is. Ezeket a printeket már 50–150 fontért is meg lehet kapni. Az egyedi, eredeti munkák ára viszont jóval magasabb. Példaként: egy JR 15 ezer fontnál kezdődik, de akár 150 ezer fontig is elmehet mérettől és jelentőségtől függően.

– *A múzeumok mennyire nyitottak a műfajra?*

– Egyre inkább, de az intézmények mindig óvatosabbak a gyűjtőknél. Ugyanakkor nem is biztos, hogy a street artnak a múzeumban a helye. Sok művész munkája jobban működik köztéri installációk formájában, fesztiválokon, életszerű helyzetekben, házak, építkezések falain. Banksy persze már elismert és elfogadott, de a többiek még kevésbé, amiben ismét a „punk összetevő” játszhat szerepet. A street

art alapvetően egy outsider, rendszerkritikus műfaj, és nem minden múzeum fala, nem minden közönség bírja ezt el. Banksy mindenképpen úttörő, a 2009-es bristoli vagy a 2011-es amerikai kiállítása hatalmas sikert aratott, ahogy a 2013-as, tőlünk már teljesen független, Banksy tervezte *Dismaland* vidámpark is. JR projektjei is rendkívül erősek. Ahogy említettem, láthattuk hatalmas posztereit a 2016-os riói nyári olimpián, az emberek felismerik a munkáit, és ez a fontos. A street art kapcsolatban akar maradni a közönséggel, érthető vizuális jelekkel érthető üzeneteket szeretne átadni, nem pedig elefántcsonttoronyba vonulni, ami általános vád szokott lenni a kortárs, illetve posztmodern művészettel szemben.

– *A Lazinc galéria nemrég költözött át London elit kerületébe, Mayfairbe, a Sackville Streetre. Nem ellentétes a galéria ethoszával az impozáns, 18. századi épület?*

– Valóban néhány hónapja nyitottunk itt újra, de korábban is a belvárosban, Fitzroviában volt a galéria. A költözés ugyanakkor szintlépést is szimbolizál. Habár csak pár utcányi különbségről van szó, a városnak ezen a részén található az összes fontos galéria és kereskedő, előttünk sétálnak el a legnagyobb gyűjtők. A hitvallásunkat nem adtuk fel, de így még közelebb kerültünk a tűzhez. Elérkeztünk oda, hogy a sajátos, kívülálló helyzetünket sem kívánjuk teljesen feladni, közben a célunk az, hogy egyre több csúcsgyűjtőt és véleményformálót érjünk el, ehhez pedig nem is lehetnénk jobb helyen a Sackville Streetnél.

– *Mit javasol, kinek a műveit érdemes gyűjtenünk, ha jó helyre szeretnénk fektetni a pénzünket?*

– Óvakodnék attól, hogy befektetési tanácsokat adjak. A legfontosabb az, hogy szeresd, amit megveszel. Inkább támogatóként, mecénásként gondold magadra, mintsem befektetőként. Steve hatalmas föld alatti projektjei sem térültek meg rögtön, a sok látogató ellenére pénzügyileg veszteséges vállalkozások voltak. De szerelemből csinálta, nem adta fel, és ez a mentalitás átragadt a gyűjtőkre is. Így ma már komoly piaca van az általunk képviselt művészeknek. Visszatérve a kérdésre, a megvett munkákkal együtt fogunk élni, ezért bízunk a saját véleményünkben és ne csak az árcédulát nézzük. Személy szerint erősen hiszek a fiatal Miaz testvérekben, a szobrász Mark Jenkinsben vagy a festő Antony Micallefben és persze Jonathan Yeoban, JR-t sem elfelejtve.

– *Melyek a galéria céljai a következő évekre, és hogyan látja a street art jövőjét?*

– Először is be kell laknunk az új otthonunkat. A galériának több mint húsz munkatársa van, és mindenkinek meg kell még találnia a helyét az új épületben. Hatalmas változás, hogy három szinten tudunk kiállításokat rendezni. A földszinten folytatjuk a korábbi programunkat, minden hónapban új tárlatokkal jelentkezünk, nyilvános megnyitóval, kerekasztal-beszélgetésekkel, eseményekkel. Újdonság viszont az emeleti private viewing room. Ide csak gyűjtőket hívunk meg, és igyekszünk történeti perspektívájú válogatásokat bemutatni. Vagyis az egyik falon egy fontos 1980-as Basquiat-festmény lóg majd, a másikon Keith Haring, mellettük pedig egy korai Banksyt párosítunk, mondjuk egy friss JR-munkával. Ez a koncepció mutatja azt is, hogy mi a feladatunk és felelősségünk: igyekszünk megmutatni a kapcsolatokat, összekötni a fontos pontokat, és közvetíteni ezeket a gyűjtők, illetve a nagyközönség felé. Rengeteg alkotó vár még bemutatásra, akiket igyekszünk apránként beilleszteni a street art alakuló kánonjának kirakósába.

Martos Gábor

HOGYAN LETT A FALFIRKÁBÓL MŰVÉSZET?

*Jean-Michel Basquiat útja Brooklyn utcáitól
az aukciós toplisták csúcsáig**

Amikor 2017. május 18-án este a Sotheby's aukciósház New York-i árverési csarnokában a Jean-Michel Basquiat *Untitled (Cím nélkül)* „című”, 1982-ben festett vásznáért folyó licitverseny végén Oliver Barker, a cég európai elnökhelyettese árverésvezetőként lekoppintott a kalapácsával, a világ műkereskedelmében – és ezzel együtt bizonyos fokig a művészet-történetben is – sok minden változott meg egy csapásra. Amikor a ház által előzetesen 60 millió dollár körüli értékűre becsült festményért pár perccel korábban 57 millió dolláros kikiáltási áron indult licit végén Barker leütötte a tételt, az utolsó ajánlat 98 millió dollár volt. Ez azt jelentette, hogy a vevő (mint viszonylag hamar kiderült: a punkzenészből lett japán divatmágnás, a 42 éves Maezava Juszaku, a szigetország tizenegyedik leggazdagabb embere, akinek már addig is komoly „Post War”, azaz a második világháború utáni művészek munkáiból felépített képzőművészeti gyűjteménye volt) a jutalékokkal együtt 110 487 500 dollárt, átszámítva 30,5 milliárd forintnak megfelelő összeget kellett kifizessen a tételért. Ezzel Basquiat nem csak a saját korábbi aukciós rekordját döntötte meg (még hozzá csaknem kétszeresen). Ő lett egyúttal az árverésen valaha a legmagasabb árat elért amerikai művész – olyanokat utasítva maga mögé, mint Andy Warhol (akinek az eddigi legdrágább munkája is „csak” 105,4 millió dollárt ért meg valakinek), Roy Lichtenstein (95,4 millió dollár), Mark Rothko (86,9 millió dollár) vagy Barnett Newman (84,2 millió dollár) –, ő lett minden idők eddigi legmagasabb aukciós árat elért fekete bőrű alkotója; illetve ez a kép lett az első olyan 1980 után készült mű, amelyik átlépte a 100 millió dolláros átomárhatárt.

Ám ami a mostani szempontunkból talán a legfontosabb: ezzel a leütéssel egy olyan, 27 éves korában drogtúladagolásban meghalt fiatalember került a világ műkereskedelme legmagasabb csúcsainak egyikére

* Az írás Basquiat-ra vonatkozó része a szerző egy, a műkereskedelm világába kalauzoló, megjelenés előtt álló könyve egyik fejezetének részben átdolgozott szövegváltozata.

(akkor ez a kép volt a tizennyolcadik legdrágábban eladott műalkotás a világon; azóta ketten is „eléváltak”, így ma – 2018 áprilisának végén – már „csak” a huszadik), aki egyszerű autodidakta utcai graffitiből jutott fel ide.

*

Mielőtt azonban megismernénk Basquiat útját Manhattan utcáitól a világhírig, majd annak nyomán a műkereskedelmi sikerekig, egy-két találmásra kiragadott példa segítségével nézzük meg, hogy ki mindenkinek a sok ezer éves nyomában kezdett el – sok más kortárs utcaművészhez hasonlóan – különböző falakra firkálni, azaz graffitizni, vagy más szóval (festékszóróval) fújni, magyarul sprézni, vagy, ha úgy jobban tetszik, a street art, vagyis az utcai művészetek műfajain belül képzőművészeti alkotásokat létrehozni. Olyan alkotásokat, amelyekről az átlagemberek nagy része még ma is nagyjából csak annyit lát és tud (többnyire felháborodottan), hogy „a bűdös kölykök összefirkálják a falakat”.

Pedig – és a fenti átlagemberek legnagyobb része ezt viszont jól tudja – a falra, sőt, a „lakásuk”, vagyis a barlang falára már nagyon korai elődeink is „firkáltak” képeket, sőt, még ha flakonos spréjük természetesen nem is volt, bizony fújtak is. A legkorábbi ilyen emlékeink (Dél-Celebesz, Timpuseng-barlang) mintegy 35–37 000 évvel ezelőtről ismeretek, és az úgynevezett „barlangrajzok kora” nagyjából Kr. e. 10 000-ig tartott. Az ezekből az időkből származó számos lelet – csak Franciaországban és Spanyolországban 340 különböző rajzokkal dekorált falú sziklaüreget találtak – alapján ma már korszakokra (perigordi: Kr. e. 32 000–17 000; magdaléni: Kr. e. 17 000–10 000) és stílusokra is osztjuk a barlangrajzokat. Ráadásul még készítésük technikai alapján is elkülöníthetjük őket egymástól. Utóbbiak alapján tudjuk, esetenként bizony ezekhez aalfestményekhez is használtak már „sablonokat”, leginkább a saját kezüket, amelyeket valamiféle kezdetleges „festékszóróval” – legvalószínűbben a szájukba vett, valamilyen színes nyomot hagyó folyadék permetezett ráfújásával – színezték körbe, otthagyva ezzel a falon a forma negatív rajzolatát. Ezeknek a barlangrajzoknak a magyarázatára sokféle elmélet született, de az jó eséllyel gyanítható, hogy a saját kéznyomolyetén módon történő megjelenítése tekinthető egyfajta személyes jelhagyási gesztusnak is.

A legrégebbi olyan jellegű „alfirka”, amely már biztosan valakinek a konkrét, „itt járt” típusú nyomhagyását célozza, Kr. e. 278-ból maradt

font az ókori Egyiptom területén, de a feltárások során csak a Királyok Völgyében több mint kétezer görög, latin, föníciai, kopt és más nyelveken különböző falakra firkált szöveget találtak. Pompejiben több mint tízezer „nem hivatalos” firkafeliratot konzerváltak (olyanokat például, mint hogy „Serena gyűlöli Isidorust!”, „Phileros egy eunuch”, „Spendusa imádja Celadust, a thrák gladiátort”); egy római kocsmafalára minden bizonnyal a tulajdonos maga írta ki, hogy „Verje meg a tizenkét isten, Diana meg a jóságos és magasságos Jupiter azt, aki ide pisál”; míg a kis-ázsiai Epheszoszban egy szív, egy női fej, egy megfelelő irányba mutató lábnyom, egy kéz és néhány számjegy segítségével alighanem egy korábbi kuncaft igazította útba a nyomában járó férfiakat, hogy milyen irányban hány lépésnyire lakik egy örömlány, és hogy a szolgáltatásaiért mennyit kell fizetni. Római korialfirkáért ráadásul nekünk, magyaroknak nem is kell messzire mennünk: Királyhidán, azaz a mai Bruckneudorfban, alig néhány kilométerre az osztrák határtól, a Fertő-tó északi végében, egy 4. századi római épületfal maradványán is találunk egy esetlenségében is bájos gyermekfirkát, két kislányalakot, akik egymás kezét fogva örökítették meg alighanem saját magukat, és írták fel a két fej fölé a nevüket: Petronia és Julia. Egy dublini szállodaépítkezés során nemrégiben az alapok ásása közben leltek 12–14. századi épületmaradványokra, közöttük egy kőlapon egy nagyjából az 1100-as évekből származó (talán viking) kardos-pajzsos figurát. I. Péter orosz cár egy ajtóra írta fel a nevét, amikor 1702-ben Wittenbergben a Luther-házban járt; Lord Byron a görögországi Attikai-félsziget legdélibb pontján, a Szunion-fok sziklacsúcsára Kr. e. 440 körül épített Poszeidón-templom egyik oszlopára véste fel a nevét; egy hazánkfia, gróf Széchenyi Andor pedig a felirat szerint 1892. december 3-án örökítette meg az iráni Perszeopoliszban, az ókori Perzsa Birodalom fővárosában a Nemzetek Kapuja nevű műemléken egy szárnyas bikatestű-emberfejű „kapuőr”-relief talapzatán, hogy ott járt.

Aalfirkák és a „komoly” képzőművészet „kapcsolatának” egyik legkorábbi emléke alighanem Pieter Saenredam holland festőnek az 1644-ben készült (és ma a londoni National Galleryben őrzött) képe, amelyen a művész az utrechti Buurkerk templom belső terét örökítette meg, benne az egyik sötétebb zugban egy kutyáját táncoltató férfi mellett egy másik, háttal álló alakkal, aki vörös krétával éppen az apokalipszis négy, de egyetlen lovon ülő lovasát rajzolja fel a templom falára. A puritán hollandusok fehér templomfalaival szemben a pompakedvelő katolikusoknál a falakra történő festés persze már korábban is „kilépett” a sötét

zugokból, hogy szentek alakjaival vagy bibliai történetekkel kápráztassa el a híveket. Ez a fajta falfestészet később a szentélyek belső falai közül is kikerült az utcákra, hogy – csak hogy egy ugyancsak közismert, 20. századi mexikói példát említsünk a számos más között – David Alfaro Siqueiros, Diego Rivera, Jose Clemente Orozco vagy Juan O’Gorman keze nyomán hatalmas (és politikailag is erősen meghatározott) muráliákban öltön testet, lehetőleg minél több ember szeme előtt.¹

Miközben Szingapúrban még 2010-ben is nyilvános megbotozásra ítélték egy svájci turistát, aki graffitit fújt egy metrószerelevényre, mára a street art, és azon belül a graffiti sokfelé elfogadott, néhol egyenesen támogatott formája lett a képzőművészetnek. A braziliai São Paulóban éppúgy, mint Portugáliában is sok helyen nyilvános(an) teret – vagyis konkrét falakat – adnak a műfaj művelőinek. A németországi Aachenben Klaus Paier (a 2009-ben, 64 évesen leukémiában meghalt fizikus napközben a kölni főiskolán tanított, éjjelente pedig a falakat fújta) megmaradt munkáit halála után a város polgármesterének kezdeményezésére műemlékké nyilvánították, és a brit vasúttársaság is kiadott egy kézikönyvet munkatársainak a ma a világon alighanem a leghíresebb, bár az inkognitóját még mindig eredményesen őrző graffitiművész, Banksy munkáiról, hogy ha bárhol a vasút épületein hasonlóval találkozhatnak, nehogy eszükbe jusson azokat megsemmisíteni. Banksy korai bristoli munkái ma már olyannyira részei a városképnek, hogy külön telefonos térképpapot készítettek az odalátogató turistáknak azok legpraktikusabb útvonalú végiglátogatására. Amikor az egyik leghíresebb stenciljét valaki színes festékkel töltött luftballonokkal dobálva megrongálta, a város a saját költségén restauráltatta azt; sok helyen üveglappal védik a rejtélyes művész munkáit; illetve van olyan egy, a bristoli kikötőben javításra váró hajó oldallemmezére felfújt alkotása, amelyet a hajó oldalából kivágva vaslemezzel az egyik bristoli múzeumban helyeztek el. 2009-ben a Bristol Múzeumban tartott kiállítását három hónap alatt háromszázezer látogató tekintette meg, 2015-ben pedig a Bristoltól húsz kilométerre délre a tengerparton fekvő Weston-super-Mare-ban, egy sok éve elhagyott vidámparkban *Banksy-Dismaland* címen – több más street art művész bevonásával – megrendezett hatalmas képzőművészeti show-ját a nyitva tartás öt hete alatt napi négyezer érdeklődő kereste fel.

1 Akit a téma bővebben érdekel, annak német nyelven tudom ajánlani Horst Schmidt-Brümmer, *Wandmalerei – Zwischen Reklamekunst, Phantasie und Protest* című könyvét, amely a DuMont kiadásában jelent meg Kölnben 1982-ben.

Az utca művészete világszerte egyre inkább teret kap a múzeumokban és a városok „hivatalos” kulturális életében. 2008 májusa és augusztusa között a londoni Tate Modernben rendeztek *Street art* címen kiállítást; 2009 március–áprilisában a párizsi Grand Palais-ban *Tag* címmel hasonló; idén április 12. és 15. között a francia fővárosban pedig immár harmadik alkalommal a *Paris Urban Art Fairt*, azaz az utcaművészet műkereskedelmi vásárát, amelyen több tucat galéria kínálta a legismertebb művészek munkáit a közönségnek. Nemrégiben jelentették be azt is, hogy ez év tavaszától kilenc magyar városban indítják el *Street Art Show* címen azt a nagyszabású művészeti seregszemlét, amelyen utcazenészek, táncosok, bábosok, zsonglőrök, pantomimesek és élőszobrok mellett képzőművészet kategóriában graffitisek is indulhatnak, és a helyi zsűri döntései nyomán a legjobbak jövő májusban Budapesten mérhetik majd össze a tudásukat. Végül említsünk meg egy olyan konkrét hazai példát is, amelyik ráadásul nemcsak az utcaművészet „kanonizálódását”, múzeumi gyűjteménybe kerülését mutatja, hanem annak esetenként megfordítható irányú „fejlődéstörténetét” is: Sugár János képzőművész először a Múcsarnok *Na, mi van?* című kiállításán mutatta be a „Wash your dirty money with my art”, azaz „Mosd a mocskos pénzed a művészetemmel” feliratot formázó, stencillel fújt szöveg-képét, majd azt onnan „vitte ki” az utcára, és fújta fel a mondatot a kortárs művészet bemutatásával (is) foglalkozó VAM Design Király utcai épületének oldalára, illetve a Kogart Ház elé a járdára. Nos, a VAM vezetői a tettben nem a művészetet, hanem a „rongálást” látták, és beperelték Sugárt, akit a bíróság első fokon öt hónap, két évre felfüggesztett börtönbüntetésre ítélt és a kár megtérítésére kötelezett. (Másodfokon aztán megváltoztatták az ítéletet, és „csak” próbaidőre bocsátották a művészt.) Talán az eset miatti felfokozott médiaérdeklődés vagy egyszerűen csak a mű fontossága miatt Sugár alkotása végül a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum gyűjteményébe került.

*

De térjünk vissza cikkünk főhősére, és nézzük meg, ki is volt ez az utcaművészi közegeből a világ műkereskedelmének mindeddig legmagasabb csúcsaiig jutó graffitisa. Jean-Michel Basquiat 1960-ban született Brooklynban haiti apától és Puerto Ricó-i felmenőkkel bír, New York-i anyától. Négyéves korában írt-olvasott, tizenegy évesen folyékonyan beszélt angolul, spanyolul és franciául. Sajnos anyja – aki pedig korán felfigyelt fia tehetségére, és állandóan olvasásra biztatta, illetve múzeumokba

hordta; a fiúnak hatévesen már „Junior member” kártyája volt a Brooklyn Museumban – vissza-visszatérő elmegyógyintézeti kezelések alatt állt, ezért főleg apja nevelte őt és két húgát (egy bátyja már az ő születése előtt meghalt). Két évig Puerto Ricóban éltek, majd visszaköltöztek New Yorkba. Amikor az utcán játszó fiút elütötte egy autó, anyja egy anatómiai atlaszt vitt be neki a kórházba, amit több hónapos felépülése alatt sokat és alaposan tanulmányozott.

Basquiat tizenöt évesen megszökött otthonról, csavargott, rendőrök fogták el az utcán és ők vitték haza. Nem sokkal később azonban, amikor a fiú bejelentette, hogy végleg otthagyja az iskolát, apja zavarta el a háztól. Az utcán Basquiat saját készítésű levelezőlapok, festett trikok és – főként szemétből készült – biszuekszerke eladásából tartotta el magát. 1977-ben találkozott a nála egy évvel idősebb Al Diaz nevű graffitissel,² és ettől kezdve együtt fújtak olyan szövegeket a dél-manhattani házfalakra, mint például „SAMO® AZOKNAK, AKIK ALIG VISELIK EL A CIVILIZÁCIÓT”, „SAMO® A NAGYVÁROSI RED-NECKEKNEK”, „SAMO® A BŰNMENTES VALLÁS, ÉS JÓVAL TÖBB ENNÉL”, „SAMO® MEGMENTI AZ IDIÓTÁKAT”, vagy „SAMO® MINDEN, MINDEN SAMO®”. A szövegekben szereplő SAMO® kettősük közös „aláírása” volt, és a „same old shit”, vagyis az „ugyanaz a régi szar” rövidítése, ám egyes értelmezések szerint kettejük közös szlengjében a marihuánát is jelentette. Felirataikra sokan felfigyeltek, 1980-ban azonban szétváltak útjaik – „SAMO® IS DEAD”, azaz „SAMO® HALOTT”, hirdették a feliratok ugyanazonokon a manhattani falakon – és Basquiat (miközben egy Gray nevű punkegyüttesben zenélt is, és különböző tévéműsorokban, illetve filmekben szerepelt, köztük az 1980–81-ben forgatott, Manhattan alternatív-punk zenei életét és kultúráját bemutató *Downtown 81* című alkotásban, amelyben gyakorlatilag saját magát alakította) elkezdett deszkákra, illetve vászonra festeni. 1980 júniusában mutatkozott be először a képeivel egy New York-i csoportos kiállításon, ahol a graffitin, a pop-art egyes elemein, illetve az afrikai–karibi törzsi művészeteken alapuló, és legtöbb esetben szövegeket, feliratokat is tartalmazó alkotásaival egyből sikert aratott, sőt még ugyanabban az évben – az addigi legfiatalabb résztvevőként – szerepeltek munkái a hetedik kasseli Documentán is. Még mindig 1980-ban egy sohoi étteremben a kirakaton át megpillantotta az ott ülő Andy Warholt: azonnal bement hozzá és megmutatta

2 Aki a mai napig él és rendszeresen a New York-i metróban készít szöveges street art munkákat; ezek megtekinthetők a <https://al-diaz.com/> weboldalon.

neki az éppen árult munkáit, és a „popcsászár” nemcsak vásárolt belőlük, de meglátta bennük az elementáris tehetséget, és egykettőre bevezette Basquiat-t a New York-i művésztszárba. (Sőt később néhány éven át közösen is dolgoztak.) 1981-ben egy, az Artforumban megjelent cikk Basquiat-t már az egész művészvilág figyelmébe ajánlotta, és nagy sikerrel szerepelt a Whitney Biennálén is. Egy évvel később megnyílt az első önálló kiállítása New Yorkban Annina Nosei Soho-beli galériájában, majd ugyancsak 1982-ben másik öt is Los Angelesben, Zürichben, Rómában és Rotterdamban, illetve még egy New Yorkban, de ez már Larry Gagosian sztárgalériájában, ahol a következő évben is szerepelt egy önálló tárlattal (sőt egy ideig a híres galériás otthonában is lakott).

Közbevetőleg: bár ennek a nagyon is komoly New York-i művészeti hálózatban nyilvánvalóan hatalmas szerepe volt Basquiat villámkarrierjében és későbbi tartós sikereiben,³ azért ennek kapcsán csak feltehetjük akár azt a kérdést is – és persze nem is csak okvetlenül konkrétan Basquiat-ra vonatkoztatva, de általában a művészkarierek és az azokkal természetesen mégiscsak erősen összefüggő piaci sikerek lehetőségéről –, hogy vajon 1977-ben ott a dél-manhattani utcákon graffitizve mennyivel volt nagyobb esélye neki bekerülnie a „sztárkultuszba”, mint mondjuk Al Diaznak (aki, ráadásul, Basquiat-val ellentétben művészeti iskolát végzett). Miért ő, és nem Diaz lett Warhol barátja és az akkori-ban éppen az énekesi sztárkarrierjének első lépéseit megtevő Madonna szeretője, miért ő halt meg 27 évesen, miért róla készítettek életrajzi mozifilmet, és persze – mindezekkel erős összefüggésben – miért éppen az ő munkái kelnek el ma sokmillió dolláros áron, és nem Diazé? Miközben, ha belegondolunk, az esélyük az indulásnál minimum ugyanakkora volt...

De kanyarodjunk vissza a nyolcvanas évek elejére és Basquiat-hoz, aki egyrészt élvezte a hirtelen jött sikert és az ezzel együtt keresett egyre több és több pénzt, másfelől viszont egyszerű brooklyni fekete fiúként nem tudta feldolgozni a rászakadt ismertséget. Miközben az ugyancsak nagyon komoly művészpályát befutott New York-i graffitissel, Keith Harringgal, a mára az egyik legismertebb amerikai művészé lett

3 Erről Barabási Albert László hálózatkutató, a bostoni Northeastern Egyetem Center for Complex Network Research vezetője, a Harvard Egyetem orvosi karának Division of Network Medicine oktatója, többek között a 2016-ban megjelent *A hálózatok tudománya* című könyv szerzője is beszélt 2017 júniusában Sepsiszentgyörgyön a *netWorks* című művészeti projekt keretében megtartott *Hálózatok: a világhálótól a művészeti hálózatokig* című előadásában; ennek felvétele megtekinthető a <https://vimeo.com/224668143> linken.

Barbara Krugerrel, a színész-rendező Denis Hopperrel és az énekes David Bowie-val barátkozott, Andy Warhollal festett és fotózkodott együtt és Madonnával járt, szerepelt a New York Times Magazine címlapján, Amerika mellett Európában is számos kiállítása nyílt, aközben egyre több kábítószerrel foglalkozott, a műtermében ezerdolláros öltönyökben festett, az utcára viszont összekent festőruhájában ment ki, és hiába utazott el egy Hawaii-szigeteki elvonókúrára, az sem segített rajta. Visszatérte után, 1988 augusztusában, 27 éves korában Greenwich Village-beli műtermében heroin túladagolásban meghalt. 1992-ben a The Whitney Museum of American Art nagy retrospektív kiállítással emlékezett rá; 1996-ban volt barátja, az eredetileg maga is festő Julian Schnabel *A graffiti királya* címmel filmet rendezett az életéről, amelyben Jeffrey Wright játszotta a címszerepet, az egykori barát, David Bowie pedig a másik volt barátot, Andy Warholt.

Basquiat tehát világhíres lett...

*

Képeinek ára halála után azonnal emelkedni kezdett, és azóta is egyre meredekebben nő. A halálát követő évben 105 művét adták el különböző árveréseken, de ezekért a vásárlók összesen még „csak” 8,9 millió dollárt adtak. 2007-ben 101 millió dollárral azonban már a hetedik, 2013-ban 290 millióval a negyedik legnagyobb összesített éves aukciós forgalmat elért művész lett. Tavaly pedig azon az egyetlen májusi New York-i aukciós héten, amikor Maezava a 110,5 milliós csúcsárát megadta azért a bizonyos *Untitled*-ért, további huszonhat Basquiat-munkát árvereztek el különböző aukciókon, és az emberek összesen több mint 200 millió dollárt költöttek arra, hogy a graffiti királyának alkotásaival díszíthessék az otthonaikat. Ennek is köszönhetően 2017 első hat napjában a Post War és Contemporary kategóriában a műtárgypiac ma alighanem legnagyobb sztárja összesen 242 millió dollárnyi aukciós bevételt termelt, miközben mondjuk Andy Warhol „mindössze” alig több mint 123 milliót, Francis Bacon kevesebb mint a negyedét, 52 milliót, Willem de Kooning pedig alig 18,4 milliót. A tavalyi év végi összesítésben Basquiat végül 91 sikerrel kalapács alá vitt munkával és az ezekért kapott összesen 351,8 millió dollárral szerepelt az aukciós eredménylistán.

Ha pedig egy-egy konkrét művének az áremelkedését nézzük: *Water-Worshipper* című, 1984-ben készített alkotása például 1998-ban a Christie's New York-i árverésén még csak 35 000 dollárért cserélt

gazdát, 2010-ben a Sotheby's párizsi aukcióján már 3,2 millió dollárt adtak érte, 2014 februárjában a Sotheby's londoni árverésén 2 490 500 fontra (4,1 millió dollár) licitálták fel az árát, végül 2017 áprilisában megint csak a Sotheby's-nél, de már Hongkongban valaki 5,4 millió dollárt sem sajnált megadni érte. De *Warrior* című, 1982-es vászna is háromszor szerepelt árverésen 2005 és 2012 júniusa között, és amikor legutóbb, 2012 júniusában a Sotheby's londoni aukcióján 5 585 250 fontért (8 705 729 dollár) kelt el, akkor ez az összeg már 450 százalékos érték növekedést jelentett az első eladáshoz képest. Egyes számítások szerint, ha valaki 2000-ben Basquiat-ba fektette a pénzét, az ma minden akkor kiadott száz dollárja után átlagosan 1098 dollárt tud inkasszálni.

Persze mindez csak a jéghegy (a sajtóban is láthatóan megjelendő) csúcsa: ha megnézzük – gyakorlatilag taláalomra – egy bármilyen kortárs árverés anyagát, abban ugyancsak rendszeresen fogunk Basquiat-műveket találni, csak éppen az esetek legnagyobb részében alacsonyabb, az átlagos hírek ingerküszöbét el nem érő leütési áron. Példaként vessünk egy pillantást a Sotheby's 2017. június 29-i londoni Contemporary Art Day Auction anyagára (vagyis azéra, amelyen – szemben az esti, azaz a szokás szerint az értékesebb, magasabb árú „sztár”-tégeket felvonultató Evening Auctionok általában csak negyven-nyolcvan darabos kínálatával – az alacsonyabb árfekvésű műalkotásokat kínálják a kevésbé tömött bukszával licitálóknak). Az itt kalapács alá vitt 173 tétel összbevétele 13 780 750 font volt, vagyis gyakorlatilag a felét (bizonyos tételekhez képest pedig még a tizedét) sem érte el egy-egy jobb egyetlen esti tétel árának, miközben itt is olyan nevek – olcsóbb – munkáira lehetett licitálni, mint többek között Andy Warhol, Günther Uecker, Josef Albers, Aj Vejvej, Sol Lewitt, Piero Manzoni, Lucio Fontana, Damien Hirst, Gerhard Richter, Georg Baselitz, Wim Delvoye, Joseph Beuys, Keith Haring, Gilbert & George, vagy éppen a graffitiművész Banksy. Jean-Michael Basquiat-nak egy 350 000–450 000 fontra becsült *Cím nélküli* képe például 428 750 fontért került új tulajdonoshoz.

Ami pedig az árverések „látható” (merthogy nyilvános) eredményeivel szemben a nagyobb részt „láthatatlan” galériás üzleteket illeti: nos, a 2017. május 5. és 7. között megrendezett szokásos évi New York-i Frieze kortárs képzőművészeti vásáron például Basquiat *Red Rabbit* című 1982-es munkája az Eykyn Maclean Gallery kínálatában 8,5 millió dollárért várta a vevőket. Az ugyancsak 2017-es Art Baselen, vagyis

a legnagyobb európai kortárs képzőművészeti vásáron összesen nyolc képet kínáltak tőle, amelyek együttes ára 89 millió dollár volt: a legtöbbet, 35 millió dollárt, a New York-i és londoni üzlettel is rendelkező Lévy Gorvy Gallery standján szereplő *Baby Boom* című, 1982-ben készült képért kértek (miközben ugyanez a festmény 2001-ben a Phillips árverésén még csak 1,16 millió dollárért kelt el), de a *Three Delegates* című, ugyancsak 1982-es képért is 18 millió dollárt kellett fizetni a New York-i Acquavella Galleries standján; a legolcsóbbat, egy szintén 1982-es *Untitled (Skull)* meghatározással szerepelt kisméretű rajzot az ugyancsak New York-i Van de Weghe Ltd. kínálatából viszont már „potom” 1,85 millió dollárért meg lehetett szerezni. És még mindig 2017-ben, de már az október 19. és 22. között Párizsban megrendezett 44. Foire internationale d'art contemporain elnevezésű – közkeletű nevén rövidítve: FIAC – nemzetközi kortárs képzőművészeti vásáron a Van de Weghe standján is szerepelt három munka Basquiat-tól, és egyes információk szerint ezek egyike, egy szintén 1982-ben készült és ugyancsak cím nélküli festmény már az első napon „félre volt téve” egy vevőnek 8,5 millió euróért. Ezekben az esetekben viszont azt már sajnos nem tudhatjuk, hogy ezek közül végül is bármelyik alkotásra és valóban ennyiért lett is volna vevő. Az azonban tény, hogy Basquiat munkái ma többek között olyan jelentős magángyűjtők birtokában vannak, mint az amerikai milliárdos hedge fund manager Steven Cohen, a volt teniszcsillag John McEnroe, a Metallica együttes dobosa, Lars Ulrich, a U2 együttes énekese, Bono, a színész Johnny Depp és Leonardo DiCaprio, vagy éppen az egykori társ, Madonna.

*

Az alábbiakban sorra veszem Basquiat legdrágábban elkelt munkáit (a tophatárt – természetesen önkényesen – 30 millió dollárnál húzom meg, vagyis itt és most csak az e feletti összegekért elkelt alkotásait sorolom) és egyes tételek esetében azok „előéletét” – műkereskedelmi szaknyelven provenienciáját –, utóbbit főleg azért, hogy láthassuk a művész „értékének” folyamatos emelkedését.

A legdrágább Basquiat-képről már a bevezetőben szó esett, azt azonban ott nem mondtuk el, hogy ezt a festményt elkészülte után a művész akkori galériása 5000 dollárért adta el, mostani eladója pedig 1984 májusában – 12–18 000 dolláros becsérték után – 19 000 dollárért vette meg a Christie's New York-i árverésén (és ez már akkor is a művész munkáiért addigi kifizetett legmagasabb összeg volt).

A második legdrágább Basquiat-mű az 1982-ben festett (ugyan-csak) *Untitled*. Ez 2016 májusában a Christie's New York-i árverésén 57 285 000 dollárért (15,792 milliárd forint; 40 millió dollárra becsülték, a leütési ára 51 millió dollár volt) lett a már az ennél csaknem kétszer magasabb áron elkelt csúcs-Basquiat kapcsán megismert Maezava Juszakué; 2004 júniusában a Sotheby's londoni árverésén ugyanez a kép még csak 2,4 millió fontért (4,4 millió dollár) kelt el.

A következő Basquiat-mű a szerzői toplistán a *Dustyheads* című, ugyancsak 1982-es festmény: ez 2013 májusában a Christie's New York-i aukcióján 48 843 750 dollárért (9,853 milliárd forint; 25–35 millió dollárra becsülték, 20 millió volt a kikiáltási ára) került új tulajdonoshoz.

A *The Field Next to the Other Road* című 1981-es kép 2015 májusában ugyancsak a Christie's New York-i árverésén került kalapács alá, és ért el 25–35 millió dolláros becsérték után 37 125 000 dolláros (9,985 milliárd forint) árat – amelyet azonban a vásárló, Jose Muqrabi New Yorkban élő, szír-zsidó származású üzletember nem nagyon akart – legalábbis időben – kifizetni; a Christie's 2016-ban beperelte Muqrabit, aki azonban később örömmel nyilatkozta, hogy az ügyet végül peren kívül bizalmasan rendezték, így ő is és a cég is várakozással tekint „hosszú és gyümölcsöző kapcsolatuk” folytatása elé. (Mivel jelenleg Muqrabi birtokában van a világ talán legnagyobb Warhol-gyűjteménye – legalább nyolcszáz művet birtokol a popcsászártól –, alighanem mindketten alaposan rá is vannak utalva egymásra az árverezőházzal.)

2017 májusában New Yorkban, a Christie's árverési csarnokában szerepelt a *La Hara* című, 1981-ben készült Basquiat-festmény, és ért el végül 34 967 500 dolláros vételárat (9,754 milliárd forint; a becsértéke 22–28 millió dollár, a kikiáltási ára 18 millió dollár, a leütési ára 31 millió dollár volt); 1989-ben a Sotheby's New York-i árverésén ugyan-ehhez a képhez már 341 000 dollárért hozzá lehetett jutni.

És végül az utolsó 30 millió dollár felett elkelt Basquiat-mű megint csak egy *Untitled* (1981-ből), amelyért 2014 májusában a Christie's New York-i árverésén 34 885 000 dollárt (7,712 milliárd forint; 20–30 millió dollárra becsülték) fizetett ki valaki.

*

Érdekes viszont, hogy míg tehát Basquiat a műkereskedelem egyik legnagyobb mai sztárja és a műgyűjtők kedvence (összesen kétezer darabos-ra becsült életművének – nagyjából nyolcszáz festmény és a rajzok – ma mintegy 85–90 százaléka lehet magánkézben), aközben a múzeumok

bizony igencsak lemaradtak munkái megszerzésében: New Yorkban, ahol pedig munkássága gyakorlatilag kizárólag zajlott, mindössze a Museum of Modern Art tíz, a Whitney Museum hat, a Metropolitan Museum két, a Brooklyn Museum ugyancsak két és a Guggenheim Museum egyetlen Basquiat-ja reprezentálja őt közgyűjteményben, ráadásul ezeknek a munkáknak a nagyobb része sem festmény, hanem „csak” rajz, illetve nyomat. Ezekkel azonban ők még mindig jobban állnak, mint például a londoni Tate Modern, amelyik egyetlen művet sem birtokol tőle. Ennek ellenére a múzeumok igencsak igyekeznek, hogy egy-egy nagy Basquiat-kiállítással nagyszámú látogatót tudjanak vonzani: 2015 nyarán például a Brooklyn Museum a művésznak addig még soha nyilvánosan be nem mutatott, mintegy százhatvan oldalt kitevő noteszlapjaiból rendezett tárlatot. Az pedig különösen szép gesztus volt Maezavától, hogy a rekordösszegért megvásárolt Basquiat-képet 2018 elején ugyancsak éppen a Brooklyn Museumnak adta kölcsön egy majdnem két hónapos első nyilvános bemutatóra, mintegy ezzel is „tisztelgve” a művész szülőhelye előtt.

Amikor pedig 2017 őszén a londoni Barbican Art Galleryben megnyílt Basquiat nagy, több mint száz munkáját bemutató retrospektív tárlata, a világ ma legismertebb graffitiművésze, Banksy a kiállítóhely közelében két nyilvános falra fújt képével hódolt a nagy előd előtt. Hiszen a graffiti örök...

Murányi Kata

MURÁL, AMI ÖSSZEKÖT – STREET ART JELENSÉGEK LISSZABONBAN

Görnyedt hátú nagymama házi ruhában, kötény a derekán, gyapjúbéléses mamusz lábbeliben. A maszk eltakarja orrát és száját, gumikesztyűs bal kezében stencilsablon, jobbáiban festékszóró. Épp egy, a társai által már bőven „díszített” falra fújja fel saját művét, láthatóan teljesen belemerül az alkotásba.

Nem meglepő, hogy ezért és a hasonló képkockákért megőrültek a világhálón. A közösségi médiában egy csapásra virálissá vált, a nemzetközi sajtóban bőszen cikkeztek a *LATA 65* nevű kezdeményezésről, amely a street art kortalanságát a nyugdíjas célcsoport elérésén keresztül hivatott hangsúlyozni. 2015-öt írunk, bőven túl vagyunk az első látványos akciókon, gigantikus murálokon, köztéri alkotásokon, amelyek miatt Lisszabont „új Barcelonaként” vagy „új Berlinként” emlegetik. A portugál főváros a történelmi épületei között uralkodó kreatív légköre miatt is oly kedvelt desztináció az utazók számára, egy olyan kivételes helyszín, amelynek fejlődésére a 2008-as gazdasági világválság láthatóan jó hatással volt: a köztér, az utcakép, a városimázs fejlesztésével és a művészetten keresztül történő neveléssel, közösségépítéssel kapcsolatban átalakult a városvezetés szemlélete. A nyitott, befogadó, innovatív és konstruktív önkormányzatiságnak szemlátomást vannak előzményei, és ez meglehetősen nyilvánvaló a város utcáit pásztázva. A köztéri szobrok, a házfalak, a templomok, a terek elnevezései, a vár, a kikötő mind-mind őrzi a történelmi keret, a gyarmati múlt emlékezetét.

Történelmi lenyomat

Az Ibériai-félsziget kisebbik, a kontinentális Európa legnyugatibb országa, Portugália volt az első állam, amely globális nagyhatalmat épített ki és tartott fenn közel hatszáz éven keresztül, Ceuta elfoglalásától (1415) egészen Makaó Kínához való visszakerüléséig (1999) és Kelet-Timor függetlenségéig (2002). Az anyaország legfőbb szerepe évszázadokon keresztül kimerült az egykori területekről származó természeti erőforrások, nyersanyagok és humán javak felhalmozásában és ezek újraelosza-

tásában. Portugália egyfajta gyűjtőtégelyévé vált a különböző gyarmatairól származó kultúráknak, és ez a szerep a mai napig is meghatározó.¹ Az egykori birodalom alapvetően négy befolyási övezetet foglalt magába, a következő területeket:² az európai anyaország és a hozzá tartozó szigetek (Azori-szigetek és Madeira), az afrikai területek (Angola, Mozambik, Zöld-foki-szigetek, Bissau-Guinea, São Tomé és Príncipe), Brazília, illetve az ázsiai területek (Goa, Makaó és Kelet-Timor). A portugál gyarmati rendszer egy négy kontinenst – Európa, Ázsia, Afrika, Dél-Amerika – összekötő kereskedelmi háromszöggént (*comércio triangular*) működött. Keletről fűszerek érkeztek Lisszabonba, Brazíliából cukor és kávé, Afrikából pedig aranyat, gyapotot és rabszolgákat hoztak. A Portugáliában feldolgozott késztermékek alapvető felvevőpiacai a gyarmatok voltak, ez biztosította a kereskedelem kontinuitását és az anyaország bevételeinek növelését.³ A nagy felfedezések korában fontos megalapozója a birodalom kincstárának a bors, azaz a borsot szállító rövidebb és hatékonyabb útvonal felderítése. A portugáloknak így sikerült megtörniük az olasz kereskedőházak hegemoniáját és popularizálniuk a fűszer használatát Európában, hiszen az akkor még kuriózumnak számító fűszer kevesebbe került az olasznál, ezáltal szélesebb tömegek számára vált elérhetővé. A gyarmatbirodalom kiépítése és fenntartása egyfelől Portugália geostratégiai helyzete miatt volt lehetséges, másrészt pedig azért, mert első modern nemzetállamként szárazföldi határai 1297 óta változatlanok maradtak, Portugália ezért Európa egyik legrégebbi és térszerkezetileg legstabilabb állama. Ennek és a szövetségi rendszerekbe való tagozódásnak (1386 „örökös szövetség” és 1703 „borgyapjú egyezmény” Angliával; 1494-ben a tordesillasi szerződés Spanyolországgal) köszönhetően az ország korán háttal fordított Európának, kimaradt a kontinens marakodásaiból és háborúiból, hogy inkább a felderítetlen tengerentúli területekre – gyarmatok, befolyási övezetek Ázsiában, Afrikában, Dél-Amerikában – koncentrálhasson.⁴ A hódítások lefolytatásában a civilizációs-vallási hősi küldetéstudat európai mintájú kulturális terjeszkedését hirdették, ahol Portugália nem csupán a keres-

1 SZILÁGYI István, *Geopolitika*, Publikon, Pécs, 2013.

2 Isabel FERIN CUNHA, *The Portuguese Postcolonial Migration System: A Qualitative Approach = Diásporas, migrações, tecnologias da comunicação e identidades transnacionais*, szerk. Denise COGO – Mohammed ELHAJJI – Amparo HUERTAS, Institut de la Comunicació (InCom-UAB) Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 2012. http://incom.uab.cat/diaporas/download/diaporas_migraciones_tic_identities_11.pdf.

3 MURÁNYI Kata, *A gyarmati háborúk migrációjának hatása a portugál kultúrára a kreatív városok korában*, *Mediterrán Világ* 2016/37–38., 110–121.

4 SZILÁGYI István, *Portugália a huszadik században*, L'Harmattan, Budapest, 2015.

kedelem, hanem a művészetek, az oktatás, a nyelv és a kultúra közti átjárhatóságot is biztosította a kontinensek között.⁵ A gazdasági és a kulturális kapcsolatok is nemzetközivé váltak, ami hozzájárult egy olyan állam kiépüléséhez, ahol „a kultúra az országhatáron kívül születik”.⁶

Portugália a mai napig számos ponton fenntartja kulturális-politikai-gazdasági vezető és mediációs szerepét a volt gyarmatok közt. A salazari jobboldali rezsim végét jelentő 1974. április 25-i szeptember forradalom hatására – amely a gyarmatok felszabadulását eredményezte és azt, hogy a portugál nyelvű területekről megindult az országba a migráció – a multikulturalizmus Portugáliában, különösen az ország fővárosát tekintve, jelentős kérdéssé vált. Ennek következtében a luzofónia szerepe – a portugál nyelvű területeknek a kulturális hagyományokon, kapcsolatokon, a történelmi párhuzamokon és a közös nyelven alapuló összetartó rendszere, amelyben az irodalmi vonatkozásoknak kiemelkedő szerep jut – politikai-stratégiai és kulturális szempontból is jelentős volt, és az is maradt. A portugálul beszélő országok luzofón rendszerében ugyanakkor olyan, egyéb művészeti-kulturális-társadalmi kifejezési formák is hangsúlyosnak mondhatók, mint a zene, a gasztronómia, az építészet, a képzőművészetek, a mozgókép és mozi, a táncművészet, a design és formatervezés, a fotó, a színházművészet vagy a divat.⁷

A luzofónia ebben a tekintetben átfogó értelmezést kap, összetettebb és nagyobb léptékű, minthogy csak a nyelvi és irodalmi közösséget jelentse. Sieber⁸ szerint a közös nyelv és a kulturális kifejezések formái összekapcsolják Portugáliát a portugál nyelvű országokkal és területekkel. Lourenço⁹ rámutat a luzofón tér fontosságára, amely kölcsönös konfrontációt jelent, és ugyanazon nyelvi átjárásokon keresztül különleges követelményeket állít fel és új identitásokat erősít meg. Almeida¹⁰ a nyelv kulturális gondolkodásra gyakorolt hatásának fontosságát emeli ki, amely a hálózatokat formálja és megteremti az interakciót azok között, akik ebben a rendszerben párbeszédet folytatnak egymással.

A társadalmi és politikai struktúra megértése érdekében fontos megvizsgálni a zene, a képzőművészetek, a tánc, az irodalom és a kulturális

5 David BIRMINGHAM, *Portugália története*, Pannonica, Budapest, 1993.

6 José Hermano SARAIVA, *Portugália rövid története*, Equinter, Budapest, 2000, 157.

7 R. Timothy SIEBER, *Remembering Vasco da Gama: Contested Histories and the Cultural Politics of Contemporary Nation-Building in Lisbon*, *Portugal Identities* 4. (2001/8.), 549–581.

8 Uo.

9 Eduardo LOURENÇO, *A Nau de Icaro, seguido de imagem e miragem da luzofónia*, Gradiva, Lisboa, 1998.

10 Onésimo Teotónio ALMEIDA, *A propósito de luzofonia (à falta de outro termo): o que a língua não é*, *Blogue História Lusófona* 2008., <http://www2.iict.pt/?idc=102&icdi=13158>.

kifejezések más formáinak termelését és fogyasztását, mivel ezek az eszközök egy speciális nyelvet használnak, segítenek a közös identitás megteremtésében, és a globalizációhoz, a gyarmatosítás és a marginalizáció örökségeihez, a politika alulreprezentáltságához és a neoliberais gazdasághoz kapcsolódnak, így létrejön a globális és a helyi politikák közötti kölcsönhatás. A kulcsfontosságú témákkal kapcsolatos képek, hangok és elbeszélések létrehozásával, szervezésével és koordinálásával az alkotók hozzájárulnak a kortárs valóság megértéséhez.¹¹

A luzofónia fontosságáról Portugáliában Sieber¹² kiemeli, hogy 1974 után lényeges kérdéssé vált a világkultúrák közötti dialógust és kommunikációt előmozdító transzkulturális és mediatív szerep, csakúgy, mint a tágabban értelmezett portugálul beszélő világ hangsúlyozása. Ennek eredményeként született meg a CPLP, a Portugál Nyelvű Országok Közössége (Comunidade dos Países de Língua Portuguesa), továbbá olyan szervezetek, mint a Camões Intézet (Instituto Camões), a Keleti Múzeum és Alapítvány (Museu e Fundação Oriente) vagy a Gulbenkian Alapítvány (Fundação Gulbenkian). Ezen intézmények mindegyike a luzofón kultúrán és nyelven keresztül képviseli és népszerűsíti a luzofón kultúrkört az egész világban. A legfontosabb közülük a CPLP, amelyet 1996-ban alapítottak a portugál nyelvű országok. A központja Lisszabonban található, célja a kölcsönös barátság és együttműködés elősegítése a tagok között. Az együttműködés alapja a közös történelemre, hagyományokra, nyelvre, kollektív emlékezetre, demokratikus politikai elkötelezettségre épül, amelynek történelmi hátterét a portugál gyarmatbirodalom biztosította. A szervezet multilaterális erejét jól mutatja, hogy a kelet-timori válság rendezésében is nagy szerepet vállalt.

A politikai és intézményi szint mellett a luzofónia egyéb formái is felfedezhetők Lisszabonban. Jó példa erre az 1998-as EXPO, amelynek témája Vasco da Gama és a portugál felfedezők alakja köré szerveződött annak érdekében, hogy népszerűsítsék az ország portugál nyelvű világban betöltött szerepét. A mediatív funkció hangsúlyozása kulcsfontosságú, egy fontos példája a 2017-ben viselt iberó-amerikai Kultúra Központja cím. Ennek keretében a város egy éven keresztül otthont adott az egykori legnagyobb gyarmat, Brazília kulturális örökségének és a spanyol ajkú dél-amerikai területek művészetének, kultúrájának.

11 Fernando ARENAS, *Lusophone Africa: Beyond Independence*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 2011.

12 SIEBER, I. m.

Street art és városfejlesztés

Az 1755-ben pusztító tűzvészt követő építkezések során merőben átalakult Lisszabon városképe. Az addig a fehér falairól ismert város házait ekkor kezdték el színes, mór hagyományokat viselő csempékkel borítani. A mai napig az *azulejo*, a portugál csempe adja az utcakép jellegzetességét, és jelentős hatása van a kortárs képzőművészetre és designra is. A modern street art első nyomai az 1974-es forradalom kapcsán bukkantak fel Lisszabonban, mint az elnyomás elleni önkifejezés expresszív formái. Az ország múltjának, kultúrájának hagyatéka – legyen szó forradalomról, gyarmatokról, nagy felfedezőkről, politikáról, fociról vagy a fado zenéről – jelentősen befolyásolják a fiatal alkotók, muralisták gondolkodásmódját és vizuális nyelvét. Számukra emellett a lokalizáció, a Tejo folyó és a kikötő jelenléte, a Lisszabont a déli oldallal (Margem Sul) összekötő híd, a régi textil- vagy fegyvergyárak épületei, az ipari kerületek és a város számára gondot jelentő, elhagyatott lakóépületek jelentik a fő inspirációs és megjelenési közeget.

A lisszaboni street art vandalizmusból való kivezetésére és legális mederbe terelésére, a közös értékek megóvására elsőként a városvezetés dolgozott ki nagy ívű programot. 2008-ban, a történelmi Bairro Alto negyed rehabilitációja kapcsán létrehozták a közvetlenül az Örökségvédelmi és Kulturális Osztály alá tartozó Galeria de Arte Urbana, röviden a GAU szervezetét. Első körben megtisztították az utcákat, bárakat, padokat, kirakatokat a nem kívánt feliratoktól. Ezzel párhuzamosan felállítottak egy, a mai napig sok látogatót vonzó, több panelből álló kültéri kiállítóhelyet a Calçada da Glória utcácskában, azóta pedig a város több pontján születtek hasonló helyszínek. Ilyen például az Alcântara kerületben, a folyóparti régi gyárnegyedben létrejött több kezdeményezés, mint az Alcântara-Mar vasútállomást beborító, folyamatosan frissülő alkotások, 2014-ben a forradalom negyvenedik évfordulójának emlékére életre hívott *40 anos 40 murais* hatalmas falai, a 25 de Abril híd pilléreit díszítő munkák a *Natureza Viva* projekt keretében, vagy a Lisszabon kreatív iparát sűrítő LX Factory területén létrejött alkotások. Az évente nagyjából 70 projektet levezénylő GAU a hajtómotorja a folyamatnak, hogy minél több legális, a városhoz méltó street art alkotás szülessen, amelyeket egytől egyig nagyrészt a városvezetés támogat és finanszíroz. A projektek között előfordulnak edukációs workshopok nyugdíjasoknak és egészen apróknak, nemzetközi konferenciák (például a *Street Art and Urban Creativity* konferencia), kampányok

a történelmi, a forradalom ideje alatt született graffitik megőrzésére, de a városban található street art alkotásokat összegző könyveket, kiadványokat is megjelentetnek, valamint városi sétákat is szerveznek.

A fentebb leírt folyamat előzményeihez hozzátartozik, hogy 2008 után kezdett el fellendülni a régi raktárak, gyárak kreatív és kulturális központként történő hasznosítása, az autentikus környezet (például egykori nyomdaipari gépek) megtartásával, de funkciójának átértelmezésével napjaink igényeihez igazították (lásd: LX Factory). 2013-ban a Lisszaboni Városháza Innovációs és Gazdasági Osztálya átfogó tanulmányt tett közzé a város kreatív iparának helyzetéről, amelyben 2020-ig stratégiai irányokat szabnak meg.¹³ A tanulmányban részletesen szó esik a kreatív ipar szereplőiről és a hozzájuk kapcsolódó gazdasági fejlődésről, a turizmusra gyakorolt hatásokról. A szerzők hangsúlyozzák, hogy Lisszabon multikulturális, inkluzív és toleráns város, ahol a jól képzett és tehetséges munkaerő mellett megfelelő technológiai háttér is rendelkezésre áll a kreatív tevékenységet végzők odavonzására. Ebben a folyamatban a kedvező időjárási viszonyoknak és az ország földrajzi helyzetének is nagy szerepe van.

A street art és a turizmus másik példája a Lisszabon belvárosától északkeletre fekvő, többnyire a volt afrikai gyarmatokról a háborúk folyamán idemenekültek által lakott Quinta do Mocho település, ahol a loures-i városháza 2014 óta működtet street art projektet. A környék rossz híre széles körben ismert, korábban nem volt ok arra, hogy bárki is felkeresse Quinta do Mochót, leszámítva, ha kábítószer akart vásárolni. Az akkor életre hívott fesztivál, az *O Bairro e o Mundo* (A kerület és a világ) szervezésével a vezetés célja, hogy megszüntessék a település rossz hírét, és tegyenek valamit a szegregáció és diszkrimináció ellen, továbbá bemutassák a helyi lakosok kulturális gyökereinek diverzitását, így növelve a lakosság elégedettségét saját környezetével kapcsolatban. A szervezők meghívására portugál és nemzetközi alkotók festettek nagyméretű murálokat a lakótömbök falára, igen változatos témákban. Ezek az alkotásokon a történelmi, gyarmati háttérre történő utalások is sűrűn jelen vannak, mint a hatalmas Amílcar Cabral-portré¹⁴ vagy a fekete-afrikai lakosság identitásával foglalkozó murál. Manapság egyre több turista kíváncsi a hatalmas festett tűzfalakra Európa legnagyobb szabadtéri street art kiállítóhelyén.

13 Lisbon Creative Economy, 2013. <http://www.cm-lisboa.pt/>

14 Amílcar Cabral szabadságharcos, a gyarmati háborúk idején (1961–1974) a Bissau-Guinea-i felszabadító erők vezetője. 1973. január 20-án a PIDE (a portugál titkosszolgálat) emberei meggyilkolják.

Alkotók és munkák

A lisszaboni street art robbanás 2011-ben teljesedett ki, amikor olyan nemzetközi szupersztárok festett tűzfalaival bővült a város, mint a spanyol Aryz, az olasz Blu vagy a brazil Os Gemeos testvérek. Utóbbi alkotók művei már a Lisszabonba érkezés első napján utunkba kerülhetnek. Elsuhanya a reptérről a belváros felé, az Avenida Fontes Pereira de Melo téglákkal kitömött romos épületein gigászi képek sorakoznak: álarcos bandita, földgömböt szívószállal szürcsölő király, krokodil, márdárféleség, éjjeli mumus. Ez a *Crono Project*, amelynek létrehozásán az ország aktuális művészeti nagykövete, Vhils, polgári nevén Alexandre Farfo munkálkodott.

Az omladozó épületek homlokzatából visszakapart portréiról elhíresült Vhils a graffitizés illegálisát elfeledve sztár épületszobrászá nőtte ki magát. Műveivel a világ számos nagyvárosában – Hong Kong, Rio de Janeiro, Las Vegas, Mexikóváros, Berlin, Párizs, Sydney – találkozhatunk. A fiatal művészre hazája is méltán büszke, formabontó munkásságát 2014-ben, a Museu de Electricidade hatalmas épületében megrendezett egyéni kiállításon is bemutathatta. A folyóparti állami intézmény szabad kezet adott a művészi szárnyalásnak, Vhils nemcsak a belső tereket használta ki az anyag- és formakíséretre, hanem az épület és a környező házak homlokzatain is megmutatkozott a téma, mely a legjobban foglalkoztatja: miként hatnak a közterek, a rombolás és az építés a városban élőkre. Vhils nem érte be ennyivel, 2010-ben életre hívta a street art fejlődésének meghatározó szereplőjét, az Underdogs galériát. A kezdeményezés célja egyrészt az, hogy magasabb művészetté emelje a street artot, kiállítási és eladási lehetőséget biztosítva az alkotóknak. A kereskedelmi galéria indításának másik motivációja pedig, hogy külföldi alkotók bevonásával interakciós platformként szolgáljon a portugál és a nemzetközi szinten, és ezáltal beemelje a várost a világ street art vérkeringésébe. Az egykori kikötő közelében, az omladozó gyárépületek dzsungelében igazi kis oázis a korábban kereskedelmi lerakatként üzemelő épületben működő galéria, ahol a kiállításmegnyitókát külső helyszíni művészeti beavatkozások, festések, workshopok, street art séták és stúdiólátogatások egészítik ki.

Van azonban olyan alkotó, aki nemzeti szimbólumként kezelt vizuális hagyománynak adott új köntöst. A tradicionális portugál csempeművészetet újraértelmező Add Fuel, polgári nevén Diogo Machado, korán megtalálta és egyedivé fejlesztette saját stílusát. Munkáinak

középpontjában immáron 2008 óta a kicsi és közepes méretű azulejok hagyományait követve a csempeművészet áll, új típusú tartalmakkal, formavilággal, a videojátékokból, B kategóriás filmekből, sci-fikből, animációs filmekből inspirált groteszk figurákkal vegyítve. Nagy felületek elkészítésekor a csempekirály azulejo hatású stencilekkel dolgozik, így alkotva kültéren is maradandót. Például a lisszaboni pszichiátria téglakerítésén a *Muro Azul* projekt keretében.¹⁵

Az Akacorleone néven alkotó Pedro Campiche 2015-ben, a *Színes Város Fesztiválon* Budapesten is bemutatkozott már. Graffitisként kezdte pályafutását a lisszaboni underground világában. Néhány év alkalmazott grafikus tapasztalat után döntött úgy, hogy szabadúszó illusztrátorként folytatja. Élénk színhasználata illik az általa ábrázolt karneváli hangulathoz, muráljain a naiv vonalak és figurák csaknem letáncolnak a lakótömbök oldaláról. Témáiban vissza-visszaköszönnek a nemzeti szimbólumok – nagy felfedezések, mulatság, szőlő és bor –, torz képű groteszk figurái afrikai törzsi maszkokra emlékeztetnek.¹⁶

A street art eredeti missziójához, a rendszerkritikához, a politikai állásfoglaláshoz, az illegalitáshoz a ±MAISMENOS± (jelentése magyarul többé-kevésbé) néven híressé vált alkotó munkái illeszthetők. A művész, Miguel Januário inkább aktivista rendszerkritikus, mintsem esztétizáló muralista. Stencil technikával írt üzenetei egyszerre ütnek gyomron és hatnak a tudatra, sok-sok árnyalt, finom utalással. Munkái legtöbbször portugál nyelven szól a város különböző pontjain élőkhöz vagy arra járókhoz, de akadnak a turisták számára is közérthető üzenetek. Ilyenek a 2008-as válság hatására és az azt követő időszakot summázó bölcsesetek: ±UNTIL DEBT TEAR US APART± („Míg a hitel el nem választ”) vagy a ±THERE IS NO PLACE LIKE HOPE± („Mindenhol jó, de legjobb a remény”). Az ±IN GOODS WE TRUST± („Hiszünk a javakban”) pedig totális rendszerkritika kapitalista, fogyasztói társadalmunkra. Mégis, ±MAISMENOS± anyanyelvén képes a legváltozatosabb, legösszetettebb és legcinikusabb alkotásokat létrehozni. Sok utalást találunk nála az 1974. április 25-i forradalom szimbólumaira. A történelembe ágyazottságot itt alapvetően két dal jelenti. Az 1974-es Eurovíziós Dalfesztiválon Portugáliát képviselő ballada, az *E Depois do Adeus* (*És a búcsúzás után*) és Zeca Afonso a jobboldali diktatúra által betiltott dala, a *Grândola, Vila Morena* (Grândola, sötét falu). A szegfűs forradalom napjára virradó éjjelen ez a két, a már el-

15 www.addfuel.com

16 akacorleone.com

foglalt rádióállomásról sugárzott dal volt a jeladás a város peremén gyülekező harcokcsiknak, hogy indulhatnak bevenni a kulcsfontosságú épületeket (televízió, reptér, katonai főhadiszállás stb.). Aztán a rezsim megdőlt, és kezdetét vette a baloldali-liberális kormányzás. ±MAISMENOS± előszeretettel emlékeztet erre az időszakra, amikor az ország vezetői még az egyenlőséget és a békét hirdették. Így lett Zeca Afonso dalának első két sorából (*Grândola, Vila Morena, / Terra da fraternidade... Grândola, sötét falu, / A testvériesség földje...*) ±GRÂNDOLA, VILA CORRUPTA, TERRA DA DESIGUALDADE± (*Grândola, korrupt falu, / Az egyenlőtlenség földje*), vagy az eurovíziós dalból ±E DEPOIS DE ADEUS, ADEUS± (*És a búcsúzás után, viszlát*).¹⁷

A fenti alkotókön kívül Tamara Alves¹⁸ és Bordalo II¹⁹ munkáira érdemes figyelni. Előbbi meglehetősen szép vonalvezetéssel, a falat festővászonnaként használva, visszafogott pasztell- és monokróm színekkel tölti meg a dinamikus egymásba zuhanó emberi alakok, testrészek, tigrisek és farkasok közti üres teret. Bordalo II pedig mindenféle limlomból varázsol gigantikus szobrokat, falhoz illesztett nyulat vagy szivárványszínekben cikázó hódót.

Azt pedig, hogy mit üzennek Lisszabon utcái és falai, az *O que diz Lisboa?* blogon²⁰ követhetjük. Szerkesztője, Laura Ramos 2006 óta járja és fotózza a város macskaköves utcáskáit és sikátorait újabb és újabb, apróbb vagy természetesebb alkotások után kutatva, legyen az stencil, matrica, graffiti vagy a városi kreativitás bármilyen vizuálisan megfogható formája.

És hogy miért képes Lisszabon ennyi beleéléssel átadni a festett falak hangulatát? Talán mert olyan „portugálos”, minden tekintetben. Nem izzad, nem feszeng, nem akar megfelelni senkinek, csak csinálja, ami zsigeri, ami az ösztöneiben van. Amit örökölt, viszi tovább és beszél róla, reflektál és feldolgoz. Lisszabon vezetése a street artot mint városfejlesztést, rehabilitációt felfogó, kreatív módon támogató hozzáállásával, speciális helyek és projektek kijelölésével elérte a közterek rongálásának visszaszorítását, egyben új értékeket teremtett, amelyekre a lakók méltán büszkék. Mind-mind olyan projektről és munkáról beszélhetünk, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a város felkerüljön a street art nemzetközi térképére. A megvalósult alkotások erőteljes

17 maismenos.net

18 www.tamaraalves.com

19 www.bordaloii.com

20 www.facebook.com/oquedizlisboa

spin off hatással bírnak, és jelentősen befolyásolják a korábban hátrányos helyzetű városi területek fejlődését (bevándorlók lakta, szociális, ipari negyedek), azok gazdaságát vagy idegenforgalmát. Ugyanakkor ezek a városrészek erősen dzsentrifkálódó területek.

A street art jelenségek a teret újszerűen alakítják, használják fel, ezt a folyamatot a társadalmi közeg is elismeri (helyi lakosok, turisták, politikai vezetők), és a térhasználatot és a városképet pozitív módon befolyásolják. Ugyanakkor a street art gazdasági vonzerejére is gondoltak, hiszen évről évre emelkedik azoknak a száma, akik nem a fado zene vagy a Pastel de nata sütemény, hanem a street art alkotások miatt zárandokolnak el a portugál fővárosba. A public és street art kezdeményezések és alkotások manapság már nem vandalizmusnak számítanak, hanem a döntéshozók támogatásával, felülről lefelé létrejött művészeti mozgalomnak. Lisszabonban olyan falfelületek készülnek, amelyek a társadalom legkülönbözőbb csoportjait, osztályait nemtől, életkortól vagy bőrszíntől függetlenül nem elválasztják egymástól, hanem közösséggé építik.

Erdei Krisztina

FESTMÉNYHARC ÉS ÉPÜLETEK KÖZÖSSÉGI FORGATÁSA - HOGYAN KOMMUNIKÁL AZ UTCA MŰVÉSZE JAPÁNBAN?

Ahogy a címből sejthető, e szöveg nem csak a street art kiemelkedő japán példáival foglalkozik. Az utcát mint helyszínt vettem alapul, ezért a graffitisek és más hagyományos, a street art égisze alatt alkotó művészek munkáin túl néhány olyan közösségi, társadalmilag elkötelezett projektről is írok, amelyek hatékonyan szólítják meg az utca emberét napjainkban Japánban. Válogatásom alapja a kommunikáció mikéntje, vagyis hogyan és kihez szólnak az alkotók a művészet egyre sokrétűbb eszközeivel a szigetország városainak nyilvános terein. Az utcán működő alkotók a hagyományos művészeti terek helyett fordulnak az „intelligens vandalizmus” felé. Mások számára erőfeszítés nélkül elérhető helyeken üzennek, munkáik szembejönnek hétköznapi életünk köztes állomásain, és ez utóbbi karakterjegyek a társadalmilag elkötelezett publikus művészetre ugyanúgy igazak, ahogy a street art-ra, ezért talán nem következtelenség egymás mellett tárgyalni őket.

Mivel Japánban a street artosok illegálisan csak nagy kockázatot vállalva festhetnek köztereken, elterjedtek az utcai performanszok, amelyek néhány nagyobb városban fesztiválokká nőttek ki magukat. Így a graffiti is jól illeszkedik Japánban a public art és más társadalmilag érzékeny, közösségcentrikus projekt programjaihoz. Tokió több olyan fesztiválnak ad otthont, ahol a street art, a public art, a szociális problémákkal foglalkozó projektek és a közösségi programok lazán keverednek egymással. Az egyik legnagyobb a minden évben megrendezett fesztivál, a *Trans Arts Tòkyo*. Az ide meghívott művészeti programok a japán hagyományok kortárs értelmezéséről, a nyilvános terek közösségi felújításáról, az elhagyott városrészek, épületek újrászervezéséről szólnak. A fesztivál egyik legnépszerűbb eseménye során minden évben százak sátraznak egymás mellett a városközpont terein egy éjszaka erejéig. A vidám megmozdulás egy kicsit más szempontból láttatja a várost. Az urbánus kempingezők önkéntelenül is összehasonlítják az ember által felépített környezetet a természettel, átgondolják kiszolgáltatott-

ságukat a rendszeres földmozgásoknak, és megosztják egymással az infrastruktúrát, éppúgy, mint egy katasztrófa-helyzet esetén.

A street art és a közösségi részvételen alapuló projektek az 1990-es években kezdtek népszerűvé válni, az egyik első utcai művészeti esemény a *The Gimbart* című gerillakiállítás volt 1993-ban. Az 1980-as évek végén Japán még az Egyesült Államok egyik gazdasági riválisának számított, ám a következő években a növekedés megállt, és a népesség száma is meredeken csökkenni kezdett a távol-keleti országban. A gazdasági krízis Tokió kivételével az összes ipari központot és a többnyire mezőgazdasági termelésből élő vidéket is érintette. 1995-ben a több ezer halálos áldozatot és hatalmas anyagi károkat követelő kobe-i földrengés, valamint a tokiói metró elleni terrortámadás is megrázta a japán társadalmat. A gazdasági problémák összefüggései és a drasztikusan előregedő népesség számos témát és helyszínt adott a helyi művészeknek, akik a posztindusztriális környezet újrafelhasználásának fontosságát és a nem-növekedés koncepcióját hirdetik egy továbbra is a GDP előmozdítására törekvő kapitalista gazdasági modell árnyékából.

A japán street art szcéna nem túl nagy és nem is különösebben elfogadott a szigetországban, legalábbis egy rádióbeszélgetésben így nyilatkozott a Capital Crew nevű csapat egyik tagja.¹ Mivel a japán városok büszkék tisztaságukra, az illegális falfestés komoly büntetést von maga után, ami sokakat eltántorít a klasszikus bombing and running graffitimunkák létrehozásától. Nem is nagyon találunk hivatalos csoportokat, amelyek ennek a körnek az érdekeit képviselnék, köszönhetően talán az akár öt évig is terjedő börtönbüntetésnek vagy annak, hogy a falra rajzolás eleve nem történelmi tradíció Japánban. Vannak viszont városrészek, ahol nagyobb teret engednek a falfestéseknek és hivatalosan is működtetnek programokat, lényegében a városszépítés keretein belül. Ilyenek Tokióban például a Harajuku és a Shibuya. Az egyik nagy volumenű rendezvény a *Koenji Mural City Project*² volt, amelynek keretében számos ismert graffitist dolgozott együtt a városrész színesítésén.

A Japán street art a helyi hip-hop kultúrával párhuzamosan terjedt el, a nyugati konvenciók csupán részben voltak hatással a japán graffitisekre. Egyes amerikai filmek vagy a hip-hop zene irányzatai hozzá tartoztak az első japán crew-k hétköznapijához. A *Wild Style* című,

1 EDGAROOKAMI, *Episode 25. – Graffiti and Street Art Culture*, Living Japan Podcast 2015. 01. 25., <https://livingjapanpodcast.wordpress.com/2015/01/23/episode-25-graffiti-and-street-art-culture/>.

2 <http://mural-city.com/>.

hosszú videokliphez hasonló 1986-os film a graffitist életmódot, valamint az utca művészetének gyökereit és érvényesülési harcait fogalmazza meg, egy kizárólag gazdagoknak fenntartott társadalomban. Míg Nyugaton a kultúra demokratizálódásának egyik lépcsőjeként tartják számon a street artot,³ Japánban a társadalom összetételének és kultúrához való viszonyának eltérő volta miatt ez kevésbé jellemző. A művészet itt sohasem volt csak a gazdagok kiváltsága. A műtárgy sem luxus értelemre, hanem az élet része. Ezért az utca művészete sohasem amiatt volt érdekes Japánban, mert a tömegek számára elérhető értékeket teremtett, hanem mert nyilvános térben találta meg közönségét. A közös cél erős kötelekeket hozott létre a street art első évtizedeiben. Ugyan nincs túl sok folyamatosan aktív crew – ahogy arról fentebb már szó esett –, a csapatok azonban a mai napig számos közös projekten dolgoznak. A legtöbb alkotót a fővárosban találjuk, úgyhogy ha valaki meg akarja érteni, hogyan működik a street art Ázsiában, elsősorban Tokióba érdemes ellátogatnia.⁴ Az egyik legismertebb csoport itt a 246 Crew, amely egy forgalmas tokiói kereszteződésről kapta a nevét. A csoportban a japán tagok mellett amerikai, mexikói és tajvani graffitisek is dolgoznak, így a nemzetközi trendek elég gyorsan tetten érhetők a munkáikban.

Könnyen azonosíthatók Esow, egy klasszikus bombing and running graffitiművész munkái, aki gördeszakázás közben szkenneli a várost, újabb szpotok után kutatva. Nála nem az a fő szempont, hogy minél több taget írjon fel, vagy minél veszélyesebb felületeket érjen el. Inkább egyedi stílusára büszke, és arra, hogy gondosan választja ki munkái helyét, így művei nem véletlenül kapcsolódnak a város textúrájába, hanem szervesülnek a település szövetébe. Hagyományos japán hajviseletükről és bajuszkájukról felismerhető figurái zavartan-viccesen ismétlik a régi mozdulatokat, így keresik helyüket a folyton változó társadalomban.

A helyi street art erős hatással volt a klasszikus és kortárs japán művészet. A kalligráfia vagy a manga képi világa a falakról is egyre gyakrabban köszön vissza. Lady Aiko művészete alappilléreinek tartja a japán kézműves kultúra megfigyelését, és sokat merít annak formavilágából is.⁵ Évekig dolgozott Takashi Murakami brooklyni műhelyében, hogy médiatanulmányai után rátaláljon a saját hangjára. Beltéren

3 ZAHORJÁN Ivett, *Street art és social media*, a Vörös postakocsi 2014. 06. 30., www.avorospostakocsi.hu/2014/06/30/street-art-es-social-med/.

4 Ray Mock, *How Tokyo Became Asia's Graffiti Capital*, Vice 2016. 08. 26., www.vice.com/en_us/article/avakzb/writers-block-how-tokyo-became-asias-graffiti-capital.

5 www.ladyaiko.com/.

és külső helyszíneken egyaránt alkot, és nem ritkán csoportos projekteken is részt vesz, 2010-ben például Banksyvel működött együtt az *Exit Through the Gift Shop* című film elkészítésében. Fekete–fehér alapon induló, élénk színeket is használó, kis részletekből építkező stílus a kifestőkönyvek világára emlékeztet, amelyekben a helyzetek és szerepek szabadon kapcsolódnak egymáshoz. Az Aiko név különben szeretetet jelent, és ebből is sejthető, hogy Lady Aiko freskóinak kiemelt témái a romantikus jelenetek is. Elszántan kutatja a világ különböző részeinek és korszakainak szerelemfelfogását, és az ehhez kötődő képeket is felhasználja munkáiban.

A tokiói street art szcéna egyik kulcsfigurája Jun Inoue is, akinek lendületes, absztrakt expresszionista falfreskóival sok helyen találkozhatunk a világban. Alkotásai a graffiti és a shodo, vagyis a hagyományos japán kalligráfia formavilágát ötvözik. Gyermekkora óta fest, metafizikai dimenziókat érintő munkáira a Kanagawa régiójában elsajátított kalligráfián kívül zen szerzetes nagyapja is nagy hatással volt. Festményei egy részét utcai performanszok alkalmával alkotja meg.

Ugyancsak a performatív utcai festészet meghatározó alakja Ushio Shinohara, a legendás boxoló festő, a 2. világháború után Japán egyik legradikálisabb avantgárd művészkollektívájának, a Neo Dadaism Organizersnek a törzstagja. Shinohara hétköznapi tárgyakat (szemét, motorbicikli) vagy a tömegmédia eszközeit használja fel művészetében. Bokszoló festőként performanszok keretében hozza létre műveit, vagy más alkotókat hív ki a népszerű utcai festőharcra.⁶ A bokszolt képei bejárták a világ legnagyobb múzeumait is.

A közterek mellett Taku Obata nagyméretű, ember formájú, fából készült szobraival is találkozhattak már számos kiállításon a japánok. A *B-Boyok*, ahogy a művész nevezi alakjait, a hagyományos japán faragás technikájával készülnek, és breaktáncosok mozdulatsorait és öltözékét idézik meg.

Az ősi japán világ vizuális lenyomata – bár kevésbé direkt módon – a Hitotzuki művészpár, vagyis Kami és Sasu nagy léptékű zen pop⁷ utcafreskóira is hatással volt. Fantázianévük a Nap és Hold japán összetevőiből áll. Mindketten Tokióban születtek, és 1999 óta tartó együttműködésük roppant sikeres. Közös munkáikra, amelyek a Zen

6 Egy ilyen eseményre példa: www.shinyawatanabe.net/paintingbattle/actionpaintingbattle.html.

7 Karen MITCHELL, *TOKYO STREET – New Urban Street Art from Japan*, Artitute 2013. 02. 01., www.artitute.com/2013/02/01/tokyo-street-new-urban-street-art-from-japan/.

jegyében töltenek meg hatalmas felületeket, a szabadkézi festés, a geometriai alakzatok és élénk színek jellemzőek. Egyikőjük sem tanult művészetet. A feleség, Sasu mandalaszerű, szimmetrikus formákon kezdett dolgozni, és ezeket fejlesztette tovább egy ma már felismerhető, szimbolikus védjeggyé, amely meditatív kisugárzásával hívja fel magára a figyelmet számos nagyváros forgatagában. Sasu lobogó mintáival Kami geometrikus hullámkompozíciói állnak szemben, ahogy Sasu szerint Kami alakzatai az ütemet, az ő szimbólumai pedig a dallamot jelentik, amelyek egy dinamikus tájképben olvadnak össze az utcákon.⁸

Madsaki, a Tokióban élő, 1974-ben született művész leginkább humorával, a nyugati kultúrával és általában a sztereotípiákkal szembeni kritikus megnyilvánulásai miatt lett ismert. Egyik munkája, egy filctollal készült felirat: *Please Don't Spit on the Painting* (vagyis: Kérem, ne köpjön a festményre!), a MOMA hivatalos aláírásával az alján. A mondatot az intézmény egyik vezetője mondta egy látogatónak a múzeumban. Madsaki naiv kiemelése, az egyszerű kézírás, valamint a vulgáris tartalom jogosan veti fel a kérdést, hogy valójában ki is köp itt kire, hogy meddig terjed az intézmény hatásköre, milyen feltételezések mentén mondhat ilyet a kultúra egyik hivatalos képviselője. Egy másik, szívárványszínű betűkkel, haiku formában felírt szövege a *GO / TAKE A / SHIT / ON THE / LAWN* az amerikai külvárosi élet egyik toposzát, a gyepet hozza játékba az ősi japán versformában, amely a szavak jelentése hatására elveszíti eleganciáját és önmaga karikatúrájává válik. Egy ismert sorozatában Madsaki a klasszikus képzőművészet mesterei, így Leonardo da Vinci, Monet vagy Matisse munkáit használja fel, és ezeket a rá jellemző, elfolyó szemmel és mosolygós szájjal sajátítja ki.

A japán életmód és művészet elemeit persze nem csak a japán művészek idézik előszeretettel. Pejac, egy spanyol utcaművész Tokióban látható festménye a mindenki által ismert hullámot, Hokuszaik alkotását használja fel graffitijében, utalva arra, hogy a népszerű kép milyen mértékben kommercializálódott. Pejac egy másik munkáján samuráj végez magával, közben a testét átszűrő kard tulipánfává változik.

A japán hagyományok megidézése mellett persze Japánban más lokális érdekű, helyi problémákat felvető tartalmak is előfordulnak a közterek falaira fűjt, ragasztott vizuális-textuális kommentárokból. Ezekre a munkákra inkább jellemző az illegálitás és a kritikai attitűd.

8 www.widewalls.ch/artist/hitotzuki/.

A reklámok, feliratok eszköztárát is felhasználva dolgozik 281_Anti nuke, akit japán Banksyként is emlegetnek, pedig nagynevű elődjétől eltérően ő nem rejtőzködik. 281_Anti nuke egy negyvenes apuka, aki most már elsősorban a gyerekei jövőjéért aggódik. Fukusima környékéről származik, nem csoda hát, ha az atomenergia, a politika és a fegyverkezés szürke zónája érdeklí elsősorban. És nem csoda az sem, hogy tevékenysége ellentmondásos fogadtatásra talál a társadalomban. Súlyos ügyekbe nyúl bele: politika, törvénykezés, nukleáris energia és atomfegyverkezés összefüggéseibe. 281_Anti nuke a fukusimai atomerőmű 2011-es katasztrófája után lett igazán ismert, amikor provokatív munkáival, falragaszaival megjelent Tokió utcáin, és szembesítette a társadalmat és a politikát azzal, amivel nem igazán akart szembenézni. Ma pedig már világhírű, köszönhetően New York-i és Los Angeles-i kiállításainak és a közösségi oldalaknak, amelyek hatalmas népszerűséget generálnak egy hagyományosan marginális művészeti közeg számára. A brit Adrian Storey dokumentumfilmet is készített róla. Valódi nevét kevesen ismerik, de a művésznév is rejtélyes. Nem is annyira az Anti nuke, mint inkább a 281. Pedig a megfejtés mögött nem rejlik semmi különös, legalábbis az alkotó ezt híreszteli. A számjegy a középiskolás korában viselt sportmezéhez kötődik.

A továbbiakban olyan public art projekteket mutatok be röviden, amelyek keretében hagyományosan nem művészeti közegben mozgó embereket kérnek fel performatív akciókon való részvételre. Reiko Tomii *Radicalism in the Wilderness*⁹ című könyvében ír arról, hogy a kollaboratív gondolkodás kitüntetett a kortárs japán művészetben. Ennek gyökerei a hatvanas évekre vezethetők vissza, amikor radikális művészcsoportok tiltakoztak az amerikai katonai jelenlét vagy vezető politikai csoportok tevékenysége ellen. Grant Kester öt sajátosságát különbözteti meg a kollaboratív projekteknél: a lokalitást, az időtartamot, a szerzők viszonylagos háttérben maradását, különböző közösségek egymáshoz való közelítését mint célt és a folyamat fókuszba állítását.¹⁰ Amikor mindezek a karakterjegyek egy valóban lényeges probléma szolgáltatása állnak és sikeresen megszólítják az érintett közösségeket, akkor radikálisan megváltoztathatják a politikai szereplők gondolkodását és egymáshoz közelíthetik az eltérő elképzeléseket. Azért is gondoltam a most

9 Reiko TOMII, *Radicalism in the Wilderness – International Contemporaneity and 1960s Art in Japan*, MIT Press, Cambridge, 2016.

10 Adrian FAVELL, *Socially Engaged Art in Japan: Mapping the Pioneers*, Field 2017/Spring, <http://field-journal.com/issue-7/socially-engaged-art-in-japan-mapping-the-pioneers>.

következő japán művészek munkáit a street arttal összekapcsolni, mert a kollaboratív vagy társadalmilag elkötelezett jelzőt sokszor maguk a művészek sem emelik ki munkáikkal kapcsolatban, fontosabb nekik, hogy projektjeik nyilvános, elsősorban városi térben zajlanak. Néhány ezek közül teljesen új formát használ, amelynek egyelőre kevés szakirodalma van Japánban.

A művészi radikalizmus egyik izgalmas személyisége Kitagawa Fram. Részt vett az amerikai katonai bázisok elleni akciókban, majd csatlódv a kommunista katonai szervezet, a United Red Army egyes tagjait feláldozó baloldali politikában, a nyitott kommunikáció és az együttműködésen alapuló alkotótevékenység felé fordult. Jó kapcsolatainak köszönhetően olyan kulturális, szervezeti projekteket tudott megvalósítani, amelyek segítettek szembenézni a gazdasági recesszióval, a 2007-es földrengéssel, a városi és vidéki polarizációval, valamint a 2011-es földrengés és cunami hatásaival. Kitagawa egyik legújabb projektje az Echigo-Tsumari Art Triennale,¹¹ amelynek alapítója és igazgatója is egyben. A városi környezetbe tervezett helyspecifikus művészeti alkotásokra specializálódott eseményt legközelebb idén nyáron rendezik meg. Az *Echigo-Tsumari Art Triennale* keretében parkolóknak, parkokban, forgalmas köztereken és más, az ember által birtokba vett helyszíneken készülnek különféle alkotások. Az egyik a Tokamachi állomás környéke, amely régen a kimonó alapanyagául is szolgáló hócsalán fel dolgozásának a központja volt. Yusuke Asai erről a technikáról és történetéről készít majd nagyszabású rajzot az állomás előtti téren.¹²

Tsubasa Kato *The Lighthouses* című 2011-es munkája a cunami okozta károkat és az ehhez kapcsolódó nukleáris válságot tematizálja.¹³ Kato több száz helyi lakost győzött meg arról, hogy csatlakozzanak hozzá a cunami által elsöpört világítótornyok hatalmas, fából készült, kézzel festett másolatainak felhúzásában, méghozzá szó szerint értve, hiszen a fekvő faszerkezetet a résztvevők kötelek segítségével, közös erővel állították fel. A művelet kockázatos volt, hiszen a sérülékeny szerkezet mozgatásához elengedhetetlen volt a jól kidolgozott együttműködés. A *The Lighthouses* rámutatott, hogy a több ezer romos épület és betonlapzat kiindulópontja is lehet a továbblépésnek, ezek

11 Julian WORRALL, *Art Place Japan: The Echigo-Tsumari Art Triennale and the Vision to Reconnect Art and Nature*, The Japan Times 2016.02.13., www.japantimes.co.jp/culture/2016/02/13/books/book-reviews/art-place-japan-echigo-tsumari-art-triennale-vision-reconnect-art-nature/#.WuNWAAtVua-W.

12 <http://www.echigo-tsumari.jp/eng/artwork/choma>.

13 <http://www.katoutsubasa.com/#>.

akár a túlnépesedett társadalom jövőjének egyik kulcsát is jelenthetik. Tsubasa Kato projektjeinek mérete, a résztvevők nagy száma hozzájárult, hogy a művész hatékonyan kezdjen párbeszédet olyan, mindenkit érintő problémákról, mint a demográfiai aránytalanságok, a növekvő politikai apátia, a környezeti károk, a folyamatos szennyezés és a túlszűfolt nagyvárosokkal szemben álló elhagyatott vidéki régiók.

Ei Arakawa performanszaiban a klasszikus képzőművészeti eszközök mellett általában a hang és zene is fontos szerepet játszik. A világ számos városában kötött már össze a művészet iránt különböző szinten érdeklődő embereket, művészettörténeti példákon keresztül, nyilvános terekben. A münsteri *Skulptur Projekte 2017*¹⁴ keretein belül tavaly bemutatott hanginstallációja két híres festő, Gustave Courbet és Joan Mitchell, valamint öt kevésbé ismert művész festményeit villantotta fel saját kézzel készült ledpanelek segítségével egy mezőn.¹⁵ A ledpaneleknek köszönhetően a kiállított műtárgyak pixeles digitális képekre hasonlítottak leginkább, így a munka elsősorban a műalkotások és a digitális kor egymásra hatására reflektált. A festmények, amellet, hogy szentjánosbogárként világították be Münster egyik legrégebbi negyedének parkját, még bátorították is a látogatókat, hogy ne féljenek közelebb jönni és egyenrangú partnerként szemlélni, megismerni őket. Akárcsak a *Jó napot, Courbet Úr!* című festményen, amelyen a festő önmagát és jómódú patrónusát egyenlő felekként egy poros, vidéki úton összetalálkozva ábrázolja.

A fentebb már említett Kitagawa Fram egyik felfedezettje a neopop művész, Yanagi Yukinori, aki egyaránt kritizálja a nacionalizmust és a nacionalizmus kozmopolita elutasítását is. Műveiben előszeretettel használja az ikonikus japán játékokat és az amerikai Disney-figurákat. Egyik nagyszabású projektje Seto kis indusztriális szigetére települt, ahol a helyi közösséggel összefogva szervezte művészeti befogadótérre a volt rézbánya elhagyatott épületeit. Fukutake Sōiichirō milliomos és Sambuichi Hiroshi építész segítette átváltoztatni a Pompeii romjainhoz hasonló indusztriális tájat. Az elhagyatott ipari létesítmények művészettel való revitalizálására tett kísérlet Japánban azért is különösen fontos, mert a földrengések már évtizedek óta aláásták a modernitás stabilitásába, a fejlődésbe vetett feltétlen hitet.

14 <https://www.skulptur-projekte-archiv.de/en-us/2017/projects/171/>.

15 Sarah DOUGLAS, 'Don't Be Afraid of Me, I'm a Digital Painting': Ei Arakawa's Pictures Sing in Münster, Artnews 2017. 11. 06., www.artnews.com/2017/06/11/dont-be-afraid-of-me-im-a-digital-painting-ei-arakawas-pictures-sing-in-munster/.

A Chim↑Pom csoport tagjai közvetlenül szólítják meg az utca embe-rét. A KI-AI 100 című, 2011-ben, a tóhokui földrengés és cunami után készült abszurd videójukban a csapat hat alaptagjához helyi fiatalok csatlakoztak. A szereplők szülővárosuk romjain kapaszkodnak össze egy szoros körbe, hogy közösen kiabálják bele a kamerába érzéseiket, szorongásaikat, gondolataikat. A 2011. március 11-én bekövetkezett, a Richter-skála szerinti 9,0-s erősségű földrengés az ország meteorológiai intézete szerint a legnagyobb volt eddig Japánban. A Chim↑Pom csoport a több ezer áldozatot követelő katasztrófa helyszínén, egy összedőlt ház romjain állva, egy cunami által partra dobott hajóval a háttérben ordít bele a világba, helyi fiatalokkal karöltve. A spontán felkiáltások között a nukleáris válságra, a kilátástalan jövőre, a helyzet abszurdítására, a nehezen feldolgozható emberi érzelmekre, valamint az elvesztett barátokra és rokonokra történnek utalások.

Egy másik, az előzőnél vidámabb hangulatú akciójukat New York-ban vették fel karácsonykor. A csoport egyik tagja Mikulásnak öltözve véletlenszerűen kiválasztott egy fekete szemeteszsákot az utcán, majd ezt a hátára véve elindult forgalmasabb terek, ünneplő tömegek felé. Karácsonyfával szelfiző helyieknek kezdte el osztogatni a zsák tartalmát, ami értelemeszerűen kisebb döbbenetet és változó intenzitású indulatot váltott ki gyerekekből és felnőttekből egyaránt. A gesztus számít vagy az érték? Mindenesetre sokan jól szórakoztak az ötleten, és így valóban kaptak ajándékot, még ha azt nem is akarták hazavinni.

Masato Nakamura képzőművész talán legismertebb projektje a *49. Velencei Biennálén* kiállított, McDonald's-logókból összeállított oszlopcarnok volt. Az utcáról a kiállítótérbe hozott, a világon szinte mindenki számára ismert sárga M betűk hatalmas méretben magasodtak a közöttük sétálgató látogatók fölé. A művész *Zerodate* című projektjében elhagyatott épületek, kihalt városrészek problematikájával foglalkozik. A *Zerodate* 2011-ben kezdődött Odatében, Nakamura szülővárosában. Az akció keretében egy elnéptelenedett bevásárlóutcát foglalmaztak újra önkéntesek segítségével, hogy a helyi kézműves termékek a bezárások ellenére is eljuthassanak a vásárlókhoz. Az egyik tönkrement áruház logóját használva Nakamura mobil bevásárlóutcát szervezett, ahol a régen Odatében árult egyedi árukat lehetett megvásárolni, így azoknak újra lett piaca. Nakamura sok olyan közösségi-művészeti akcióban is részt vett, amelyek lazán kezelik a művészeti projektekkel szemben támasztott elvárásokat. A művész magyarázatképpen fontosnak tartja felhívni a figyelmet a helyi kontextus fontosságára, és

hogy a nyugati művészeti szintér normái és értékei nem fordíthatók át egy az egyben a japán helyzetre, ahol a funkcionalitás jobban megengedi, hogy a koncepció rugalmasan alkalmazkodjon bizonyos határok között. Nakamura egy 2016-os interjúban úgy fogalmazott, hogy jelenleg a szociálisan érzékeny, részvételi projektek a teresség szakaszában vannak, és bár a művészeti szcéna egy felnőtt ember viselkedését várna tőlük, még meg sem születtek igazán.¹⁶

A köztéren alkotó japán művészeknek fontos, hogy munkájuk valóban a mindennapok részévé váljon. Ősi kultúrájuk és a nyugati hatások, elvárások tükrében keresik a közönségüket hatékonyan bevonó, új lehetőségeket. Kísérleteik a képzőművész szerepének változásával is járnak, hiszen az alkotók sokszor szervezőként vagy előadóként lépnek fel saját projektjeikben. Alternatív, alulról jövő kezdeményezésként nehéz, de nem lehetetlen izgalmas és sokak számára látható munkákat létrehozni. Japánban a közösségi média segíti a kompromisszummentes, közintézmények támogatását nem élvező művészeti megmozdulásokat. A nagyobb tömegeket megmozgató, összefogásra építő és köztereket használó akciók azonban elkerülhetetlenül bekerülnek az intézményi struktúrába. Az ilyen nyilvános projektek szervezésének teljesen áttetszőnek kell lennie. El kell tudniuk számolni politikailag és társadalmilag mind a közönség, a résztvevők, mind pedig a finanszírozó autoritások felé, akik enélkül akár meg is akadályozhatják a megvalósulást. Épp ezért el is veszítik függetlenségüket a közintézményektől, amelyek a támogatások megítélése folyamán befolyásolhatják a koncepciót. Az elmúlt néhány évtizedben létrejött népszerű és sikeres utcai akciók mindenestre azt mutatják, hogy a japán társadalom nyitott a művészek által indított kommunikációra. A részvétel motiválttá teszi a passzivitáshoz szokott közönséget, a művészek számára pedig inspiráló, hogy az általuk felismert anomáliákat ki lehet vinni a publikus térbe. Innen már csak egy lépés közös erővel, demokratikusan dolgozni a megoldási javaslatokon a művészet eszközeivel, és végül a hétköznapi élet formálóivá válni.

16 Masato Nakamura Interview – Challenging the Very Structures of Art, Tokyo Art Beat 2016. 01. 26., www.tokyoartbeat.com/tablog/entries.en/2016/01/masato-nakamura-interview-challenging-the-very-structures-of-art.html.

A STREET ART MENTETT MEG

Alexandru Ciubotariu a román képregény és street art egyik legnevezebb és talán legtöbbet foglalkoztatott alkotója. Munkássága rendkívül sokszínű, a comic striptől egészen a teljes házfalakat betakaró street art művekig tart, és művészetében izgalmasan keverednek a képregény és a street art formajegyei. A művésszel Maksa Gyula és Vincze Ferenc készített rövid interjút.

Két képregényed is olvasható magyar nyelven. Részt veszel a délkelet-európai Comixconnection elnevezésű projektben is. Mit gondolsz, melyek az ilyen regionális kapcsolatok előnyei? Hogy látod, van-e potenciál a közép- és délkelet-európai képregényben?

A Comixconnectionhoz hasonló kezdeményezések remek lehetőségeket nyújtanak arra, hogy észrevegyünk olyan új dolgokat, amelyek a környezetünkben történnek. Folyton a francia, belga és amerikai

piachoz igyekszünk közelíteni, miközben nem tudjuk, mi történik a közvetlen közelünkben, ahol egyébként sokszor sokkal több lenne a kapcsolat, mint az említettekkel. Az persze igaz, hogy léteznek nyelvi akadályok, és a szerkesztők közreműködése nélkül nem áll módunkban hozzáférni a régió idegen nyelvű munkáihoz. Nekem szerencsém volt abban, hogy két képregényemet lefordították magyarra, így – nagy örömmre – a magyar közönség is felfedezhette ezeket magának.

Idén, kilenc év után, újra meghívotak a budapesti Nemzetközi Képregényfesztiválra. Ha össze kellene hasonlítanod a két látogatás tapasztalatait, miket emelnél ki?

Idén mintha több szenvedélyt éreztem volna a helyszínen, és ez tetszett, a rendezvény tele volt lelkes és érdeklődő emberekkel. Külön öröm, hogy lehetőségem adódott bemutatni a román képregénykultúra egy kis szeletét a magyar közönségnek. Nem ismerem elég alaposan a magyar piacot, de jóval fejlettebbnek és tudatosabbnak látom, mint kilenc évvel ezelőtt. Remélem, lesz még alkalmam a magyar képregény világával találkozni.

Mi a te történeted? Előbb rajzolni kezdted, és aztán jutottál a képregényhez, vagy rögtön ezzel kezdted?

A képregény a művészeletemnek állandó része. Eleinte ugyan csak rajzoltam és karikaturista akartam lenni, a képregény mégis mindig vonzott, és bármerre is vezetett az utam, a kapcsolat mindvégig megmaradt. Nagyon közel áll hozzám ez a fajta kifejezési mód. Bármi mással foglalkoznék, festéssel, képkalkotással, street arttal, mindig a képregény marad a nagy szerelmem. Mindez szerzőként, de egyben olvasóként, gyűjtőként, kurátorként és történészként is igaz.

A képregény számodra főként médium, művészet vagy kultúra?

Számomra a képregény Művészet, nagy m-mel. Az alkotásaimon és a szenvedélyemen túl is mindig mindent megtettem azért, hogy megmutassam, ez valódi művészeti forma, nem pedig egy másodlagos terület.

Melyek a kedvenc műfajaid képregényalkotóként és olvasóként?

Gyerekeknek szóló és komikus darabokkal kezdtem, és ezek meg is maradtak nagy kedvenceimnek. Aztán persze jöttek más, fontos dolgok, amelyek kijelölték a műfajt. Nagyon érdekel egyébként a gra-

fika is, sőt, mint nem nyomtatott formájú elbeszélési mód a mese is, hisz végső soron erről van szó a képregény esetén is – egy-egy történetet mesélünk el. Nyitott vagyok olyan dolgokra is, mint az absztrakt képregények vagy a 'non-comics', tetszik ezek komplexitása olvasóként és alkotóként is.

A magyarra fordított könyveid főként felnőtteknek szólnak. Írsz esetleg gyerekeknek is?

Igen, kialakítottam két saját, egymástól elég eltérő stílust. Írok gyerekeknek szóló képregényt és komikusot, hisz, ahogy mondtam, ezekkel kezdtem, és máig nagyon kedvesek számomra. Sok darabom van gyerekeknek, de a felnőtteknek szólók és a kísérletezőbbek is teret kínálnak számos grafikai és narratív újításra.

Kik voltak a legnagyobb hatással a képregényeidre?

Legelőször a francia Pif magazinnal találkoztunk a kommunista Romániában, ebből sajtátítottam el az alapokat. Későbbi hatásokként Schultz, Eisner és Dave Cooper neveit említeném.

Street arttal is foglalkozol. Bemutatnád röviden a tevékenységedet e téren?

Igen, a street art is fontos része az életemnek. Úgy tizenöt éve vágtam bele, kezdetben csak szabadulási lehetőségként tekintettem az egészre, mígnem az életem valódi részévé vált. Az eddigi életművem legfontosabb darabjainak nagy része ide kapcsolódik. A street art rengeteg lehetőséget kínál egy művész számára, magam is igyekszem belőle profitálni.

Hogy jutottál el a képregénytől a street artig?

A véletlen hozta így. Miután befejeztem az egyetemet, ez mozdított el arról az eléggé kötött pályáról, amelyen el kellett indulni, kiszakított a már akkor érezhető monotonitásból. Végül is ez mentett meg.

Beszéltünk már a képregényről és annak helyzetéről a régiókon belül. Hogy áll ehhez képest a street art története és kortárs helyzete ugyanitt?

Nem igazán látom át, mi történik regionális vagy nemzetközi szinten. Azon a néhány alkotón kívül, akiket valamelyest követni tudok, meglehetősen korlátozott a rálátásom más körökre. A helyi történetek viszont nagyon fontosak számomra, ezeknek gyakran része is vagyok, ismerem őket. Az ember és tér közti viszony áll az érdeklődésem közép-

pontjában, ahhoz pedig, hogy ezzel foglalkozhassam, állandóan az ismerős helyek felé kell nyitnom. Habár több országban vettem részt különböző projektekben, első helyen mindig a saját tereim maradnak. E jelenség történetisége viszont igencsak izgalmas, és bőven tartogat kutatnivalót az érdeklődők számára.

2010-ben Dodo Nița barátoddal megírtátok a román képregény történetét, ami egész biztos, nagy és bosszadalmas munka volt, tehát képregénytörténettel is foglalkozol. Miben látod a román képregény sajátosságait?

En ennek az igencsak hasznos munkának csak egy kis részét végeztem el. A tanulmány jórészt megvolt már, és nagy szerencse, hogy olyan körülmények között adhattuk ki, ahogy azt tényleg szerettük volna. Emellett nem gondolom, hogy lennének kifejezetten román jellegzetességek. Párhuzamba, sajnos, legjobban a politikai élet változásai-val állítható. Bármi különlegesen, ami kialakulhatott volna, elpusztította a kommunista rendszer, amely valóban még a képregény fejlődését is képes volt befolyásolni, nem csak az ország sorsát. Ezt követően az európai képregény megközelítése érthető, hogy nehezen ment, de mostanra, annak ellenére, hogy elég kicsi piacról beszélünk, a képregényben rejlő lehetőségek szinte minden oldala jelen van: egyedi underground-művek, nemzetközi alpművek fordításai, gyermekképregények, webes képregények, léteznek fesztiválok és egyéb különböző foglalkozások.

Ha jól tudom, teroben van a képregény történetének egy újfajta megközelítése is. Mi volna ez az irány? És ez az új megközelítés miben módosítaná az eddig ismert értelmezéseket?

Nem feltétlenül arról van szó, hogy új perspektívákat nyitnék, inkább eddig kevésbé vizsgált területekhez kívánok közelebb kerülni. Nagyon tágas és kevésbé elemzett az a terület, amelyen mozgunk, így bármilyen újfajta megközelítésnek helye lehet. Nemrég például eddig olyan le nem jegyzett adatokkal találkoztam, amelyeknek a legfontosabb eredménye, hogy úgy tűnik, az első román képregény megjelenését úgy 30 évvel korábbra tehetjük, mint eddig gondoltuk, valahova 1860 környékére. Habár a kérdés nagyon izgat, meg kell hagyni, hogy nagy feladatra vállalkoztam, és eltarthat egy ideig, míg sikerül elvégeznem.

A képregény történetében tehát nagy tapasztalattal bírsz. Nem gondolkodtál azon, hogy e tekintetben foglalkozz a street arttal is? Mit gondolsz, melyek lennének egy ilyen vállalás nehézségei?

2010-ben a bukaresti Vellant kiadónál megjelent egy street art kötet *PisicApatRata* [*A négyszögletes macska, szójáték – a fordító*] címmel, az első ilyen Romániában, amely egyébként az én munkáimat tartalmazta. Természetesen nem ez a legfontosabb, hanem az, hogy kellett egy út-törő a street art albumok előtt, mely egyben a street art és a graffiti rövid történetét is tartalmazta volna. Ez viszont nem jött össze. Ez tőlem, személy szerint, jelenleg távol áll, mert sok más dolog mellett nem jut erre is idő, márpedig ha ebbe belefog az ember, azt nem lehet félgőzzel csinálni, a téma komoly kutatást igényelne. Ez a téma is nagyon izgalmas, és ha bárki foglalkozna vele, a segítségemre biztosan számíthat.

Fancsali Róbert fordítása

ALEXANDRU CIUBOTARIU A

SZÖGLETES MACSKA*

* PISICA PĂTRATĂ

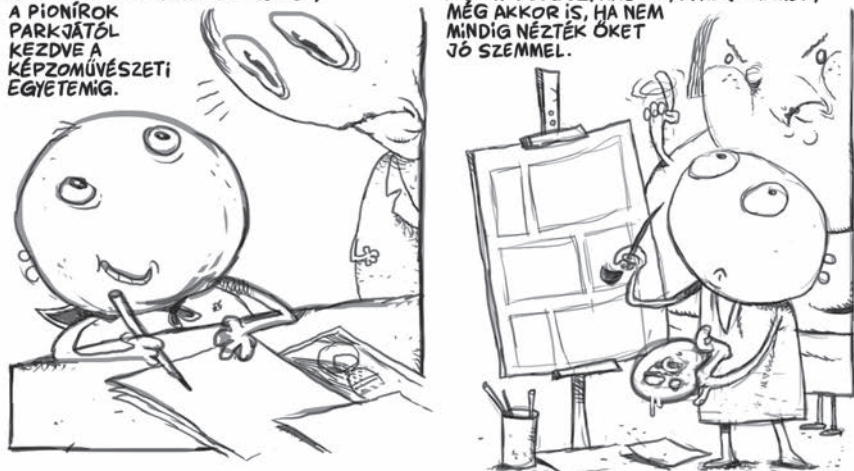
FORDÍTOTTA: VINCZE FERENC

MÁR NAGYON KORÁN ELKEZDTEM RAJZOLNI, MÉG A FALAKRA IS, DE MOST NEM EZ A LÉNYEGES, HANEM A TÉNY, HOGY ELFOGULT VOLTTAM A VIZUÁLIS MŰVÉSZETEK IRÁNYÁBA, ÉS MÁR A LEGELEJÉN TÁMOGATTAK EBBEN.

EZ EGYÜTTAL KI IS JELÖLTE AZ UTAMAT A MEGFELELŐ TANINTÉZETEKBE, A PIONÍROK PARKJÁTÓL KEZDVÉ A KÉPZOMŰVÉSZETI EGYETEMIG.

VONZOTTAK A KARIKATÚRÁK, A KÉPREGÉNYEK, A KÖNYVILLUSZTRÁCIÓK, A RAJZFILMEK, MÉG AKKOR IS, HA NEM MINDIG NÉZTÉK ÖKET JÓ SZEMMEL.

EGYRE KÖZELEBB KERÜLTEM A KÉPREGÉNYHEZ, ÉS EBBŐL KÖVETKEZETT A TÖREKVÉS, HOGY MEGKERESSEM AZOKAT A KARAKTEREKET, AKIK NÉPSZERŰSÍTIK EZEKET A KÉPREGÉNYEKET, ÉS EZ A KERESÉS A MAI NAPIG NEM ZÁRULT LE. MONDHATJUK, HOGY A SZÖGLETES MACSKA EGY SZERENCSEBB KARAKTERRÉ VÁLT A SZÁMOS FIGURA KÖZÜL.

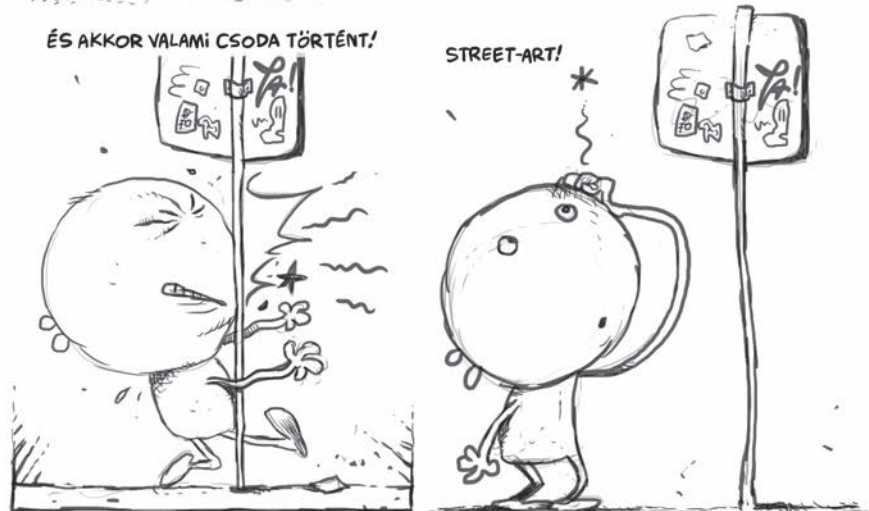

EGYRÉSZRŐL JÓ VOLT A PEDAGÓGIAI TAPASZTALAT, MÁSRÉSZRŐL VOLT EGY NYOMÁS AZ ELVÁRASOK SZÍNVEONALA, AHOGYAN A MEGJÖSOLHATÓ MŰVÉSZI IRÁNY FELŐL IS.

ÉS AKKOR VALAMI CSODA TÖRTÉNT!

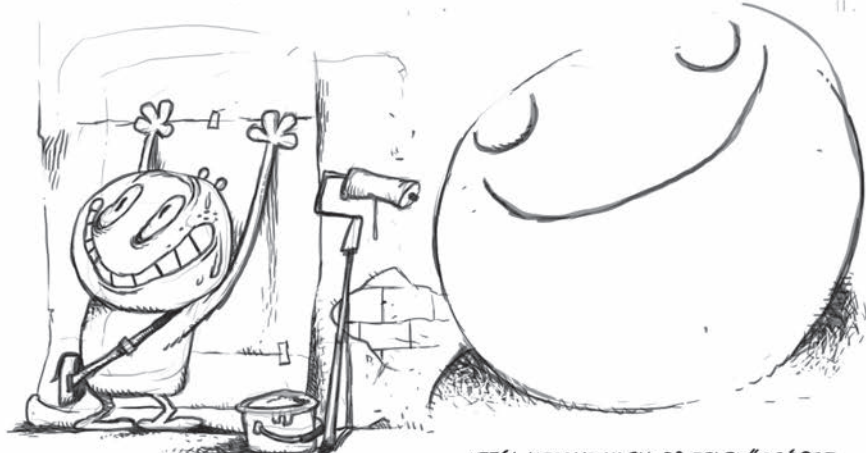
STREET-ART!

SOKAT FOGLALKOZTATOTT, MIKÉNT IS NÉZ KI A NYILVÁNOS TÉR, DE ELSŐ ALKALOMMAL, MIKOR ÉSZREVETTEM A STREET ART MANIFESZTÁCIÓIT MATRICÁK FORMÁJÁBAN, NAGYON ÉRDEKESNEK TÁLLTAM, HOGY A NYILVÁNOS TÉRBE VALÓ JELENLET ENNYIRE LÁTványOS. ARRÁ GONDOLTAM, HOGY LENNE PÁR ÖTLETEM, AMIT KIPRÓBÁLNEK. AZTÁN - EZ AZT JELENTI, HOGY NÉGÜL KÖZEL 15 ÉV UTÁN - ELKEZDTEM ELHELYEZNI A NYILVÁNOS TÉRBE KÜLÖNBÖZŐ KIS DIMENZIÓJÚ KÉPEKET...

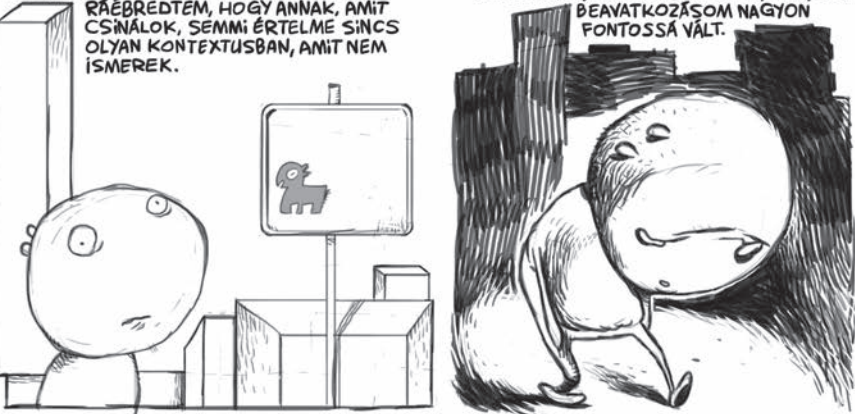
EZ AZ UTCAI DOLOG SOK MÁS ÚJ DOLOGGAL KÖZÖS CSOMAGBAN JÖTT SZÁMOMRA - AZ ILLEGALITÁS SZÜRKE ZÓNÁJA, A MUNKÁK ELHELYEZÉSENEK NEHÉZSÉGE, NÉVTELENSÉGÜK ÉS MULDANDÓSÁGUK. A MUNKÁK IGYSZAPORODTAK MEG, LETTEK VÁLTOZATOSAK, NAGYOBBAK. RÁJÖTTEM, HOGY SOKKAL JOBBAN SZÜKSÉGEM VOLT ERRE A DOLOGRA, MINT GONDOLTAM. ELSŐ ALKALOMMAL, SOK IDŐ UTÁN, SZABADNAK ÉS BOLDOGNAK ÉREZTEM MAGAMATTÓL, AMIT CSINÁLTAM. DE EZ ANNAK KÖSZÖNHETŐ, HOGY MEGSZABADULTAM A TEHERTŐL, HOGY ÉN LEGYEK ALEXANDRU CIUBOTÁRIU. MOST ÉN VOLTAM A SZÜGLETES MACSKA, ÉS EZ LEHETŐVÉ TETTE, HOGY SZABAD LEGYEK ÉS A STILUSSAL KÍSÉRLETEZZEK.

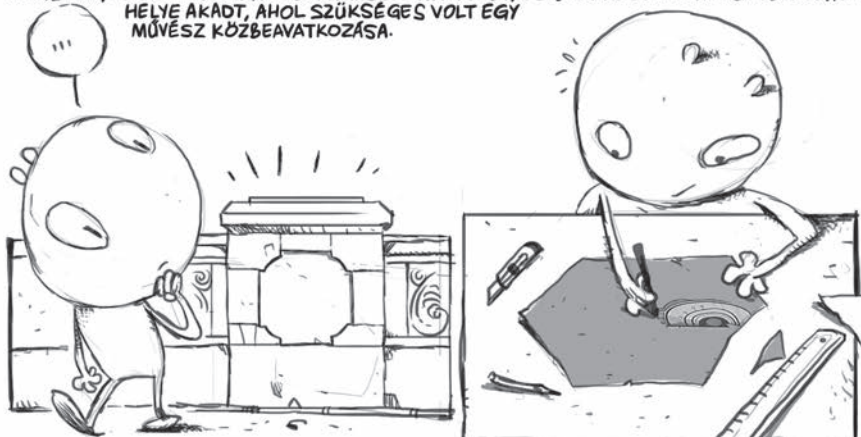
AZTÁN EGY KÜLFÖLDI LÁTOGATÁS ALKALMÁVAL FELRAGASZTOTTAM EGY MATRICÁT, ÉS RÁJÖTTEM, HOGY NAGYON NINCS OTT A HELYÉN.

RÁÉBREDTEM, HOGY ANNAK, AMIT CSINÁLOK, SEMMI ÉRTELME SINCS OLYAN KONTEXTUSBAN, AMIT NEM ISMEREK.

ATTÓL KEZDVE NAGYOBB FELELŐSSÉGET ÉREZTEM AZZAL SZEMBEN, AMIN DOLGOZTAM, DE FŐKÉNT AZZAL SZEMBEN, AHOV DOLGOZTAM, AZON A TERÜLETEN, MELYEN A BEAVATKOZÁSOM NAGYON FONTOSSÁ VÁLT.

AZ EZT KÖVETŐ MUNKÁKAT ÁTGONDOLTAM, LEMÉRTÉM ÉS FELVÁZOLTAM DIREKT AZOKRA A HELYEKRE, AHOVÁ EZEK UTÁN FELRAGASZTOTAM ŐKET, ÉS BUKÁRESTNEK RENGETEG OLYAN HELYE AKADT, AHOV SZÜKSÉGES VOLT EGY MŰVÉSZ KÖZBEAVATKOZÁSA.

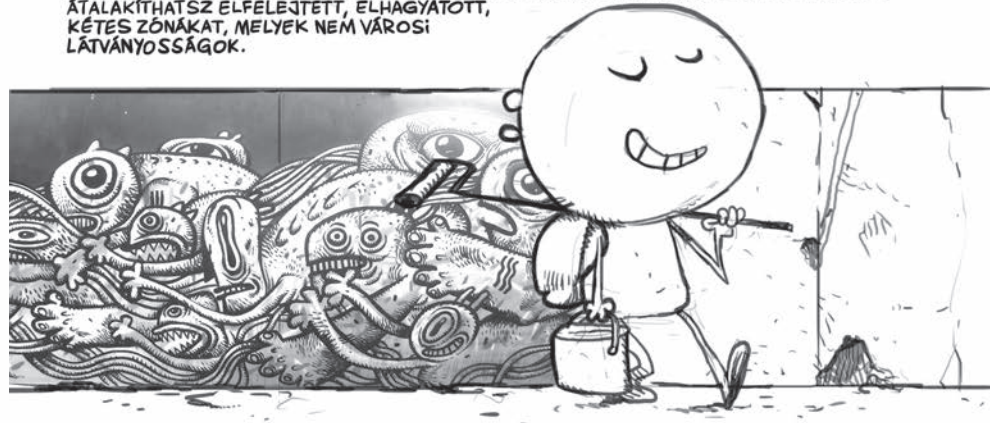

MIVEL ERRÓL VAN SZÓ A STREET ARTBAN - A MŰVÉSZ VÁGYÁRÓL, HOGY BEAVATKOZZON A NYILVÁNOS TÉRBE.

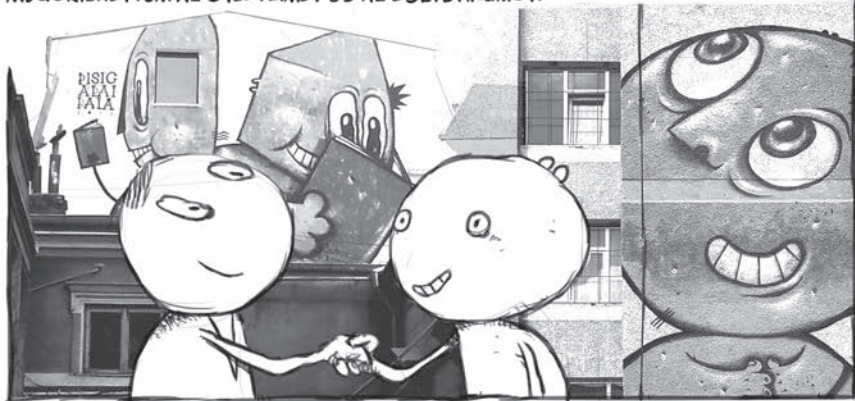
ÍGY DOLGOZVA NÉHÁNY NAGYON ÉRDEKES ÉS FONTOS MUNKA SZÜLETETT, LEGALÁBBIS SZÁMOMRA.

RÁJÖTTEM, A STREET ART SOKKAL TÖBBET JELENT, MINT GONDOLTAM, RÁÉREZTEM ENNEK A MŰVÉSZI ÖNKIFEJEZÉSNEK AZ ERÉJÉRE. GYAKORLATILAG MINIMALIS ERŐKIFEJTÉSSSEL ÁTALKÍTHATÁS ELFELEJTETT, ELHAGYATOTT, KÉTES ZÓNÁKAT, MELYEK NEM VÁROSI LÁTványOSSÁGOK.

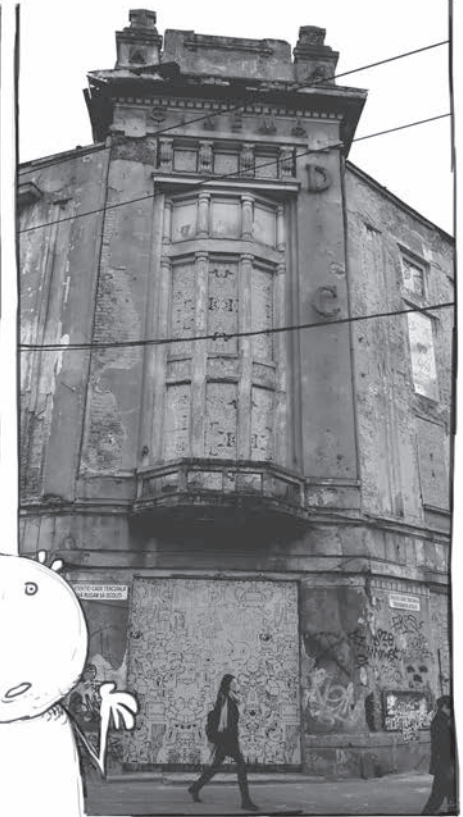
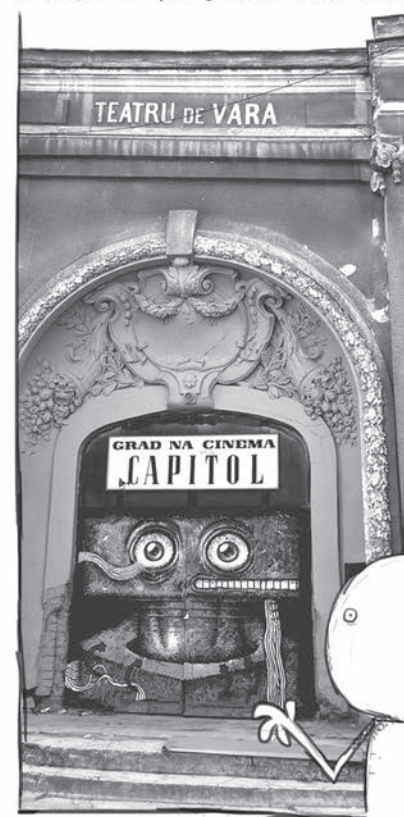
EZEK UTÁN SZÁMOS ÉRDEKES FELKÉRÉST KAPTAM KÜLÖNBÖZŐ KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEKTŐL, MELYEK RÁÉREZTEK E MŰVÉSZET POTENCIÁLJÁRA. A KULTURÁT INTEGRÁLÓ MŰVEK ÉRDEKELTEK, MIVEL ÍGY LEHETŐSÉGEM VOLT KOMPLEXEBB ÉS NAGYOBB MUNKÁKAT LÉTREHOZNI, MIKÖZBEN MEGŐRIZHETTEM AZ ÖTLETEIMET ÉS AZ ESZTÉTIKUMOT.

AZOKON A MUNKÁKON ÉS A HELYEKEN, MELYEKET MINDENKÉPPEN LÉTREHOZTAM VOLNA, ÉS FŐKÉNT OTT, AHOL NEM VOLTAK EBBEN PARTNEREK, NAGYON NÉHÉZ VOLT DOLGOZNI. ÍGY A KÖZBEAVÁTKOZÁS SORÁN HÚZOTT JELEK MÉG NAGYOBBAK, MÉG LÁTÁNYOSABBAK ÉS MÉG ERŐSEBBEK VOLTAK.

A MŰVÉSZET NYILVÁNOS TÉRBE VALÓ JELENLÉTE NAGYON FONTOS, ÉS DEKORATÍV/ESZTÉTIKAI SZEREPE MELLETT JELZÉS FUNKCIÓJÁT ÉS MISSZIÓJÁT IS BETÖLTHETI, MINT AHOGY TÖRTÉNT AZON KÉT PROJEKT ESETÉBEN, MELYEK KÉT ÉPÍTÉSZETI MŰEMLÉK LEBONTÁSÁRA HÍVTÁK FEL A FIGYELMET – KÉT BUKARESTI MOZIÉRA.

AZ UTÓBBI IDŐBEN ÚJRAÉRTÉKELŐDIK EZ A MŰVÉSZET, ÉS JELENLÉTE A VÁROSOK ÉLETÉBEN EGYSZER FONTOSABB, MIVEL A NYILVÁNOS TÉR EGYSZER FONTOSABBÁ VÁLIK, MIVEL A MIÉNK, MINDENKÉ!.

Rusz Livia

Napsugár

Magánkiadás
Budapest, 2018

Szabó Zoltán Ádám

KRITIKA HELYETT

Nem szeretném sem az olvasót, sem magamat azzal áztatni, hogy az alábbiakban egy kritika következik. Egyfelől teljesen elfogult vagyok Rusz Líviával kapcsolatban. Nyolcévesen, amikor egy hétig kórházban feküdtem, az anyukám behozott egy *Nem mind arany, ami fényliket* (meghatározó képregényes élmény, sokszor megénekeltem már). Bő két évtizeddel később pedig a szerző a második Szegedi Képregényfesztivál kiállítására kapcsán vendégül látott¹ házában, ahol alkalmam volt a munkái között válogatni. Másfelől pedig mi a gyakorlati értelme a 30–50 éve megjelent gyermekképregények kritikai elemzésének? A képregény-történeti következtetéseket és a jelenre, jövőre vonatkozó tanulságokat már ezerszer levontuk. Ehelyett megpróbálom értelmezni, mit is ástak

1 Nagyon finoman főz. Ez nem amolyan modoros adalék: az alkotó művész-ember képe bennem ezzel vált teljessé. Még mielőtt elkalandoznék a riport irányába, ajánlanék egy kiváló: Kotász Zoltán, „*Nem is tudtam, hogy képregényt rajzolok*” – látogatásban Rusz Lívia festőművésznél, Panel 2. (2007) 4. szám (II. évf. 1. sz.) 2007. május, 34–37.

elő legutóbb Kiss Ferenc és hűségese fegyverhordozói, azaz a Képregény Kedvelők Klubja.

Az utóbbi években számtalan olyan kiadványt jelentetett meg a KKK, melyek leginkább képregény-történeti szempontból érdekesek. Ezek kivétel nélkül rendkívül korlátozott példányszámúak, hiszen az eleve szűk képregényes közönségnek csak apró kis szelete fogékony erre a területre. És hát elég kevesen is bírnák tartani azt az iramot, melyet diktálnak. Ezt a klub számára több körülmény együttesen teszi lehetővé: a kis példányszámú nyomdatechnológia elterjedése és a célközönség közvetlen elérhetővé válása. (Ez utóbbi nemcsak egy mindentől független „adottság”, hanem az utóbbi 15 év képregényes szerveződéseinek egyik következménye.) Ebből a klubjellegből azonban több negatív jelenség is következik: a kiadványok tematikája sokszor ötletszerű, a távlati koncepció nehezen kiolvasható, a példányszámok olyannyira korlátozottak, hogy utólagos beszerzésük csak kivételes esetben lehetséges. Ez utóbbi nemcsak a hoppon maradt érdeklődőknek kellemetlen, hanem éppen az egyik vélt célkitűzés, az értékmegőrzés válik kérdésessé, hiszen ezen kiadványok felfedezése néhány évtized múlva ugyanolyan véletlenszerűvé válhat, mint a közölt képregények eredeti lelőhelyei. Hogy jelezzem, mennyire nem fiktív ez a feltételezés: már a jelenlegi tudományos írások hivatkozásainál is észrevettem, hogy a leginkább hozzáférhető, ismertebb írások szerepelnek közöttük, a mindenféle obskúrus kiadványokban megjelenő aknamunkák elvesznek.

A kötet egyik legnagyobb erénye éppen az, hogy az előbb említett ad hoc csipegetős jelleget ebben az esetben felülírja egy határozott és világos koncepció: Rusz Lívia összes, a Napsugárnál² és A Haza Sólymainál³ megjelent képregényeit rendezi sorba. Aki ilyen jellegű kiadványokat vásárol, az van annyira elhivatott, hogy nem szabad kiostálnia a gyengébbnek tartott munkákat. Ő az összeset kívánja látni egy helyen. Ma már megfelelően ütemezett, átgondolt omnibuszok⁴ kellene,

- 2 A Napsugár Kolozsváron szerkesztett, 1957-ben alapított gyermeklap, melynek szerkesztői között számos romániai magyar író található, többek között szerkesztette a lapot Fodor Sándor, Murádin Jenő, Méhes György, Hervay Gizella, Lászlóffy Aladár, Kányádi Sándor, Bajor Andor és Bálint Tibor is.
- 3 A Haza Sólymai a román Őiomii Patriei magyar változata, 1980 és 1989 között jelent meg, éppen a Napsugár mellékletként. A Napsugár és a magyar nyelvű A Haza Sólymai között jelentős volt a személyi átfedés is.
- 4 Az omnibusz szó használata zavarosnak tűnhet. Az is. Az angol könyvkiadásban használt kifejezés egyre elterjedtebbé vált a képregénykiadásban is, ahol teljességre törekvő, nagyobb – akár 400 oldalnál vastkosabb – gyűjteményeket jelölnek ezzel a címmel, és ebben az értelemben vált elterjedté a képregényes közegeben. A trade paperbacktől (tpb) eltérően nemcsak egy, több füzetben közölt történetet gyűjtenek egybe, hanem egy egész

nem válogatások! Ez végre ilyen. A kemény fedeles, szépen kiállított kötet nemcsak világos rendszert nyújt az olvasónak, hanem rangot is ad a művésznőnek. Jó újra elővenni, az A4-es formátum is jól áll az aprólékosan kidolgozott rajzoknak.

A két romániai magyar gyermeklapban megjelent képregények együttes, nagyjából időrendi közlése a művésznő pályájának 1959 és 1981 közötti hosszmetsetét is nyújtja. Kifejezetten érdekes a kötet első negyedében szereplő, azaz 1968-ig tartó időszakot jellemző útkeresés. Nem meglepő módon ekkor vonultatja fel a legtöbb rajzstílust, megközelítésmódot. Ezek közül több is érezhetően közel áll hozzá, magas színvonalon műveli az adott stílust. A legkorábbi munka, *A két nagyokos*, a *Halász vadász madarász* karakterei sokkal lendületesebbek a később megszokottnál. Előbbi lendülete a jó értelemben vett „vázlatos” rajzstílusnak köszönhető, ahol a zárt kontúrokat nem minden esetben erőlteti, néha még egymással konkuráló, keresgélő vonalakat is megenged magának. Utóbbinál a hosszú, egész pozíciót leíró folyamatos vonalak kölcsönöznek határozott dinamikát a rajzoknak, és ezzel jelzi, hogy ösztönösen érzi a testek legjellemzőbb irányait. *A Tekergő Ferkó*, toll és lavírozott tus, festéktechnikájával, személyes kedvencem. Itt egyébként nemcsak a rajztechnikával kísérletezik, hanem a panelkezeléssel is. A szöveg nélküli képregény két oldala egyetlen egységet alkot, ahol a képkockák teljes, az oldalpáron átnyúló soronként olvasandók. A képkockák, a mozgási ívekkel, fénynyalábokkal néha hátrafelé is utalnak – ezek minden esetben a kockák kereteit is kitakarják. Másik érdekesség a *Bikfic a Holdon*, mely kortárs minimalizmusával és a kép teréből kiforduló sík figuráival kelt feltűnést. Ezek az egyszeri kalandok egytől egyig színesítik a kötetet, nem megmosolyogtató korai zsengek. Egyedül a *Gyermekek mindig tanultak... de hogyan?* kétoldala jelent grafikai értelemben is egyértelmű csalódást. A keményvonalas szovjet kommunista propaganda-képregény sietve ledarált munka, csupán egy-két jobb képkockája akad – például a Gugi Sándor rajzolta *Szerelem a palackbanra*⁵ emlékeztető középkori kockák.

sorozat újrakiadására törekednek. Az utóbbi években a Marvel, a DC és a Dark Horse is sok ilyen kiadvánnyal jelentkezett. Ez természetesen nem példa és előzmények nélküli: a DC Comics *Archive editions* (egy sorozat kezdetektől való közlése luxuskivitelben) és *Chronicles* kötet sorozatai (egy adott képregényhős időrendi közlése olcsó kivitelben) is ilyenek. A tőlük gyökeresen eltérő képregénytörténet miatt a hazai gyakorlatba ebből a következetesség és teljességre való törekvés az, ami átültethető.

5 GUGI Sándor, *Szerelem a palackban*, SZERB Antal nyomán írta Cs. HORVÁTH Tibor, Magyar Ifjúság 1964. június 6., június 13.

Rusz Livia rajzainak tárgyalásakor érdemes kitérni a nyomdatechnika beavatkozására. A rajzokat 1:1 arányban kellett elkészítenie,⁶ kicsinyítésre nem volt lehetőség, és elmondása szerint ezt olyannyira megszokta, hogy később, a korlátok megszűntekor is így rajzolt. Ez láthatóan visszahatott a rajzstílusra, a vonalak kevésbé lendületesek, de semennyivel sem kevésbé kifejezők vagy pontosak. Ez tökéletes összhangban van azzal a nyugalommal és kedvességgel, melyet Ruzs Livia képregényei árasztanak.

A merész kompozíciók, perspektívák egyébként nem állnak annyira közel a művésznőhöz. Ezzel együtt biztos tudással rendelkezik, a rövidüléseket helyesen kezeli, sőt a történet görbületénységéhez, az izgalom fenntartásához a nézőpontok váltogatásával, szereplők mozgásával a szerző éppen elég változatosságot nyújt, ami már nem mondható el minden hazai kortársáról! A képregények túlnyomó többségéhez hasonlóan nála is egyértelműen a karakterek viszik el hátukon a rajzokat. Egy-két kivétellel azért lehet találkozni, ahol nem annyira a perspektivikus komponálással játszik, hanem kifejezetten az erre vonatkozó szabályok felrúgásával. A szövegében, történetében egyébként elég gyenge *Mukk úr* sorozat szakács epizódjában fordított perspektívával él, ami érdekes kikacsintást jelent a Kolozsvárott ikongyűjtőként ismert művésznőtől. Ez egyébként érdekes összhatást kelt, aláhúzza a szakácsmájom megidézte zűrzavart. Másik érdekes ellenpélda éppen a borítón szereplő tömegjelenet. Itt nemcsak nincs, vagy csak minimális mértékben van rövidülés a kép előterétől egészen a legfőbb ötödéig, hanem teljesen más nézőpontból ábrázolja az előteret, közepet és háttérteret. Olyan, mint egy ki-be forgatott montázs.

Az említett kalandozások ellenére figyelemre méltó, mennyire gyorsan rátalált egyéni stílusára, melytől bármelyik Ruzs Livia-képregény azonnal felismerhetővé válik és e stílus mellett határozottan le is horgonyozott. Két hosszabb munkával (Csipike második történetével és a *Két-évi vakációval*) kezdődik ez az újabb korszak. Ez persze nem jelenti azt, hogy Ruzs rajzi tudása, kifejezőképessége ne fejlődött volna tovább. Például a tárgyi ábrázolás szerepét tekintve éppen a Magyarországon megalkotott, bevezetőben említett két albuma jelenti életműve csúcását,

6 Összevetésként: egy amerikai képregény eredetije majdnem pontosan másfélszer akkora, mint a nyomtatott produktum. Frankofón képregényeknél ez az arány nem ennyire kőbe véselt, de az amerikaiakhoz képest még nagyobb mértékű kicsinyítéssel élnek. Jean Giraud a *Blueberry* sorozat egyes részeihez például A2-nél is nagyobb, 47×61,5 cm-es eredeti lapmérettel dolgozott! Ezt a sztenderd francia albumméret eléréséhez kevesebb mint a felére kell kicsinyíteni.

pedig ekkor már 55 éves is elmúlt. Ugyanakkor a karakterábrázolás terén is folyamatos a fejlődés. Amellett, hogy szereplői végig elragadóak, észrevehető, hogy egyre több és mélyebb érzelm és viszony ábrázolására képes. Kifejezetten jól állnak neki a szelíd, visszafogott hangulatok, ám a történetek, sajnos, csak ritkábban alkalmasak ennek kiaknázására.

A Napsugár képregényei geokulturális értelemben is különleges helyet foglalnak el. A lap kezdeteire nyilván hatással voltak a háború előtt működő magyarországi gyermeklapok. Az első képregények között több is akad, melyek ezzel a világgal rokoníthatók: a szöveg nélküli képkockák (képaláírással vagy anélkül) egyforma, merev panelek. Az olyan munkák, mint a *Lusta Lili és Tunya Tóni*, *A gyermekek mindig tanultak...*, *Tekergő Ferkó*, *Peti és Pojaca*, *A két nagyokos* első ránézésre elhelyezhetők a *Tündérvásárban* vagy az *Áller képes családi lapjában* is.

Rusz Lívia pályája tehát ugyanazon az alapon és majdnem ugyanakkor indul, mint a magyarországi úttörőké. Persze más közegben és egyéni gyökerekkel, így a folytatásban mégis egészen elválnak egymástól. Ez a legegységelműbben a *Kétévi vakáció* és *A turbános titkában* mutatható ki. A *Kétévi vakáció* ugyanis adaptációs képregény, melynél magyarabb műfaj nincs is! A mi klasszikusainkhoz képest itt a párbeszéd dominálnak, nincsenek rajzokat elnyomó, hatalmas narrációs flekkék. Azonban mégsem tudja akadálytalanul venni ugyanazt az akadályt, mint amit itthon éppen a narrációval „oldottak meg”, ugyanis a történet töredezett lett, balladai kihagyásokat enged meg magának. Fejben összerakjuk ugyan a hiányzó láncszemeket, de attól még hiányérzetünk támad; a képregény jobban hasonlít egy megoldandó rejtvenyre, mint egy olvasmányra. Egy Verne-regény képregényre vitele nem úszható meg bizonyos terjedelem alatt, és ez már nemcsak szerzői, hanem kiadói és szerkesztői kompetencia is.⁷

A turbános titka pedig történelmi képregény, mely szintén magyar terepnek számít. Az ilyen történelmi epizódok képregényes feldolgozásai népszerűek voltak Magyarországon is, sőt, 1957-ben éppen Kempenen Farkas sakkautomatájának történetét dolgozta fel Veress Pál és Gugi Sándor párosa is.⁸ A hatoldalas, tömör képregény elbeszéléstechnikáját tekintve a kötet legjobban sikerült munkája. Ideális méretű történetet markol fel, a szereplők egyéniségét is sikerül bemutatnia,

7 A külső körülmények beleszólására a legfeltűnőbb jelzés az utolsó képkocka, ahol a történet fennmaradó részét szóban foglalják össze. Legyünk igazságosak és említsük meg, hogy folytatásos képregényeknél a nagy franciáknál is akad ilyenre példa.

8 Eredetileg a Tanácsok lapjában jelent meg. Utánközlés: GUGI SÁNDOR, *Válogatott művek*, Míves Céh, Budapest, 2006 (Fekete-Fehér Képregénymúzeum 2.).

ami a leíró jellegű magyar képregényeknél csak egészen ritkán sikerül. A történetet pedig végig a képek és párbeszédök viszik előre, egyetlenegy narrációs dobozkára sem volt szükség! (Nem mintha ez – mértékkel alkalmazva – bármilyen problémát jelentene.) Írók nem jeleznek a közötti képregényeknél, így csak arra következtethetünk, hogy Zórád Ernőhöz hasonló kivételes rajzoló és mesélői képességekkel, ambíciókkal rendelkezik, amit későbbi önálló munkái is alátámasztanak. A kötetből természetesen az is világossá válik, hogy ő neki is sok képregénybe telt, mire ráértett a történetmesélés fortélyaira. A korai munkái között szereplő *Nyakigláb*, *Csupabáj meg Málészáj* (Illyés Gyula meséje), ahol először ad elő egy szimpla csattanóra épülő, felduzzasztott képsornál összetettebb történetet, nem is érthető a mese előzetes ismerete nélkül.

Történetek terén egyébként nagyon vegyes az összkép. A forgatókönyvírók, feldolgozott munkák, műfajok igencsak változatosak, így a munkák célja, jellege és színvonala is eltérő. Az abszolút mélypontot talán az állampárti, gyermeknevelő propaganda-képregények jelentik, mint a már említett *A gyermekek mindig tanultak... de hogyan?* vagy *a Lusta Lili és Tunya Tóni a szüreten*, ahol a lusta, elkényeztetett gazdag gyerekeket állítja szembe a munkára kész pionírokkal. Ez a keményvonalasság szerencsére nem jellemző annyira a későbbi képregényekre.⁹

Főleg a korai munkákról mondható el, hogy a gyerekeket inkább kioktatni szándékoznak, mint velük szolidárisnak mutatkozni, velük együtt gondolkodni. A tanmesék természetesen később is jellemzőek egyszerű, leegyszerűsített tanulságaikkal. Szemet szúr, hogy gyerek-laphoz képest meglepően kevés történet szól szeretetről. A Csipike-történetek gondolatisége és eredetisége kimagasló, de nem csak a kötet képregényeit tekintve, hanem a teljes kortárs magyar alkotók tekintetében.

9 Fontos körülmény, hogy a Napsugár mellett, hogy megteremtette a romániai magyar gyermekirodalmi sajtót, és ezzel fontos műhelye volt az erdélyi íróknak, grafikusoknak, a forradalom hatásának csillapítási szándéka is szerepet játszott létrejöttében – ahogyan Magyarországon a Füles rejtvenylap is ilyen célból jött létre. „A folyóirat felett kezdetben az Ifjúmunkás Szövetség, illetve a KISZ gyakorolt védnökséget, 1967-től pedig a Pionírszervezet Országos Tanácsa kiadványaként jelent meg. A védnökség és felügyelet állandó cenzúrárt jelentett, minden egyes szám nyomda előtti kötelező bemutatását. A belpolitikai helyzet függvényében ez az ellenőrzés szigorodott vagy enyhült. Különösen nehéz volt az 1958–1965 közötti időszak, mely egybeesett az erdélyi magyar értelmiségre nehezedő súlyos megtorlással, számos képviselője bebörtönzésével, a maradék intézmények megszüntetésével. Enyhültebb légkörben szerkeszthették a lapot 1966–1971 között, majd ismét szigorodtak az idők az ún. román »kulturális forradalom« és a Ceaușescu-diktatúra folyamatos megszorító intézkedései idején. 1974-ben nagyarányú oldalszámcsökkenést rendeltek el.” MURÁDIN Jenő, *Napsugár = Romániai Magyar Irodalmi Lexikon 4.*, főszerk. DÁVID Gyula, Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion, Kolozsvár–Bukarest, 2002, 126.

Sajnálatos, hogy csak ritkán jutott ilyen jó forgatókönyv alkotóinknak. Talán nem a prekoncepciók mondatják, hogy a *Csipike, a gonosz törpe* egyúttal virágnyelven előadott mese a hatalomgyakorlás természetéről és a hazugságokon alapuló zsarnokság reményt keltő törekvéséről – és mint ilyen, a mai napig, határokon átívelően aktuális maradt.

Végezetül essen néhány szó a kötet kivitelezéséről is. Már csak egyszerű átlapozásakor is feltűnik, hogy a képek sokszor „szellemképek”: kicsit homályosak, mintha a különböző rétegek elcsúsztak volna egymás fölött, vagy a kontúrok nem egészen élesek. A KKK kiadványai kapcsán többször említik a rajongók a kiszámíthatatlan nyomdaminőséget. Csakhogy archív anyagok újradíjazásával van dolgunk, ahol számtalan tényező közrejátszhat az elvártnál gyengébb képminőség létrejöttében. A nyersanyagot nem az eredeti rajzok biztosították, hanem a tényleges Napsugárnak a lapszámokból kivágott, magángyűjteményekbe került oldalai vagy a különböző könyvtárakban fellelhető lapszámok,¹⁰ és arra is gondolhatunk, hogy a hatvanas-hetvenes évek hiánygazdaságának nyomdatermékei nem egészen tüéles képeket eredményeztek. Volt alkalmam áttekinteni a beszkenelt eredeti oldalakat, és az az igazság, hogy ahol a kötetünkben nagyobb elcsúszások vannak, ott az „eredeti”, nyomtatott Napsugárban is ilyen látható – tehát kizárható a mostani nyomda felelőssége. Ugyanakkor a beszkenelt oldalak áttekintése nyomán észrevettem, hogy a színhelyesség már nem stimmel minden esetben: a kontraszt túl magas, a színek sokszor túl élénkek, sőt, az eredetileg finom színátmenetek kontrasztos foltokká változtak. Erre egy jellemző példa az 53. oldal pecsétetes levelet megmutató képkockájának kék hátterében látható, feltűnő foltok, melyek az eredetiben ennél finomabb, természetesebb hatásúak. Ez leginkább azért zavaró, mert Ruz Livia rajzaihoz jobban talál a visszafogottabb színkezelés. Nem tudni, hogy a nyomdai előkészítésnél vagy a nyomdában lett-e így „felturbózza” az anyag. Ettől függetlenül György Zoltán és Kroboth Jenő szép munkát végzett a foltos és megsárgult lapok kitisztításával.

A szöveg sokszor nehezen olvasható, hiányoznak az ékezetek. Erre egyfajta megoldást jelentene a történeti képregények újradíjazásánál az a gyakorlat, miszerint a szövegeket újra beírják. Ebben az esetben érthető, hogy nem éltek ezzel a lehetőséggel, hiszen azzal a képregények vesztettek volna értékükből: Ruz Livia képregényeinek szövege „ren-

10 A képregények az alábbi gyűjteményekből származnak: Kiss Ferenc magángyűjteménye, Országos Széchényi Könyvtár, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár. Kiss Ferenc közlése nyomán.

desen”, kézzel rajzolt betűkből állnak, ellentétben a magyarországi munkák nyomtatott szöveg-olló-ragasztó kombinációjával.

A kísérőszövegek ezúttal kevésbé izgalmasak. A már néhányszor, szinte szó szerint azonos tartalommal közölt életrajz helyett/mellett szívesen láttam volna a kötetben olyan írást, mely Ruz Livia alkotómódszerével és az akkori román nyomdaipari kötöttségekkel foglalkozik, melyek közül egyet a fentiekben már említettem. Egy másik érdekes, azonban kevésbé ismert kötöttség a színes nyomdatechnikával függött össze: némelyik képregényét külön ráhelyezett pauszra színezte ki. Az általam kiállításon látott példák román nyelvű képregények, így nem tudhatom, hogy a Napsugárnál kellett-e ilyen technikával dolgoznia – mindenesetre ezek ismertetésével teljesebbé válna a kép. Ugyanilyen hasznos szöveg lett volna az archív képregények előkészítésének bemutatása.

Azt ígértem, hogy nem fogom a kötetet kritikával illetni, mégsem bírtam megállni. Bánom is, ugyanis minden hibája ellenére úgy érzem, hogy ezzel a kötettel sikerült szintet lépnie a Képregény Kedvelők Klubjának. Remélem, hogy az érdeklődők a néhol valóban szellemképes rajzok miatt nem teszik le csalódottan a kötetet, hanem adnak neki egy esélyt. Annál is inkább, mert – mint már kifejtettem – ennél élesebb Napsugár-képregényekkel nemigen fognak találkozni.

Csepella Olivér

Nyugat + ZombikCorvina
Budapest, 2017

Vass Norbert

SÁRGA, VASTAG, SZÉTESŐ

Ady Endre félrefésült-torzonborzan, kúnfajta nagy szemekkel, begombolt mellényben, félrecsúszott nyakkendőben, egy, a feje helyén szarvaskoponyával megtettesült ösöreg táltossal összebilincselve csüng a New York Kávéház második emeleti galériájáról alá. Kólával töltött vízipisztolyt szorongat, ujja a ravaszon, és ott is marad, hiszen a vele lógó elszánt élőhalott egy ihletett pillanatban csuklóból lemetszi a költő (és a saját) kezét a felé repülő láncfűrészszel. Az enteriőr boltíves, a dráma kapitális, a háttér sárga. Aki az efféle képtelenül erős képeket kedveli, kétségkívül jól fog szórakozni Csepella Olivér képregényén, hiszen számosat talál belőlük benne. Pedig a *Nyugat + Zombik* többek között éppen a (természetesen átvitt értelemben vett) függőhelyzetek hiánya miatt nehezedik el, és egyebek mellett pont tagolatlan széttagoltsága okán válik izgalmas helyett tetszetős, de nehezen követhető olvasmánnyá.

A projektről csak az nem hallott, aki az utóbbi négy-öt évben sosem görgette végig a nagyobb online portálokat, és feltételezhető, hogy hozzájuk jelen írás sem jut el, így aztán praktikusnak gondolom a lehető legrövidebben összefoglalni a Corvina gondozásában megjelent, 2017 decemberében a könyvesboltokba került kötet előtörténetét. Csepella desszertvillával zombit dőfő és fegyvert ragadni is kész íróira a (mára bizarr módon élőholtta lett, hiszen Facebook-közösségként a

blogfelület bezárását követően is tovább működő) cink.hu¹ figyelt fel. A Csaknekedkislány tánczenekar frontembereként is ismert rajzoló 2014 végén publikálta² vágyát a közösségi finanszírozású projekteket inkubáló indiego.com-on. Azzal állt ebben a posztban elő, hogy leendő olvasói segítségével módja nyílna egész estéssé bővíteni szakdolgozati munkáját, a *Nyugat* folyóirat első nemzedékéhez tartozó szerzők és a feketézők közül lett zombik 32 oldalon elmesélt találkozását. A lelkes hírverésnek köszönhetően a kitűzött összegnek több mint a duplája gyűlt össze, és hozzávetőleg annyian fizettek be a készülő képregényre, amennyien a *Nyugatot* jártatták maguknak a mienket megelőző századelőn. A nagyságrendileg ezer készséges donátort a szerző alaposan megváratta, hiszen az eredetileg 2015 végére ígért kötet két évet késett. Ráadásul – ahogy a közösségi médiában lábra kelt rosszálló megjegyzésekből értesülhettünk róla – a támogatóknak beígért exkluzivitásból sem sok maradt.

„Már megjelenése előtt kultikus” – olvassuk Nyáry Krisztián fülszövegének nem veszélytelen szavait, és bár e kijelentés a kitűnő felütés és a formabontó finanszírozási forma találkozásának sikerét ünnepli, alighanem fontos hozzátennünk, hogy a csúszás és az adományozók finoman szólva is hiányos tájékoztatása okán utóbbinak legalábbis felelős megítélés alá ildomos esnie. Mindennek ellenére vagy mindettől függetlenül a vásárlók körében nagy sikert aratott az ügyesen az ünnepi időszakra időzített könyv. Képregény sosem jutott még hazánkban ilyen magasra az eladási listákon. Példás módon a recepció is igyekezett eltekinteni a hosszan húzódó előzményektől, és a kritikusok java a szakmai minimumot szem előtt tartva a kész műről értekezett. Sine ira et studio. E nyúlfarknyi kitérőt követően magam is ehhez a remek tendenciához igyekszem csatlakozni.

A *Náci zombiktól* (2009) a *Büszkeség és balítélet meg a zombikig* (2016) jó néhány történetet mondtak újra a mozik az utóbbi évtizedben a képernyőfüggő, rögtön reagáló, de orrszarvú-memóriájú társadalmunkat meglehetősen pontossággal leíró élőhalott metafora segítségével. A filmvászonról vett esetek mellett eszünkbe juthat még, hogy a zombik az ifjúsági könyvek piacán is nagyot mentek, de mindennél inkább a *Walking Dead*-széria töretlen sikere mutatja meg, hogy a takonysápadt élőholtak a képregénypolcokat és a sorozatos mezőnyt is belakták.

1 ZUBRECZKI Dávid, *Az évtized netes tartalma: zombik vs. nyugatos írók képregénye*. Eszelős!, Cink.hu 2013. október 8., <https://cink.hu/az-evtized-netes-tartalma-zombik-vs-nyugatos-irok-kep-1442362398>.

2 <https://www.indiego.com/projects/nyugat-zombik#/>

Száztíz évvel az irodalmi kánon gravitációs pontjaként hivatkozott periodika első megjelenését, valamint félszázal a horrornak a föld alól a mainstream kultúrába kerülését követően³ pazar és éppenséggel időszzerűnek is mondható felvetés tehát egymáshoz próbálni ezt a két látzólag nemigen összeillő színteret. A magasművészet és a trashkultúra, a New York és Budapest, Kelet és a Nyugat, valamint a nagykiadónál megjelenő kultképregény egytől egyig izgalmas paradoxonok. A trendet felismerő, illetve azt merész és mókás elgondolással a hazai hőspanoptikumba csempésző Csepella Olivérről egyből látszik, hogy nem szédül a posztmodern játszóterén. Böven méri a vizuális kalapemelgetéseket, és éles késekként szór szét számos (deformált) idézetet, de előszeretettel próbálja ki magát zsánerek határátkelőin is. Csak éppen mintha mesélni felejtene el közben, így bemutatkozó kötete sűrűn telefirkált legálfalra, túlbeszélte ruplemezre vagy tehetetlenül süvítő, sehova sem tartó (nota bene: élőhalott), súlyos és magatehetetlen sörétes löszerre hasonlít leginkább. Vastag, sárga, széteső, de legalább a miénk.

Mindez a második olvasás után állt nekem össze, elsőre ugyanis annyira elveszettnek éreztem magam a cselekményben, mint a gyanútlanul társalgók a hirtelen lett füsttől a New Yorkban. Történik ugyanis a képregény szerint, hogy 1917. november 25-én, Babits Mihály 34. születésnapjának előestéjén, Katalin napján (a nevezett szerzővel szerelmi kalandba keveredő pincérnőt is éppen így hívják) „mágikus polgárháború” (119. 2. panel) veszi kezdetét az Erzsébet körút és a Barcsay utca sarkán. A széklábak szembetűnően megrövidülnek, a gyertyatartók és a pezsgőspoharak szilánkosra törnek, a fogyasztó vendégek szempárjai pedig megkérdőjelezhetetlenül besárgulnak. És ezek csak az első jelek, a helyzet tovább fokozódik. Az épen maradt írók csoportjához hasonlóan elsőre tanácstalanok vagyunk mi is, mígnem – lassan és némiképp kimódoltan – fény derül rá, hogy a történetek hátterében a magyarság elpuhulása, illetve az ezt aggodva figyelő, hataloméhes és sértett szellemi létező, egy „ezeréves táltos” bosszúja áll. (Hogy van-e a sámánnak a véres leszámoláson túlra tekintő terve, arról kevés kapaszkodóval szolgál a képregény, de hát a mindenkori gonoszunk éppen elég terv az, hogy gonosz. Feltételezem, hogy itt sem más a helyzet.)

A meglepett, de belevaló nyugatosoknak akcióhősként kell helyt állniuk ezen a szürreális karneválon. A hét részre oszló, kontinuus eseménysort elbeszélő képregényben emeleteken és műfajokon rohannak

3 A mérföldkőként hivatkozott, George A. Romero által jegyzett *Az élőhalottak éjszakaija* 1968-ban készült.

át az írók, tetemes mennyiségű löszert és szóviccet használva el eközben (csak két példa, egy kopott, és egy, ami fáj: „Így irtok én” [97. 2. panel]; „Szabad-e sírni a kárpitok alatt?” [50. 3. panel]), és még több sebet szerezve, ejtve. Csepella láthatóan a film irányából közelít a képregénykészítéshez. Storyboardra emlékeztető plánozásán túl erre utal, hogy az első jelenet egyből a *Kutyaszorítóbanra* emlékeztet, de megidéződik az *Alkonyattól pirkadatig* (189. 5. panel) és James Bond (38. 4. panel) is, de utal a cselekmény a westernre (vadnyugat, haha, 34. 6. panel), az egyik fejezetben pedig a krimikből ismerős, *a tettes köztünk van* helyzetet játszanak a szereplők. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy az egész történet egy apokaliptikus narratívába ágyazódik, továbbá hogy a kannibalizmus, az időutazás, valamint a testcsere is szerepet kap a képregény lapjain, könnyen beláthatjuk, hogy a *Nyugat + Zombik* elsősorban posztmodern zsánerekatalogusként, illetve annak paródiájaként tételeződik. És jól áll a kötetnek ez a sokműfajúság.

Sokkal inkább a mű egységessége ellen dolgozik azonban a számos nyelvi réteg – a regiszterek a versidézettől a bájosan ódon megszólalásokon át a 21. századi hipszterobszcenítésig érnek – szerepeltetése a szó buborékokban. Tovább nehezíti az olvasó dolgát, hogy ezek között ráadásul jobbra ötletszerűen ugrál a szerző. Egy-egy bonmot vagy briliáns beállítás kedvéért gyakran kanyarodunk el az amúgy is szövevényes szüzsétől. Ezek a szórakoztató vadhajtások azonban egy erélyesebb szerkesztővel együttműködve jobban szerveülhetek volna a történetbe, vagy ha ott mégsem igazán lett volna helyük, maradhattak volna a rajzasztalon, esetleg kimaradt jelenetekként merchandise-tárgyakon köthettek volna ki. Hiába kacagunk ugyanis fel egy-egy ilyen képkockán, nevetésünk még szegmentáltabbá teszi az amúgy is túlonult ágbogas történet szövetet.

Hiszen a *Nyugat + Zombik* tulajdonképpen nem is egy képregény, hanem legalább három. Míg a hétosztatú főszodort Csepella Olivér készítette, az első öt szakaszt felvezető álomszekvenciákat László Márk rajzolta, az *Üzenet a palackban* című hatodik passzust⁴ pedig Felvidéki Miklós jövőbeli epizódja készíti elő. László Márk füstszzerűen kavargó, megbabonázó ceruzarajzai alaposan elütnek a többi képkocka stílusától, de ez teljesen indokolt, és jól is van így. Ezekből a részekből derül fény az előtörténetre és az „ezeréves táltos” motivációjára. Csakhogy, mivel öt részletben szerzünk tudomást róla, óhatatlanul vissza kell

4 Bár a fejezet élén No. 5. szerepel, ez senkit ne tévesszen meg, csak a szerkesztő volt figyelmetlen.

lapoznunk, hogy felidézzük, hol maradt abba ez a szál, így érzésem szerint ezek a betétek inkább megakasztják a sztori folyását, semmint hogy feszültségballasztot hordoznának. Felteszem, márpedig efféle funkciót szánhatott nekik az alkotó. Ezért tán szerencsésebb lett volna a prologust egyben hagyni, a jövőbeli résztől pedig véleményem szerint különösebb vérveszteség nélkül meg lehetett volna válni.

A magam részéről – bár balzaci mélységeket egy képregényhőstől természetesen nem várhatunk – túlon túl egydimenziósnak éreztem az egyébként ötletesen megrajzolt figurákat. Kivált abból a nézőpontból szemlélve, hogy a magyar ugar szuperhősei meg sem igen teremtettek még. Ezt a hiányt Kelet-Európa-kompatibilisen tölthette volna be a századelő háborútól sokkolt alkoholfüggő és láncdohányos csücsértelmiségije, akit a fentieknél fogva ráadásul a régióra amúgy is jellemző elveszettséggel is megvert a sors. Ám Csepella posztteregyszerű karakterei állják bár az ütést, de nem ülnek. Papírvékonyak maradnak, és pofontól pofonig légüres térben szédelegnek. Olyanok, amilyenek egy elvárásolt kastély torz tükrében elképzelnénk őket. Ady hőlégballon-nagy szeszszakán és szuperegő, Babits Mihály tesztesza, bölcs szerelmes, Kosztolányi hasadt személyiségű, jambusokban beszélő holdképű nyápic, Móricz őstulok, Karinthy pedig hózentrógeres szomorú bohóc. Tóth Árpáddal és Csáttal még nehezebb a dolgunk, őket ugyanis már azelőtt széttépik az élőhalottak, hogy bármit is gondolhatnánk róluk. Kata, a pincérnő talán a legizgalmasabb karakter, de az ő szerepe sincs alaposabban végiggondolva. Az önnön szépségét magának kikérő femme fatale így egy feminista metadiskurzus mulatságos vázának hat.

Túlon túl összerakott. Mint ahogy a szereplők köteteiből – mindenkitől egy – válogatott fejezetcímek (*Tragédia, Béke és háború közt, A varázsló kertje, Négy fal között, A halottak élén, Üzenet a palackban, Hajnali szerenád*) is. Jópofa talált tárgynak hatnak inkább, semmint hogy valódi dramaturgiai súlyuk lenne. Csepella láthatóan élvezte a feladatot, és ötletekkel is alaposan felszerelkezett, csakhogy amint – ha már zsánerostoposzkok, örült tudósként – anyaga formába öntésén meszterkedett, mintha átgyalogolt volna rajta a maga teremtette zombisereg.

Ez persze csak egy metafora, az viszont valódi baj, hogy a kisebb szerkezeti egységek szintjén sem mindig problémamentes kislilabilizálnunk, épp ki beszél, illetve hogy milyen sebzésre alkalmas eszközöknek melyik testtáját szúrja át. Embert próbáló feladat a cikázó szóbu-borékcsovákttól, leszakadt végtagokttól és megszaggatott ünneplőruháktól zsúfolt képregényoldalokon tájékozódni. Amíg pedig töprengünk,

ki vethetett épp közbe valami vicceset, megfeledkezünk a zombizsáner dramaturgiáját hagyományosan szervező mikroküldetések céljáról. Kiesünk a sztoriból.

Emiatt érzem úgy, hogy a komikus alaphelyzetet számos sziporkával tovább erősítő munka nem szervesül olyan sokstílusú, de légies, átlátható, de díszes konglomerátummá, amilyen a történet helyszínéül választott New York Kávéház eklektikus enteriőrjét jellemzi. Ezzel azt is állítom, hogy minden ebbe az irányba ható dramaturgiai törekvése ellenére a *Nyugat + Zombik* egész estés képregénynek kevés. Csepella munkája vájt fülek szenzoraira számító, szerethetően kelekótya, mémesíthető momentumokat egymás mellé ragasztó, összességében azonban mégiscsak konfúz tűzijáték marad inkább. Ahogy a megszállt kadáver tetszik vitalisnak, az egységes kötetnek csupán a fizikai jellemzőit ölti magára.

Vass Róbert

Különös, idegen nyelven 2017

Nero Blanco Comix
Budapest, 2017

Dunai Tamás

IDEGENKÉNT ITTHON

A kortárs magyar képregény nem igazán bátor. Kevesen használják a médiumot az aktuálisan zajló társadalmi-politikai folyamatok bemutatására. A mindennapokra reflektáló társadalomkritikus tartalom inkább a comic strip (például Merényi Dániel Napirajza, illetve Gróf Balázs vagy Szentgyörgyi Ottó képregényei) formátumra jellemző itthon, mint a terjedelmesebb narratív alkotásokra. Vass Róbert *Különös,*

idegen nyelven 2017 című képregénye üdítő és izgalmas kivétel: nyíltan politikus közéleti képregény, amelynek már a borítója is a kormány propagandaanyagainak paródiája. Persze ez sem túl hosszú, mindössze negyven oldal, ami több rövidebb történet között oszlik szét.

A *Különös, idegen nyelven 2017* tūpontos társadalom- és korrajz (nem véletlen tehát a címbe emelt évszám). A képregény korlátozott terjesztésű, elsősorban rendezvényeken és a kiadótól (Nero Blanco Comix) szerezhető be – a hazai képregény piac tipikus szereplői az ehhez hasonló, alacsony példányszámban megjelenő underground alkotások. Vass Róbert műve nemcsak az alternatív terjesztési forma miatt tekinthető underground képregénynek, hanem hozzáállása és esztétikája miatt is. Visszaköszön benne az amerikai underground képregényes hagyomány: erős társadalomkritika jellemzi, bátran kimond és nevének nevez dolgokat, olyan témákat feszeget, amelyek a fősodorbeli művekbe általában nem férnek bele. Ebben a tekintetben akár a szamizdat kiadványokkal is rokoníthatnánk, bár ez némiképp félrevezető lenne. Mindenesetre olyasféle tartalmat kínál, melyet a hazai mainstream képregény nemigen. Emellett az alkotó grafikai stílusa is nagyon karakteres: valahol a realista és a stilizált határán egyensúlyoz, az olykor kissé skiccszerű rajzai tökéletesen passzolnak a tartalomhoz.

A *Különös, idegen nyelven 2017* folytatás, de annak egy igencsak atipikus formája. Az első három oldal lényegében egyfajta bevezető, amelyben a szerző is megjelenik, hogy mindenkit kiábrándítson, ez valójában mégsem teljes mértékben a korábbi képregénye folytatása, hanem az „adásunkat megszakítjuk” típusú történetek gyűjteménye (ahogy erre már a borítón is felhívja a figyelmet). A metajelenetben több fiktív karakterével is elbeszélget (köztük egy másik sorozata címszereplőjével, Ágostonnal, a nukleáris baromfival), és a negyedik falat átlépve közli az olvasóval, hogy az országban aktuálisan zajló folyamatok miatt a korábbi ötletei ma már nem igazán izgatják, ő most a jelennel fog foglalkozni. Ez a hozzáállás egyfajta terapeutikus jelleget kölcsönöz művének, hiszen kiírhatja magából mindazt, ami zavarja. A szerző megváltozott érdeklődésének köszönhetően a sorozat két fiktív főszereplőjének (akik lényegében az ő alteregói), Karcsinak és a Kovács János névre hallgató, Magyarországon letelepedett rovarszerű úrlénynek a mai magyar viszonyok közt kell boldogulnia. A kötetben ennek megfelelően feltűnnek olyan jelenségek, mint a társadalom radikalizálódásának megnyilvánulásai, az elharapózó idegengyűlölet, a kormányellenes tüntetések, a generációs különbségekből fakadó ellentétek vagy az alkoholizmus.

Az oldalakról árad az itt és most érzés, és ettől válik vibrálóan élővé az alkotás – pont ez emeli ki a hazai szerzői képregények sorából. Izgalmas módon keveredik a fikció a valósággal ezekben az olykor szimbolikus, máskor kisrealista és többnyire szatirikus képnovellákban. Cinikus humorral és némi apátiával meghintett intelligens rendszerkritikát olvashatunk, amelyhez nem szükséges a képregény előzményeinek ismerete.

Az első történetben rögtön egy kormányellenes tüntetés után veszünk fel a fonalat (ami miatt egy nyugdíjas meg is ruházza Jánost), és egy koncertre látogatnak el hőseink. Ezt pár egypaneles képregény követi, amelyeken János, az idegen életének néhány kiragadott pillanata jelenik meg – köztük egy újabb utcai elpáholás. A rövid átkötés után olvasható a kiadvány legérdekesebb kísérlete, *A falum labirintusa*, mely lényegében egy Kaland – Játék – Kockázat könyvek logikájára épülő, lapozgató képregénybe csomagolt szocioriport. Ebben Karcsi egy háromórás vonatút után érkezik meg a mamája falujába. A nem lineárisan felépülő képregény harmadik panelje után az alkotás döntés elé állítja az olvasót, hogy Karcsi merre folytassa az útját. Hiába alakíthatjuk azonban mi a történetet, hamar realizáljuk, hogy nincsenek igazán jó döntések, sehogyan sem alakulhat jól Karcsi sorsa. Az apró epizodikus életképekből (kallódó falusi fiatalok, kocsmái életkép migránsözással, bezárt vegyesbolt, a déli határzár, egymást meg nem értő unoka-nagyszülő, akik emiatt elbeszélnek egymás mellett) jól rekonstruálható a vidéki Magyarország helyzete. *A falum labirintusa* merész darab. Éleslátásról tanúszkodó érzékeny történet arról, hogy milyen az, amikor egy városban élő fiatal értelmiségi ellátogat a szüleihez/nagyszüleihez falura: mennyire más világ ez, mennyire nem leli benne a helyét, mennyire idegenszerű számára az, ahogyan ott élnek az emberek a mindennapjaikat, mennyire nem találja a hangot a vidékiekkel, különösen az idősebb generációval. Kísérletező jellege ellenére igazából eléggé realista alkotás, hiszen feltehetően a szerző saját élményein, megfigyelésein alapul.

Az ezt követő *In Taberna* inkább fikció, bár a párbeszédekbe beszűrődik némi aktuálpolitika. A történet egy olyan embert mutat be, akinek csak akkor vannak józan pillanatai, amikor iszik (de nem túl sokat, ekkor ugyanis ugyanúgy elveszíti a kontrollt, mint bárki más). Vele elegendik beszélgetésbe Karcsi, így *A falum labirintusához* hasonlóan ez a sztori is az ő identitáskeresését állítja a középpontba.

A következő elbeszélés, az *Őszi zavarások* vizuális stílusa elsőre furcsának tűnhet, hiszen pálcikaemberekként jelennek meg benne

a karakterek, de megvan az oka, hogy a szerző miért folyamodott ehhez az eljáráshoz. Ez nem más ugyanis, mint egy olyan rémálom leírása, amelyben a karakterek ismét tüntetni mennek. A szimbolikus történet rendkívül pesszimista. A szerző arra a következtetésre jut, hogy mindenkit felzabál a történelem: a politika iránt közönyösöket és a tettvágytól buzgókat egyaránt. Az utóbbiak legfeljebb annyit nyernek, hogy el tudnak számolni a lelkiismeretükkel. Ez persze nem különösebben eredeti gondolat, ám a képregény – feltehetően a rendhagyó grafikai megoldásainak köszönhetően – mégis működik.

A *Munkaügyek* egymással összefüggő négy egyképkockása a politikai karikatúra felé kacsintgat. Karcsit négy különböző élethelyzetben láthatjuk, amelyek révén pontos látéleletet kapunk a magyar munkaerőpiac aktuális helyzetéről. A szerző ügyesen és hatásosan sűrít: előkerül a cégek egy vidéki gázszereelő általi felvásárlása, a média helyzete, a plakátolás és a közmunka is.

A kötetet stílszerűen egy szilveszteri sztori zárja. A *Csak a szokásos szilveszterben* Jánost egy külföldön élő lány ismerőse faggatja Skype-on arról, hogy miért tartózkodik még mindig Magyarországon, amikor bárhová mehetne. Bár nem tud válaszolni a kérdésre, Jánost mégis elkese-ríti, hogy számon kéri rajta, miért van még mindig az országban. A kiábrándultság, a tanácstalanság és az apátia tökéletes elegye ez a történet.

A *Különös, idegen nyelven 2017* intelligens és árnyalt módon beszél a hazai viszonyokról. Érdekes látni, hogy a valós események miként befolyásolják és formálják a fiktív figurák sorsát, a karakterek hogyan keresik a helyüket és identitásukat a megváltozott országban – rendszerint sikertelenül. Vass Róbert társadalmi érzékenysége átviláglik a lapokon. Minden fikcionalizálása dacára a szerző számos olyan jelenséget mutat be vizionárius módon, amelyet az ellenzékiek többsége csak a tavaszi országgyűlési választások után ismert fel. A *Különös, idegen nyelven 2017* hiába underground képregény, nagyon is fontos és értékes alkotás. Annak ellenére, hogy alternatív terjesztésben jelent meg, nem maradt észrevétlen a hazai képregényes közegben: Alfabéta-díjra (a Magyar Képregény Szövetség nivódíja) is jelölték, melyet ugyan nem kapott meg, de ez semmit sem von le az érdemeiből. Nincs még egy közéleti képregény itthon, amely ennyire komplex módon szólna arról, hogy a politika miképp tolatodik be az emberek életének valamennyi szegmensébe.

A *Különös, idegen nyelven 2017* egyébként valószínűleg pont azért készült el ebben a formában és tartalommal, mert underground da-

rab. Ennek megfelelően vizuálisan nem a legkidolgozottabb, és akad benne grafikai esetlenségek. Viszont abban a tekintetben, ahogy a témájához viszonyul, és abban is, ahogy azt ábrázolja, markáns művel van dolgunk. Nem hiszem, hogy ma Magyarországon lenne olyan nagyobb kiadó, amely ilyen formában megjelenetné és forgalmazná. De jól van ez így. Ez a képregény se több, se kevesebb, mint egy civil hang, melyet ugyan nem sokan fognak meghallani, de akik igen, biztosan elgondolkoznak majd rajta. Fontos kordokumentum, amelyben a szerzőnek sikerült egy helyét nem leelő generáció élményeit, frusztrációit és érzéseinek struktúráját negyven oldalba sűrítienie.

Kiss Judit – Szebeni Péter (szerk.)

TYA

5Panels – Koska Zoltán,
Albertirsa, 2018

CSKA

5Panels – Pesti Könyv Kft.
Budapest, 2017

Demus Zsófia

KUTYÁK ÉS MACSKÁK

A képregény-antológia műfaja a magyar képregény mai helyzetében egy köztes megoldásnak tekinthető, a megjelenés szempontjából mindenképpen. Évente jelennek meg képregényalbumok, régebbi megjelenések gyűjteményes kiadásai, láthatunk próbálkozásokat egy-egy csoport, kiadó köré szerveződő különféle havilapok elindítására is. Egy print kiadás előkészítése és megvalósítása itthon sok nehézségbe ütközik, és kevés a lehetőség egy-egy rövidebb nyomtatott kiadás megvalósítására. Az antológia műfaja éppen ezért tekinthető egy ideális középútnak, mely többféle alkotót mozgatva érhet el egy heterogén

közönséget. A technikai és kiadásbeli problémákon túl azonban külön feladat a többféle stílust képviselő alkotók mozgósítása: egy antológia szempontjából az egységes kép megteremtése ilyen feltételek mellett lehetetlennek tűnhet, még akkor is, ha a terjedelem és a tematika is szabályok közé szorul (vagy éppen ezért).

A 2017-ben megjelent *CSKA* képregény-antológia a 5Panels és a Pesti Könyv Kft. közreműködésében jött létre. Az antológia a macskák tematika köré szerveződött, a történetek pedig, ahogy a kötet felosztásában is látszik, az állat négy tulajdonsága köré csoportosultak: szeszélyes, rejtélyes, csacska, harcias. A macskaantológia után 2018-ban, folytatásként a kutyáké lett a főszerep, és a *TYA* a 5Panels gondozásában debütálta 14. Budapesti Nemzetközi Képregényfesztiválon. A kutyantológia tíz történetet mutat be, melyek nem bomlanak további kategóriákra, ahogy az előző kötet. A képregényekről összességében elmondható, hogy tartalmukat, stílusukat, nyelvezetüket tekintve rendkívül változatosak, éppen ezért érezhetően jobb a minőségi szórás is. Sok alkotó itt jelent meg először, és akadnak új felállások, szerzőpárosok is. A befogadónak mindenesetre nehéz dolga van, de itt és most a kutyáké és macskáké a főszerep.

A *CSKA* és a *TYA* antológia előszavaiban a változatos történetekre is reflektálva Pádár Ádám néhány szóban foglalja össze, milyen is az élet a macskákkal, milyenek is a kutyások, amit a kötet képregényei reprezentálnak igazán, és olyan titkokra, meglátásokra, megközelítésekre is sor kerül ezekkel az állatokkal kapcsolatban, melyekre nem is gondolnánk. A *CSKA* antológia első képregényei a szeszélyes tulajdonsággal körvonalazzák a macskák milyenségét: Lénárd László versét Dudás Győző rajzolta meg, *Gazdátlanul* címmel. Ahogy az első képregénynél, úgy a továbbiakban is érdemes figyelni a perspektíva-váltásokra, jelenlétekre, ugyanis sokan ezeket kihasználva csavartak még egyet a történeten. A kötet elején, a következő képregényre – Lénárd László és Szabeni Péter *Mennyit ér egy macska?* című munkájára – ugorva már feltűnik, hogy a művek között nem mindenhol sikerült – feltételezhetően az oldaltörés miatt – szünetet hagyni, így néha csak a rajzstílusváltás miatt gondolhatjuk, hogy már egy másik képregényt látunk. Madarász Gergely az előzőeknél jóval hosszabb *Karmolások* című művével zárul a szeszélyes fejezet, mely a párkapcsolat viszontagságait állítja a középpontba, ahogyan egyébként a Szabeni–Lénárd páros képregénye is, amelyben éppen egy macska okozza a bonyodalmat, majd a megoldást is. Madarász művére visszatérve érdemes megfigyelni,

ahogy a katarzis kibontakozik, ahogy a szerző a panelstruktúrával játszik: a karmolások mentén csúsznak el a kockák. A kötetben később még egy műve szerepel, *Mit gondol a macskákról?* címmel, mely interjú- vagy dokumentum-képregénynek is tekinthető. A következő *rejtélyes* fejezetben négy történet kap helyet, és a macskák természetesen más megvilágításba kerülnek. Dudás Győző *Vérvörös telihold* és Pápai Gábor *Miau* képregénye egészen horrorisztikus hangulatot ad a kötetnek. A kötet belső borítóján ugyan szerepel a 12-es karika mint korhatár-besorolás, és a szerkesztői megjegyzés is felhívja a figyelmet a durva és erotikus részekre, de ezeken felül, a képregények tartalmát tekintve is érezhetjük úgy, hogy ezen alkotások inkább a felnőtteknek szólnak. Halmi Zsolt *Egy macska emlékei* című képregénye egy macskatörténeti utazást mutat be, az életeken át megélt borzalmakat és boldog pillanatokat. A macskák mellett – ahogy a másik kötetben a kutyáknál – a gazdi is nagy szerepet játszik, és kettejük hol harmonikus, hol diszfunkcionális kapcsolata építi fel a kötet és a történetek vázát. Duba Krisz és Zentai András képregénye is egy ilyen különleges kapcsolatot ábrázol *Éjféli Csemege* címen.

Az antológia – nem feltétlenül a műfajából adódó – egyik erénye, hogy változatos stílusú képregényeknek enged teret, melyek különféle technikai módszerekkel, megközelítésekkel dolgoznak fel egy témát a megadott terjedelemben. A terjedelem és a téma kettős követelménye persze sok alkotót sarokba szorít, és ez a *CSKA* és a *TYA* néhány képregényére is igaz. A cselekmény összetettségéhez és a mondanivalóhoz képest sokan kevés oldalban, kockában gondolkodtak, ugyanakkor ez a probléma nem feltétlenül érinti a karakterek vagy a környezet kidolgozottságát. A hiányérzet valószínűleg abból fakad, hogy a terjedelemhez képest túlságosan mély mondanivalót akartak átadni az olvasónak, ami némely esetben egyáltalán nem sikerült. Célszerű lehet a szerkesztőknek egy ilyen témánál, akár kutyák, akár macskák esetében a korosztályt is belőni, ami egy sokkal egységesebb képhez vezethet. A karakterekhez visszatérve sokan rendelkeznek egy erőteljes stilizált és egyedi grafikai stílussal, mely mindentől függetlenül felfedezhető. Nem annyira jellemzőek a részletgazdag hátterek, képek vagy a kidolgozott vizuális környezet. Jellemző például a szöveg nélküli képregény, vagy a vonalakban, rajzokban is érezhető metaforikusság, ugyanakkor sok kísérleti jellegű alkotás is helyet kap. Ha egyben vizsgáljuk, lehetséges, hogy széthúzó lehet ez a sok variáció, de kellően hatáskeltő is – az olvasó számára talán a befogadás idejével szabályozható ez a fajta sokkha-

tás. A *csacska* fejezetben szintén négy képregény található, a sorrendet követve, felsorolásszerűen említeném Pádár Ádám és Dedinszky Vivien *A macskák könyve* című képregényét, mely stílusában is jóval elkülönül a többitől: a szöveg nélküli, pasztellezett technikával készült mű teljesen más hatást vált ki a befogadóból, kissé pihentetően elidegenít. Koska Zoltán közreműködésével készült egy adaptációs képregény is Weöres Sándor *Macska induló* verse alapján. A *harcias* részben pedig két hosszabb képregény kap helyet Pádár Ádám és Gresz Dóri *Zéró (0)* és *A macskák titkos élete* Kiss Judittól. A kötetre jellemző, amint már említettem a stílus- és műfajgazdagság, és nincs ez másként az utóbbi két képregény esetében sem, melyeknél a noir és a mangásabb vonal mutatkozik meg egy-egy akciódúsabb jelenetet bemutatva. Kasza Magdolna – Magyar Sándor *Törzsfajlás* című műve pedig bár nem utolsóként szerepel ebben a részben, de átvezetőnek is tekinthető a következő kötethez.

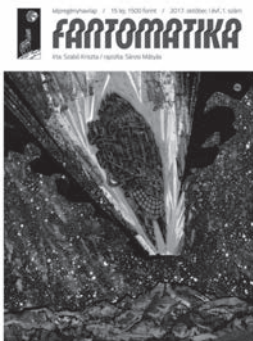
A kutyaantológia felépítése és strukturáltsága észrevehetően más, látható a szerkesztésbeli fejlődés is az előző kötethez képest: az alkotások világosan tagoltak, mindegyik egy különálló belső címlappal rendelkezik, amelyeken végre egyértelműen felfedezhetők a szerzők nevei és a címek. A *TYA* tíz képregényt foglal magába, melyekre szintén jellemző a változatos stílus és műfajosság. Pádár Ádám és Koska Zoltán *Énkereső* című képregénye egyfajta útkeresés a gondolatok zavarából, melyben a kutya központi szerepet játszik, és a kiút megtalálásának része is. Kasza Magdolna és Magyar Sándor a *Törzsfajlás*hoz hasonlóan itt az *EBolúció* című képregénnyel vezetik be az olvasót a kutyák fejlődéstörténetébe, és egy hasonló humoros fordulattal zárják a történetet. Kiss Judit *Ősök meséi* című képregénye (konzultáns: Krisz) az előzőekhez képest, akik a hagyományosabbnak értett panelszerkezetet részesítették előnyben, teljesen átértelmezi a strukturát, és egy meglehetősen sajátos hangulatú keretet ad történetének, mely egy mese elemeire épül: a hainuk legendáját dolgozza fel. Ahogyan az előző kötetben, itt is a manga műfaját képviseli, nemcsak a stílust, hanem a történet tematikáját tekintve is. Gresz Dorottya és Pádár Ádám párosa már ismerős lehet szintén az előző kötetből, most a kutyaantológiában *Rossz kezekben* című akciódús képregényükkel jelentkeztek, mely egy jól felépített történetet takar. Szebeni Péter és Kiss Judit *A komoly és a kajla* című művében a kutyák őrző-védő toposzának állít emléket, akik mindig segíteneek, ha baj van.

Kevesen ragadták meg a kutyák tulajdonságait, és csak néhány történetben figyelhető meg, hogy ebből építkeztek a szerzők. A macskaan-

tológia esetében sokkal markánsabb volt a tulajdonságok szerepeltetése, mint a narratíva egyik mozgatója, ami valószínűleg annak köszönhető, hogy a most debütált kötetben a cselekmények és a történetészövés domináltak. Ennek ellenére akadnak a kötetben filozofikus hangvételű művek is, mint Madarász Gergely *Jó utat, király!* című képregénye. A halál utáni lét dialógusában egy új lehetőség bontakozik ki, mely ez esetben talán közelebb visz a megnyugváshoz. A végét tekintve ez sem nevezhető hagyományos értelemben vett képregénynek, de addig az egész oldalas panelek egy szereplő köré fókuszálnak, kiemelve őt a fekete háttérből. A *CSKA*-hoz hasonlóan itt is helyet kap egy adaptációs képregény, *Tom Edison loncsos kutyája* Kóbor és Brazil alkotása Kurt Vonnegut novellája nyomán. Brazil is azok közé tartozik, akiknek grafikai stílusa azonnal felismerhető, és remekül kibontakozik ebben a szellemes történetben. Sokkal komolyabb témát boncolgat Puskás Szabolcs és Halmi Zsolt képregénye, *A szerződés* címmel, mely a borítót nézve is sokat sejtető, és már asszociálhatunk az ördög kutyája és valamiféle paktum párhuzamaira, amivel nem is tévedünk. Ebben keveredik némi aktuálpolitika is. A kötet ezen a ponton, hasonlóan az előzőhöz, Tóth Lili *Kerítések* című művével kissé elidegenít, a szerző *A macskák könyvéhez* című képregényéhez hasonlóan kitűnik a kötetből, ez egy rövid fotómontázs-képregény, kevés szöveggel. Ugyanakkor rendkívül jól megfogja a mindenki által ismert „Vigyázz, a kutya harap!” tábla szimbolikus erejét. A kutyaantológia Nagy Marci *Elsie* című képregényével zárul, mely ugyan egy komorabb hangvételű alkotás, mégis rendkívül jól ábrázolja a hűséges kutya és gazdája szoros kapcsolatát, és mindemellett szép zárása a kötetnek.

A *TYA* és a *CSKA* kötetek szimpatikus kezdeményezések az antológia műfajában, azonban jól prezentálja ez a két kötet a műfaj problematikus pontjait is, melyekre a szerkesztőknek a továbbiakban még inkább figyelniük kellene. Úgy tűnik, a hazai alkotók a macska és kutya hívószavakat a legtágabb értelemben vették, ebből is látszik, hogy szükséges lehet a tematikákon túl talán a korosztályt is meghatározni: ki a célközönség, illetve egy műfaji korlátozást is kijelölni, ami közelebb vezethet egy egységes kötethez. Ugyanakkor ez a rendkívül színes kötet sok új alkotónak adott debütálási lehetőséget, mely remek lehetőség, de felmerülhet a kérdés, hogy megférnek-e ezek a művek egy kötetben, vagy az online megjelenés preferáltabb ilyen esetben. A befogadói oldalt tekintve mindenesetre mindenki találhat a kötetben számára tetsző képregényeket, alkotói oldalról újfajta ötleteket, nézőpontokat.

A *TYA* és a *CSKA* színes foltjai a magyar képregénynek, de azért reménykedjünk, hogy az (I)Ó vagy az (orosz)SZLÁN, (dene)VÉR és egyéb állattematikákon kívül is vannak még további lehetőségek.

Szabó Kriszta – Sárosi Máttyás

Fantomatika

2017. október – 2017. december

Szép Eszter

A FANTÁZIÁNAK HATÁRT SZABNI

Épp egy kulturális rádióműsor szerkesztőjének figyelmébe ajánlottam a Fantomatikát és a mögötte rejlő csapatot, Szabó Krisztát és Sárosi Máttyást, hogy őket is vegye be hosszabb és alapos képregényes összeállításába, amikor megtudtam, hogy a lapot nem folytatják. A kiadót felszámolják, a helyzet kétségbeejtő, sőt eddig is az volt, csak eddig nem volt ennyire pőrén nyilvánvaló. A hír váratlanul ért és letaglózott, hiszen a Fantomatika az évenként odaítélt képregényes szakmai díj, az Alfabéta-díj egyik erős esélyese volt, a kezdeményezést pedig a képregényes szubkultúrában mindenki lelkesen fogadta. A tematikus Facebook-csoportok tagjai és az elsősorban populáris kultúrával foglalkozó portálokon és blogokon megjelenő kritikák üdvözölték a projektet, az ötletet és a vállalást. Kritikáikban építő szándékkal fogalmaztak meg javaslatokat a fejlődéshez. Egyszóval: komolyan vették a Fantomatikát.

A képregényes projektek komolyan vételéhez azonban nem elég, ha tetszik az olvasóknak, a kritikusoknak és a bloggereknek egy vállalás.

Akárcsak a néhány éve nagy lelkesedéssel indított, mára az újságos terjesztésből visszaszoruló, sorozatai nagy részét hanyagoló Epicline magazin esetében, az alkotók ötlete és lelkesedése a képregénymagazint el tudta indítani, de életben tartani nem tudta. Akárcsak az Epicline, a Fantomatika sem talált elegendő olvasóra, nem tartalmazott reklámot, nem tartotta életben egy befektető, és egyik képregény költségvetéséből sem futotta a szubkultúrán kívülieket elérő marketingkampányra. Úgy tűnik, levonhatjuk a következtetést: a képregényes szubkultúra – és ez a kézdivásárhelyi illetőségű Fantomatika esetében az erdélyi képregényes szubkultúrát és baráti támogatókat is jelenti – önerőből nem elég vásárlóképes ahhoz, hogy életben tartson magyar szerkesztésű és kizárólag magyar képregényeket közlő magazinokat. Ez a szomorú tény egyként igaz a science fiction képregényre (Fantomatika) és a gyerekképregényre (Epicline) – ez utóbbi tetszalott állapota különösen annak a fényében tanulságos, hogy az átlag magyar kultúrafogyasztó még mindig gyerekek számára előállított tartalommal azonosítja a képregényt. Gyerekképregényt keres a kortárs képregényeket bemutató kiállításon az Országos Széchényi Könyvtárban, és gyerekképregényekről érdeklődik privát beszélgetésekben – de magáról a célközönségnek előállított képregényes lapról nem hallott, az nem jutott el hozzá.

Mindezek alapján úgy tűnik, hiába van egy képregényes lapnak jól meghatározható célközönsége (ami nagy előny a célközönség ismerete nélkül készülő magyar képregényes termés nagy részéhez képest), úgy tűnik, képregényes tartalommal nem lehet (még) ezeket a célcsoportokat meghódítani. Azaz hiába gyerek vagy szülő valaki, vagy hiába szereti a science fictiont, nem feltétlenül kelti fel az érdeklődését a neki szánt képregényes magazin.

Csepella Olivér sokak által irigykedve figyelt, kivételes helyzetűnek tartott *Nyugat + Zombik* (Corvina, 2017) munkája mindaddig az egyetlen képregényes kiadvány, amely sikerrel szólított meg viszonylag jól körülírható, nem képregényes kulturális csoportokat, például irodalomkedvelőket, hipstereket. A már említett legjobb képregénynek járó Alfabéta-díjat is ez a képregény kapta az idén, és zsűritagként meglepődve tapasztaltam, hogy a nem képregényes keménymaghoz tartozó, egyébként vizuális történetmeséléssel foglalkozó szakemberek közül a legtöbben csak a cím, a frappáns alapötlet vagy a jellegzetes fekete-sárga vizuális világ szintjén ismerték a *Nyugat + Zombikat*. A képregényt magát nem olvasták, nem vették meg. Azonban már ez is több, mint amit a Fantomatika vagy az Epicline esetében tapasztaltunk. Fontos

különbség viszont, hogy a *Nyugat + Zombik* nem havonta megjelenő magazin, hanem könyvformátumú képregény, amely, a projektet befogadó nagy presztízsű kiadó lehetőségeinek hála, hónapokig jelen és látható lehet a könyvesboltok polcain. Ezt a hosszú idejű láthatóságot egy magazin nem engedheti meg magának.

A kérdés tehát, amelyhez igen hasonlót többen is feltettek már, és még mindig keressük rá a választ, hogy miként lehetne képregényes ötlettel a nem képregényes olvasók egyes csoportjait (példáinkban sci-fi kedvelőket, gyerekeket) megszólítani. A tapasztalat és a Fantomatika bedőlése azt mutatja, hogy a jó ötlet, a profi kivitelezés és a lelkesedés nem elég a láthatósághoz és a célközönség figyelmének felkeltéséhez. Bátran kijelenthetjük, hogy a Fantomatika frappáns és árnyalt ötletekre épült, és vállalásával olyan igényes történetet és műfajt honosított meg a magyarországi és erdélyi képregényes szcénában, amelyre korábban nem volt példa. Nem az ötleten múlik tehát, és azt gondolom, az újságos terjesztésű magyar képregénymagazinok életképtelenségének okai között nem pusztán a reklám és a láthatóság hiányát, hanem a nyomtatott sajtó általános helyzetét és körülményeit is fel kell sorolnunk. Színes magazint kiadni drága és nem költséghatékony, a legismertebb női, férfi- és szabadidős magazinok nem magánzók, hanem kiadói csoportok termékei. Ezekben a csoportokban több médiatermék és több platformos jelenlét gazdálkodik ki a fenntarthatóságot és a nyereséget, nem egyetlen lap. Ha irodalmi és kulturális folyóiratokkal vetjük össze az önerőből kiadott képregényes lapokat, azt láthatjuk, hogy az állami támogatás konkrétan élet-halál kérdés: a kulturális nyomtatott és online sajtó léte a Nemzeti Kulturális Alap pályázataitól függ. Képregényes lappal nehéz ezeken a pályázatokon még indulni is.

Míg a Fantomatika erdélyi olvasóközönségében, ahol kuriózum egy magyar képregényes magazin, munkált egy erős kulturális missziós identitás, addig a magyar képregényes közegben, mivel több képregénymagazin indulását és eltűnését megértük már, nem fűződtek hasonló messianisztikus elvárások a laphoz. Meglepőnek találtam azonban, hogy a magyar olvasók ennyire kis számban vették a magazint, melynek színfolt jellege tagadhatatlan. Sárosi Máttyás képzőművész rajzai egyediek, elgondolkodtatók és inspirálóak. Sárosi vizuálisan adja vissza azt a víziót, amely egykor a földet elhagyó fantomatikus emberiséget indította egy jobb élet létrehozására. A klasszikus sci-fire hajazó alapötletet és történetvezetést Szabó Krisztának köszönhetjük: az elvágyó vidéki fiú, Bereg, sokkal nagyobb és bonyolultabb kalandot talál, mint remélte.

A fantomatikus világ fokozatosan alakul át álomszerű vágybeteljesítésből árnyalt és problémákkal tűzdelt valósággá. Kár, hogy a fantomatikus világ építésének a magazin megszűnésével radikálisan vége szakad. Kíváncsi lettem volna, hogy a fantomatikus emberiséget irányító Kékek Tanácsának ambivalens, hol korlátozó, hol pedig szabadsággal felruházó szerepét hova futtatja ki az író. Ahogy az is érdekelt volna, hogy a kortárs magyar képregényes szcena valószínűleg legkidolgozottabb nőalakja, Anzel, hogyan él a Kékek Tanácsától kapott, időnként zsarolásnak is felfogható lehetőséggel, hogy álmainak megfelelő bolygót építsen. A fantomatikában mérnöki rangú fiatal nő, Anzel, és a Földön egyszerű gazdálkodó életet élő (és azt unó) Bereg már rögtön az első részben találkoznak. A történet folytatásában Bereg lelkes alámerülése az új világban vetekszik a kiábrándult Anzel szálával. A hedonista jólétet kevésnek találó Anzel börtönnek érzi, hogy a fantomatikus világban bármit megtehet, tetszése szerint manipulálhatja a körülötte levő teret, saját és mások testét. Mélyen depressziós, és a Földre is valószínűleg nem baleset, hanem öngyilkossági kísérlet miatt zuhant le.

Anzel és Bereg számára radikálisan ellentétes értékeket jelent a fantomatikus világ, ami közös bennük, hogy egyik világban sincsenek otthon. Bereg kamaszkorát a társaitól izolálva és elvágyóva töltötte, küldetést és életcél szeretett volna találni magának. Küldetést azonban a fantomatikus világban is csak látszólag talál: a kíváncsiság és a felfedezés öröme hajtja, ám új társai itt sem értik, miért nem illeszkedik be kérdés nélkül a társadalomba. Bereg harca a Fantomatikában is ugyanaz a harc, melyet a Földön is folytatott, és amiért Anzel is szenved: a Fantomatika történetének nagy kérdése, hogy miként teheti az ember az életét értelemmel bírónak, hogyan adhat neki jelentést.

A legizgalmasabb iránykeresésnek a játék és a tudomány párhuzamának és ellentétének feltárása tűnik: a tudást hajszólo Bereg a virtuális játékok világába merül, lassan elveszíti tudásvágyát és küldetéstudatát is. Játékszenvedélye balesethez vezet, ugyanakkor ez a baleset segít leleplezni a fantomatikus világ nagy hazugságát. Míg Bereg azt hitte, kutatóúton van, kiderül, kutatása egy újabb többszereplős virtuális játék. A virtuális létezés az életet szenvedés és tét nélküli játékká alakítja. A fantomatikus emberiség jelentős része valójában izoláltan él, a valódi testben és térben történő létezés alternatívájaként önkényesen alakítja ki és szabja magára saját játékát és virtuális létezését – és ezekkel a té-

mákkal a szerzők csak elkezdtek a fontos társadalmi és kulturális kérdések boncolgatását.

Szabó és Sárosi árnyaltan, a képregényes formanyelvet egyre biztosabban beszélve mesélik, mesélték Bereg és Anzel történetét, utalásokat téve a sci-fi kimagasló filmes és irodalmi alkotásaira (Stanisław Lem, Philip K. Dick: *A Maze of Death*, *Mátrix*). Különös érzékenységgel emelnek be olyan témákat, mint a test és a tér viszonya, azok manipulálása, vagy a többszereplős virtuális játék. Remélem, hogy valamilyen módon lehetségessé válik a Fantomatika képregény felélesztése, a megálmodott történet elbeszélése, és a képregényolvasók és –alkotók közössége rátalál arra a modellre, amelyben a magyar képregényes projektek fenntarthatók.

Zina Veszélyes kölykök HáttérZaj LitZine

(fanzinok)

Kránicz Bence

A SZABADSÁG HATÁRAI

Új magyar fanzinok

Második virágkorát éli a magyar fanzinkultúra. Az első virágkort a rendszerváltás körüli évek hozták, mikor a házilag kivitelezhető nyomdai eljárások elterjedésével és a sajtótermékek szabályozásának liberalizálásával egyszerre, nagy számban váltak láthatóvá zenei (Isten malaca, Második Látás), politikai (Anarcho-Kommunista Akció, Rendszer

ellen) és közéleti-irodalmi (Genyó Szívó Disztroly, TACS) kiadványok. A magyar fanzin a kilencvenes években folyamatosan létezett, elsősorban zenei és irodalmi, ritkábban képzőművészeti témájú kiadványok jelentek meg. A kétezres években az internetes publikáció lehetőségei és szabadsága miatt szorult háttérbe a nyomtatott forma, 2015 után viszont ismét népszerűvé váltak a szubkulturális kiadványok. A friss trend meghatározó vonása, hogy felhajtóerejét nem a zenei vagy az irodalmi színtér pezsgése, hanem a képregényes és az animációs közeg kreativitása adja, ami jól látható a kiadványok fősodrában is: a hagyományos fanzinokénál professzionálisabb grafikai és nyomdai kivitelezésű, a történetközpontúság és az összefüggő narratíva helyett a kollázs-élet és a kép-szöveg kísérleteket preferáló füzetek sora jelenik meg. Jelképesen erről a stiláris áthangolásról szól a fanzinszíntér legfontosabb rendezvényének, a 2018-ban harmadszor megrendezett Ukmukfukk Zinefesztnek az önmeghatározása is, amelyben elkülönül egymástól az amatőrséget és a rajongói alapállást kifejező „fanzin” szó és a magazin formátumhoz közelebb álló, profibb kiadványokat ígérő „zine” kifejezés.

A kétnapos Ukmukfukkon számos hazai és egyre több külföldi alkotó vesz részt árusként, így a teljes kínálat felmérése jóformán lehetetlen. A legjobban látható, sorozatjellegű miatt egyre gyakrabban keresett kiadványokat olvasva azonban mégis felismerhető néhány általános tendencia, amely meghatározza az újdonságok műfaját és vizuális világát is. Ellentmondásos helyzet: az Ukmukfukk és általában a fanzinkultúra a sokszínűség, a teljes alkotói szabadság elveit hirdeti, a rendezvényen kapható kiadványok fősodra mégis felismerhetően egy irányba tart, ugyanazt a képi stílust variálja, és témáit tekintve is hasonló motívumokból, felvetésekből indul ki. Az egyes fanzinokon belül továbbra is érvényesül a kompromisszummentes kreativitás és a l'art pour l'art, azonban három-négy új kiadványt egymás mellé téve mégis úgy látszik, az alkotók nagyjából ugyanúgy akarnak szabadok lenni, inspirációik átfedésben vannak, és provokatív eszközeik is hasonlóak. A 2018-as Ukmukfukkon egyszerre volt érezhető a megélt alkotói szabadság lehetősége és az is, hogy az alkotóknak lenne még terük tovább tágítani a fanzinforma határait.

A tematikai és stiláris egyezéseket magyarázhatja a rendezvény szervezőinek ismeretségi hálójára, kurátori választásai. Lerch Júlia, Marjai Petra Lilla és Sebesvári Soma egyaránt a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem aktív vagy néhány éve végzett hallgatói közé tartoznak, Lerch

média design, Marjai és Sebesvári animáció szakra jártak. Mindhárman tagjai annak az alkotói körnek, amely ma külföldi fesztiválszereplések és a hazai médiareprezentáció szempontjából a leginkább meghatározza a kortárs magyar animációt, és amely az elmúlt években Bucsi Réka, Tóth Luca, Andrasev Nadja, Lovrity Kata és mások munkái révén a magyar film elmúlt évekbeli sikereinek is tevékeny részese lett. Hasonló a hasonlót vonzza: ha nem is lehet kijelenteni, hogy ez az animációsfilm-, képregény- és fanzinkészítéssel is foglalkozó, huszonévesekből, kora harmincasokból álló társaság „ugyanúgy rajzol”, azért világos, hogy stílusuk számos hasonlóságot mutat. Elvetik a realizstikus, „Disney-stílusú” animációt, a büszke professzionalizmus helyett a trashanimáció iróniáját, az epikus fikció helyett pedig a hétköznapi élményekből kiinduló alig-történeteket részesítik előnyben, és lendületesen kapcsolódnak be a feminista diskurzusba.

Mindez jól látszik a „fanzinreneszánsz” emblematikus kiadványának tekinthető Zina legfrissebb számában is. A Zina alkotói kollektívájának tagja szinte mindenki, akit az imént név szerint kiemeltem, szellemisége pedig magától értetődően feminista. A sorozat új száma arculatát, formátumát tekintve messze van a házilag sokszorosított, felvállaltan amatőr fanzinoktól, és a művészeti albumokhoz kerül közelebb, jól mutatva, hogy a képzőművészeti irányultságú mai magyar fanzinkultúra valóban sokkal kevésbé „rajongói” és amatőr tartalmakat kínál, mint a rendszerváltás időszakában megjelent előzményei. Az új Zina valójában kicsi, kemény borítós könyv, amelyben ötletes megoldással kerülnek egymás mellé és különülnek el mégis a női, illetve férfi szerzők által készített rajzok. A *Lánybúcsú* című rajz poénja alapján egy kiadás közös drogozás során kiforró szerkesztői koncepció szerint a nők munkáinak hívószava a pornó, a férfiaké a romantika. A zömében kétoldalas, nem történetmesélő rajzokon értelemszerűen tobzódhatnak a szexuális motívumok, a munkák viszont ritkán mutatnak túl az egyszerű gegeken, az internetes pornó címeinek, szexista kultúrájának kifigurázásán – a duzzadó péniszek lerajzolása olyan csábító lehetőségnak bizonyult, hogy a romantika tematikájú férfiszekcióban is sűrűn előfordul.

A *Zina & Zénó* alcímű kiadvány legsikerültebb darabjai azok, amelyek túlmutatnak a kamaszos disznóvicceken. Ilyen Tóth Luca saját verse köré épülő kétoldalasa – az alkotók neve szándékosan nincs feltüntetve a rajzokon, ezért ott tudom megnevezni őket, ahol felismerem a stílusukat –, amelyben az egymásba fonódó, robusztus, meztelen

emberalakok valójában csak illusztrálják a szöveget. A költőként magát először exponáló Tóth *Félszeg pornó* című verse ötvözi a provokatív szexuális kiszólásokat („Kinyallak hátulról, csak szeress!”) az amatőr hatású kínrímekkel („Titkot súgok Beléd, / Visszhangozzon beled.”). Fésületlensége ellenére azonban a vers zárlatának önleplező pátosza hiteles és megrendítő marad, az utolsó kép plaszticitása megkapó: „Tudd meg, magányom szánalmasabb már nem is lehet. / Nyári este, pözna végén / párját váró gölya, kelepelek.” Az volt az érzésem, a *Zina & Zénó* alkotói Tóth Lucával ellentétben többnyire megelégedtek a hasány és provokatív témafelvetés biztosította olcsó poénokkal, és kevesen mertek valóban kockáztatni. Markáns feminista nézőpontot érvényesítenek a fiktív *Juicy Girl* című pornósorozat címlapjai, amelyek a hősnő szexuálisan továbbra is hiperaktív időskoráig ívelnek, rávilágítva a pornó fiatalságkultuszának fonákságára. Az egyívású poérok közül ugyancsak kiragogy Szakadát Maja szemérmes rajza, rajta szelíd, a vad szexnek közelébe sem merészkedő emberalakokkal és a szerzői korlátokat felvállaló, vallomásszerű felirattal („Eskü, megpróbáltam pornót rajzolni”). Szakadát éppen azáltal erősíti meg szerzői öntudatát, hogy csak tessék-lássék módon vesz részt a pornórajzolásban – az alkotóközösség része marad, mégis egyértelműen jelzi a kívülállását.

Ha narratív struktúrája nem is, tematikai koncepciója azért volt az új Zinának, ellentétben a *Veszélyes kölykök* című, ugyancsak női alkotói kör által jegyzett füzettel. A fanzin formába természetesen minden beleillik, az Ábrányi Luca Kata, Balázs Bori, Kávai Fanni és Somogyi Sára által készített füzet műfaját tekintve viszont leginkább olyan artbooknak tekinthető, amely kortárs magyar popzenei szövegrészeket tár a különböző rajzokhoz. A szex ezúttal is vezérmotívum, elsősorban a beemelt hiphopvendégszövegek révén. A számcímek és az előadók itt sincsenek feltüntetve – úgy tűnik, a nagyvonalúan kezelt szerzői autoritás fanzinjellegzetesség –, de a rapzenészekon kívül az énekesdalszerzők szubkulturális sztárjai közül előkerülnek Szabó Benedek és a Csaknekedkislány zenekar szövegei, valamint a *VAN valami furcsa és megmagyarázhatatlan* egyik betétdala is. A címe és egy kósza, de fontos Ákos-idézet révén szolid kilencvenesévek-nosztalgiaát is megpendítő *Veszélyes kölykök* így az alternatív kánonképzés feladatára is vállalkozik.

A felidézett dalok popkulturális rangját a melléjük társított rajzok hivatottak emelni, azok színvonala viszont inkább kikezdi a vállalkozás hitelét. Az alkotók ugyanis többnyire nem tudtak kreatívan hozzányúlni a felettébb népszerű trashesztétikához; rajzaik nemcsak

„úgy csinálnak”, mintha rosszak lennének, hanem valóban azok. Egy-egy jobban sikerült kompozícióra tucatnyi feledhető krocki és BA-s művészeti egyetemisták tanóráin felskiccelt vázlat jut. A hiba lehetősége, a rossz minőség persze a fanzinkultúra előjoga, ám a Veszélyes kölykök nyomdai kivitelezése, arculata – melynek az Ukmukfukkon részei voltak a kiadvány mellé osztogatott matricák és szerencsesüti-mondatok – a füzetes formátum ellenére sem amatőr, és emlékeim szerint az ára is a professzionálisabb kötetekét idézte. A Veszélyes kölykök rokonszenves, de ronda és féltehetségű munka, amelynek fesztiválos jelenlétét az Ukmukfukk animációs és képzőművészeti irányultsága magyarázhatja, miközben zenei és irodalmi fanzinból sokkal kevesebbet lehetett találni a rendezvényen.

A HáttérZaj Litzine-t éppenséggel a fesztivál egyetlen tisztán irodalmi fanzinjaként kínálták a standon. Az összeszokott, de az irodalmi nyilvánosságban jóformán teljesen ismeretlen tagokból álló írókör füzetete „hagyományos” fanzinnek tűnik: noha könnyen beazonosítható műfajú szövegeket – novellákat, verseket és egy „kérdőívet” – tartalmaz, a formája szándékosan kollázsszerű és rontott. A papírkivágásos technika, a gyenge nyomdai minőség és a kézírásos betétek felvállaltan amatőr megközelítést tükröznek, és a Zina vagy a Veszélyes kölykök színes lapjaival ellentétben a fekete-fehér kivitelezés is keresetlenné és egyszerűvé teszi a kiadványt. A szerkesztői szándék azonban nyilván az, hogy ez a keresetlenség és karcosság tegye hitelessé a HáttérZajt.

A friss számban az aktivista közösségi térként is használt FERi galériában tartott felolvasás anyaga jelent meg. A szövegeket a feminista hangoltság köti össze a Zina és a Veszélyes kölykök rajzaival, újfent bizonyítva, hogy a társadalmi szerepvállalás mely formája érdekli leginkább a fiatal fanzinszerzőket. A szerkesztők jó érzékkel a füzet elején emelték ki a valóban legerősebb művet, Hegedűs Nóra *Négyeshatos* című novelláját, amely a zsúfolt villamoson elkövetett szexuális zaklatás történetét meséli el rövid párbeszédekben és gondolatfutamokban, az egyes résztvevők nézőpontjából. A mindennaposnak számító, gusztustalan fogdosás leírása éppen azért válik különösen erőteljessé, mert megjelenik benne a szemtanúk perspektívája is („Mégis, mi a faszt csinálnánk, picim? Ne nézz oda, és kész.”), sőt Hegedűs bohókás, de ebben a kontextusban inkább sötéten grotesknek ható ötlettel a közelben tébláboló kutya nézőpontját is a történetbe szerkeszti. A *Négyeshatoson* kívül a többi szöveg inkább félamatőr, a provokációval, zsigeri hatáskeltéssel ügyesebben (Zboray Kristóf Vencel: *Vörös háromszög*; Holt

Lenszkij: *Személyes bolmik*) vagy gyengébben (Zsidró Dominik: *Erekció*) próbálkozó munka, amelyek ugyanakkor mégis sokkal inkább a helyükön vannak a csúnyaságát büszkén vállaló HáttérZajban, mint a Veszélyes kölykök alkotóinak rajzai egy jóval feljebb pozicionált, nagyobb presztízsűnek mutatkozó kiadványban. A bevallottan a teljesség igénye nélkül szemlézett fanzinokon tehát leginkább az erőteljes képzőművészeti és animációs orientáció, valamint az eldöntetlenség érezhető: amatőr és profi, felszabadultan kreatív és normakövető, fanzinjellegű és művészeti albumokat idéző kiadványokkal egyaránt találkozhattunk. Úgy tűnik, a szabadság határainak kitapogatása folyamatos, soha véget nem érő feladat.

2018. március–április

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2017. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetében (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2018. 1.	Kortárs, 2018. 3., 4.
Alföld, 2018. 3., 4.	Látó, 2018. 3.
Életünk, 2018. 3., 4.	Magyar Napló, 2018. 4.
Élet és Irodalom, 2018., március 2., március 9., március 14., március 23., március 29., április 6., április 13., április 20., április 27.	Mozgó Világ, 2018. 3., 4.
Eső, 2018. 1.	Műhely, 2018. 1.
Helikon (Kolozsvár), 2018. március 10., március 25., április 10.	Napút, 2018. 2.
Hitel, 2018. 3., 4.	Székelyföld, 2018. 3., 4.
Irodalmi Jelen, 2018. 3.	Tempevölgy, 2018. 1.
Jelenkor, 2018. 3., 4.	Tiszatáj, 2018. 3., 4.
	Új Forrás, 2018. 3., 4.
	Vár, 2018. 1.
	Vigilia, 2018. 3., 4.
	Zempléni Műzsa, 2018. 1.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(színo)lira. torzósztár.* ameddig, amellet. amely. = Kortárs, 3/21. p.
2. ACZÉL Géza: *(színo)lira. torzósztár.* amiatt. amíg. = Új Forrás, 4/93–95. p.
3. ACZÉL Géza: *(színo)lira. torzósztár.* ámulat. analfabéta. analizál. analógia. = Élet és Irodalom, március 14. 17. p.
4. ACZÉL Géza: *(színo)lira. torzósztár.* angyal. angyali. ankét. = Alföld, 4/32–33. p.
5. ÁGH István: *Betegek alvilága.* = Hitel, 3/3–4. p.
6. ÁGH István: *Isteni véletlenek.* = Hitel, 3/[2]. p.
7. ÁGH István: *Kivirágzott égbolt.* = Hitel, 3/6–7. p.
8. ÁGH István: *Őszvegi képletek.* = Kortárs, 3/3–8. p.
9. ÁGH István: *Útonálló.* = Hitel, 3/5. p.
10. AKNAY Tibor: *Jóslat.* = Agria, 1/27. p.
11. AKNAY Tibor: *Pókháló idő.* = Agria, 1/27. p.
12. AKNAY Tibor: *Tél.* = Agria, 1/27. p.
13. AKNAY Tibor: *Egy utazás emléke.* = Agria, 1/26. p.
14. AKNAY Tibor: *Vándorének.* = Agria, 1/26. p.
15. AKNAY Tibor: *Zápor.* = Agria, 1/27. p.
16. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Átváltozás.* = Napút, 2/3. p.
17. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Az ikerversek aczélja és kovája).* = Agria, 1/117. p.
18. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Kései barátság).* = Agria, 1/114. p.
19. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Vihar előtt).* = Napút, 2/3. p.
20. AMBRUS Lajos: *Anyaföld, Szerelem.* = Vár, 1/20–21. p.
21. ANDRÉ András: *Nyolcadik álom.* = Műhely, 1/23. p.
22. ANDRÉ András: *Úgy égette át.* = Műhely, 1/23. p.
23. ANGA Mária: *Az is lehet...* = Agria, 1/22. p.
24. ANGA Mária: *Eljött az idő.* = Agria, 1/20. p.
25. ANGA Mária: *Manapság...* = Agria, 1/21. p.
26. ANGA Mária: *Mindig boldog.* = Agria, 1/22. p.
27. ANTAL Attila: *Holnap, holnapután.* = Agria, 1/29. p.
28. ANTAL Attila: *Kora tavaszi soroló.* = Agria, 1/29. p.
29. ANTAL Attila: *Krónika-töredék.* = Agria, 1/29. p.
30. ANTALFFY Yvette-Hildegard: [cím nélkül]. = Napút, 2/3. p.
31. ÁSVÁNYI Tibor: [cím nélkül]. = Napút, 2/3. p.
32. BABICZKY Tibor: *Félbehagyott költemények.* III. XXVIII. XLV. XLVI. = Mozgó Világ, 4/43–44. p.
33. BAGI István: *Ars poetica.* = Agria, 1/200. p.
34. BAGI István: *De jó volna...* = Agria, 1/200. p.
35. BAGI István: *Én már nem...* = Agria, 1/200. p.
36. BAGI István: *Évforduló.* = Agria, 1/200. p.
37. BAGI István: *Az ihlet.* = Agria, 1/200. p.
38. BAGI István: *Lebet magyarulzni.* = Agria, 1/200. p.
39. BALAJTHY Ferenc: *A létezés súlya.* = Vár, 1/43. p.
40. BALÁSKÓ Ákos: *Fjara.* = Eső, 1/9. p.
41. BALÁSKÓ Ákos: *Sebbimbó.* = Eső, 1/10. p.
42. BALÁSKÓ Ákos: *Tejsav.* = Eső, 1/10–11. p.
43. BALÁZS Huba: *A dodzseses.* = Agria, 1/153. p.
44. BALÁZS Huba: *Futólag.* = Agria, 1/152. p.
45. BALÁZS Huba: *Futó zápor.* = Agria, 1/153. p.
46. BALÁZS Huba: *Naphal.* = Agria, 1/152. p.
47. BALÁZS K. Attila: *[Levetkőzzük].* = Székelyföld, 4/36. p.
48. BALÁZS K. Attila: *[Megvirrad].* = Székelyföld, 4/35. p.
49. BALÁZS K. Attila: *[Merre is indulbatnál].* = Székelyföld, 4/36. p.
50. BALÁZS K. Attila: *[Egy napon majd].* = Székelyföld, 4/35. p.
51. BÁRDOS József: *Hiába.* = Agria, 1/145. p.
52. BÁRDOS József: *T. T. halálára.* = Agria, 1/145. p.
53. BARNA Júlia: *haiku a fűről.* = Napút, 2/3. p.
54. BARTÓK Imre – SÍROKAI Máttyás: *Álmok.* = Székelyföld, 3/36. p.
55. BARTÓK Imre – SÍROKAI Máttyás: *Dinótojások.* = Székelyföld, 3/36–37. p.
56. BARTÓK Imre – SÍROKAI Máttyás: *Az emberi arc.* = Székelyföld, 3/37–38. p.
57. BARTÓK Imre – SÍROKAI Máttyás: *Hangszerek egy távoli kézben.* = Székelyföld, 3/38. p.
58. BÉK Timur: *Fényudvar.* = Tiszatáj, 4/43. p.
59. BÉK Timur: *A legjobb részem.* = Tiszatáj, 4/43–44. p.
60. BENCE Lajos: *Baudelaire után szabadon.* = Életünk, 3/72. p.
61. BENCE Lajos: *Fáklyaavivők.* = Életünk, 3/71. p.
62. BERTÓK László: *Úgy érzi, soha már.* (Firkák a szalmaszára). Amit élsz. Alig-alig. Utcán. Váratlanul. Az jön be. Bizakodó. Érintkező. Építkeznek. A vége. = Vigilia, 3/192. p.
63. BIHARI Csilla Rozália: *...et labora.* = Székelyföld, 3/31. p.

64. BIHARI Csilla Rozália: *Ambivalencia*. = Székelyföld, 3/26. p.
65. BIHARI Csilla Rozália: *Anyai örökség*. = Székelyföld, 3/27. p.
66. BIHARI Csilla Rozália: *Anyám szemében*. = Székelyföld, 3/28. p.
67. BIHARI Csilla Rozália: *Dativus*. = Székelyföld, 3/28–29. p.
68. BIHARI Csilla Rozália: *Mert te nem néztél Harry Pottert*. = Székelyföld, 3/29. p.
69. BIHARI Csilla Rozália: *Tudathasadás*. = Székelyföld, 3/30. p.
70. BIRTALAN Ferenc: *Istenem*. = Eső, 1/44. p.
71. BODA Edit: *Füst*. = Helikon, március 25. 4. p.
72. BODA Edit: *Krétabulla*. = Helikon, március 25. 4. p.
73. BODA Edit: *Seol porában*. = Helikon, március 25. 4. p.
74. BODA Edit: *Találkozás egy növényvel*. = Helikon, március 25. 4. p.
75. BODA Edit: *A tavasz második elfövettele*. (Apokrif). = Helikon, március 25. 4. p.
76. BODNÁR Gabriella: [cím nélkül]. = Napút, 2/4. p.
77. BOKROS János: *Fölpépítjük a templomot*. = Vár, 1/4–5. p.
78. BOKROS János: *Valami búz*. = Vár, 1/3. p.
79. BORDA Réka: *John Lennon időutazása*. = Új Forrás, 3/49. p.
80. BORDA Réka: *Látványcivilizáció*. Béta. Delta. Alfa. Gamma. = Új Forrás, 3/50. p.
81. BORDA Réka: *Trópusi mese*. = Új Forrás, 3/51. p.
82. BORSI Bálint: *Huszonegy*. = Vár, 1/77–78. p.
83. BOTOS Ferenc: *Prelúdium*. = Napút, 2/4. p.
84. BOZÓK Ferenc: *Tavaszhívogató dalok*. = Agria, 1/85. p.
85. BÖDECS László: *Megállíthatatlan*. = Vigilia, 3/201. p.
86. BÖNDÖR Pál: *Díjmentes hívás*. = Tiszatáj, 3/4. p.
87. BÖNDÖR Pál: *Dívatok követője*. = Tiszatáj, 3/3. p.
88. BÖNDÖR Pál: *Értelmező kézfék*. = Tiszatáj, 3/3. p.
89. BÖNDÖR Pál: *Szociális hálózatok*. = Tiszatáj, 3/4. p.
90. BÖSZE Balázs: *Déltengeri vitorlák alatt*. = Agria, 1/146. p.
91. BÖSZE Balázs: *A múlt évek sodrában*. = Agria, 1/146. p.
92. BÖSZE Balázs: *Síratófalból kibaját a panasz*. = Agria, 1/146. p.
93. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Az élet fenséges illata*. = Irodalmi Jelen, 3/3–4. p.
94. BÖRZSÖNYI Erika: [cím nélkül]. = Napút, 2/4. p.
95. CZEĞŐ Zoltán: *A magam részére*. = Székelyföld, 3/46–47. p.
96. CZEĞŐ Zoltán: *Az utolsó gyertyaszál*. = Székelyföld, 3/47–48. p.
97. CSÁK Gyöngyi: *Időnk fája*. = Vár, 1/32. p.
98. CSÁK Gyöngyi: *Még tér a tér*. = Zempléni Múzsza, 1/78. p.
99. CSÁK Gyöngyi: *A pad*. = Zempléni Múzsza, 1/77. p.
100. CSÁK-NAGY Krisztina: [ébredés]. = Napút, 2/4. p.
101. CSÁK-NAGY Krisztina: [megérkezés]. = Napút, 2/4. p.
102. CSÁKY Anna: *Jézus Krisztus keresztútja*. = Agria, 1/11–12. p.
103. CSÁKY Károly: *Szemle*. = Agria, 1/87. p.
104. CSÁKY Károly: *Tévelygés után*. = Agria, 1/87. p.
105. CSÁKY Károly: *Vallomások*. = Agria, 1/88. p.
106. CSATA Ernő: *Átváltozás*. (haikusor). = Napút, 2/4. p.
107. CSATA Ernő: *Dézsma*. = Napút, 2/4. p.
108. CSATA Ernő: *Érés*. = Napút, 2/4. p.
109. CSATA Ernő: *Gyerekkor*. = Napút, 2/4. p.
110. CSATA Ernő: *Kábulat*. = Napút, 2/5. p.
111. CSATA Ernő: *Nesz*. = Napút, 2/5. p.
112. CSATA Ernő: *Őszi kéj*. = Napút, 2/5. p.
113. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Díszletforgató időkerék*. = Agria, 1/185. p.
114. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Mutasd...*. = Agria, 1/186. p.
115. CSATÁNE BARTHA Irénke: *Valabol...*. = Agria, 1/185. p.
116. CSEKE Ibolya: [cím nélkül]. = Napút, 2/5. p.
117. CSELÉNYI Béla: *elment az unokaember*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
118. CSELÉNYI Béla: *a hűtőházban*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
119. CSELÉNYI Béla: *Meghalt Vízny Dorka*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
120. CSELÉNYI Béla: *Rálátás a létre*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
121. CSELÉNYI Béla: *rubaszínnek furcsa üzenete*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
122. CSELÉNYI Béla: *Vízny Dorka emlékére*. = Élet és Irodalom, április 27. 17. p.
123. CSÍKI András: *Cigányok a Nyárádeméntén*. = Székelyföld, 3/58–59. p.
124. CSÍKI András: *Harmadnap van*. = Székelyföld, 3/57–58. p.
125. CSÍKI András: *Újévi köszöntő barátaimnak!*. = Székelyföld, 3/59–60. p.

126. CSÍKI Melinda: *Fénytörés*. = Agria, 1/103. p.
127. CSÍKI Melinda: *Menetrend*. = Agria, 1/103. p.
128. CSÍKI Melinda: *Pedig*. = Agria, 1/103. p.
129. CSOMA János, S.: *Cím nélkül*. = Agria, 1/89. p.
130. CSOMA János, S.: *Franziskának*. = Agria, 1/89. p.
131. CSOMA János, S.: *Szösszenetek*. = Agria, 1/89. p.
132. CSONTOS Márta: *Az átváltozás metafilozófója*. = Napút, 2/61. p.
133. CSONTOS Márta: *A begyűjtő*. = Agria, 1/31. p.
134. CSONTOS Márta: *Elbagytál Hélios?*. = Agria, 1/30. p.
135. CSONTOS Márta: *A fák stratégiája*. = Napút, 2/60. p.
136. CSONTOS Márta: *A bunyor a Napba néz*. = Agria, 1/30. p.
137. CSONTOS Márta: *A bunyor a Napba néz*. = Napút, 2/61. p.
138. CSONTOS Márta: *Készletsöprés*. = Tiszatáj, 3/37. p.
139. CSUDAY Csaba: *Nyárutó*. = Műhely, 1/20. p.
140. CSUDAY Csaba: „*Ó, bullni már...*” = Műhely, 1/20. p.
141. CSUDAY Csaba: *Őszi ablak*. = Műhely, 1/21. p.
142. DANKULY Csaba: *Fal*. = Látó, 3/32. p.
143. DANKULY Csaba: *Habozás*. = Látó, 3/30–31. p.
144. DANKULY Csaba: *Kimenetel*. = Látó, 3/31. p.
145. DANKULY Csaba: *Rejtély*. = Látó, 3/33. p.
146. DANKULY Csaba: *Szégyen*. = Látó, 3/32. p.
147. DANKULY Csaba: *Tét*. = Látó, 3/30. p.
148. DEÁK Ernő: *Obulus*. = Agria, 1/33. p.
149. DEÁK Ernő: *Pro Domo*. = Agria, 1/32. p.
150. DEBRECZENY György: *nem maradt más*. Cortazár átiratok. = Műhely, 1/29. p.
151. DEMETER József: *Kifordítva farszebversek*. 1. Higasság. 2. Haladósdi. 3. Duna-ság. = Agria, 1/144. p.
152. DEMETER Mária: *Költő*. = Napút, 2/5. p.
153. DEMETER Mária: *Súly*. = Napút, 2/5. p.
154. DEMETER Mária: *Találkozók*. = Napút, 2/5. p.
155. DERES Kornélia: *Fargóból a Farkas*. = Kortárs, 4/28. p.
156. DERES Kornélia: *Ószeres*. = Kortárs, 4/28. p.
157. DITTRICH Panka: *Édesen*. = Napút, 2/5. p.
158. DITTRICH Panka: *Pillanat*. = Napút, 2/5. p.
159. DOBAY Katalin: *Átváltozások*. = Napút, 2/5. p.
160. DOBAY Katalin: *Szerelmi álmok*. = Napút, 2/5. p.
161. DOMONKOS Marcell: [cím nélkül]. = Napút, 2/6. p.
162. DOZVALD János: [cím nélkül]. = Napút, 2/6. p.
163. EGRESSY Zoltán: *Az 51-es körzet*. = Alföld, 4/19–20. p.
164. EGRESSY Zoltán: *A feltáratlan blennyitok*. = Élet és Irodalom, március 9. 14. p.
165. EGRESSY Zoltán: *A katona elbambul*. = Alföld, 4/19. p.
166. EGRESSY Zoltán: *Minden reggel*. = Vigilia, 4/281. p.
167. EGRESSY Zoltán: *A nimfa bajnala*. = Vigilia, 4/281. p.
168. EGRESSY Zoltán: *Türelt évszak*. = Élet és Irodalom, március 9. 14. p.
169. EGRY Artúr: *előpot-pourri*. = Napút, 2/6. p.
170. EGRY Artúr: *eső után*. = Napút, 2/6. p.
171. EGRY Artúr: *kilenc dal a gát utcából*. = Napút, 2/133. p.
172. EGRY Artúr: *lányunokám*. = Napút, 2/6. p.
173. EGRY Artúr: *testbeszéd*. = Napút, 2/6. p.
174. ÉLIÁSNÉ NÉMETHI Henriett: [cím nélkül]. = Napút, 2/6. p.
175. ENGS: *Csalódás*. = Napút, 2/6. p.
176. ERDEI-SZABÓ István: *Anyám látogatóban*. = Agria, 1/84. p.
177. ERDEI-SZABÓ István: *Foltodiglan*. = Agria, 1/84. p.
178. ERDEI-SZABÓ István: *Hetedbét*. = Agria, 1/84. p.
179. ERDEI-SZABÓ István: *Interfrekvencia*. = Agria, 1/84. p.
180. ERDÉLYI Z. János: *Bosszú*. = Napút, 2/6. p.
181. ERDÉLYI Z. János: *Intés*. = Napút, 2/6. p.
182. FÁBIÁN Erika: *Akire*. (utószüret). = Napút, 2/7. p.
183. FARKAS András: *Ez Ó*. = Agria, 1/164. p.
184. FARKAS Arnold Levente: *A test*. = Alföld, 4/28–31. p.
185. FARKAS Arnold Levente: *testben a lélek*. = Tiszatáj, 3/17–19. p.
186. FARKAS Árpád: *Furulyaszó*. = Magyar Napló, 4/7. p.
187. FARKAS Árpád: *Hol az eső összeér a havazással*. = Magyar Napló, 4/7. p.
188. FARKAS Cs. Tekla: *Szőlőben*. = Napút, 2/7. p.
189. FARKAS Gábor: *Hajnalba*. = Zempléni Múzsza, 1/63. p.
190. FARKAS Gábor: *Megérkezések*. = Zempléni Múzsza, 1/66. p.

191. FARKAS Gábor: *Töréspont*. = Zempléni Múzsza, 1/64. p.
192. FARKAS Gábor: *Végleg oldódó*. = Zempléni Múzsza, 1/65. p.
193. FAZEKAS Attila: *Cavallo*. = Látó, 3/64. p.
194. FAZEKAS Attila: *Címkézett féldisznók*. = Látó, 3/68–69. p.
195. FAZEKAS Attila: *Főnixmadarak*. = Látó, 3/67–68. p.
196. FAZEKAS Attila: *„Hableányban”...* = Látó, 3/65. p.
197. FAZEKAS Attila: *Kínai legyezőtárlat*. = Látó, 3/67. p.
198. FAZEKAS Attila: *Szaturusz*. = Látó, 3/69–70. p.
199. FAZEKAS Attila: *Tao Jüa Ming Sutyorgása*. = Látó, 3/66. p.
200. FAZEKAS Attila: *Watteau-arc*. = Látó, 3/64–65. p.
201. FAZEKAS Gizella: [cím nélkül]. = Napút, 2/7. p.
202. FAZEKAS József: *Holnap*. = Agria, 1/86. p.
203. FAZEKAS József: *Nagyon kéne*. = Agria, 1/86. p.
204. FAZEKAS József: *Pitypang gömbül*. = Agria, 1/86. p.
205. FAZEKAS József: *Úrvesszőimben*. = Agria, 1/86. p.
206. FAZEKAS József: *Vadkörte virágzik*. = Agria, 1/86. p.
207. FECSKE Csaba: *Angyal*. = Magyar Napló, 4/43. p.
208. FECSKE Csaba: *Egynyári vers*. = Magyar Napló, 4/43. p.
209. FECSKE Csaba: *A hegyek boldogok*. = Agria, 1/23. p.
210. FECSKE Csaba: *Istenem én nagyon*. = Agria, 1/23. p.
211. FECSKE Csaba: *Kicsordulsz belőlem*. = Magyar Napló, 4/43. p.
212. FECSKE Csaba: *Egy sír fölött*. = Agria, 1/23. p.
213. FEDOR Klaudia Erika: *Csupaszon*. = Napút, 2/137. p.
214. FEDOR Klaudia Erika: *Dal*. = Napút, 2/136. p.
215. FEDOR Klaudia Erika: *Égi és földi*. = Napút, 2/137. p.
216. FEDOR Klaudia Erika: *Félbomály*. = Napút, 2/136. p.
217. FEDOR Klaudia Erika: *S. O. S.* = Napút, 2/136. p.
218. FEHÉR Renátó: *Diana pihenőhely*. = Tiszatáj, 4/41–42. p.
219. FEHÉR Renátó: *Gyeszurnaja*. = Élet és Irodalom, március 9. 17. p.
220. FEHÉR Renátó: *Napfogyatkozás*. = Élet és Irodalom, március 9. 17. p.
221. FEHÉR Renátó: *Talasszofóbia*. = Alföld, 4/22–23. p.
222. FEKETE Augustza: [cím nélkül]. = Napút, 2/7. p.
223. FEKETE Vince: *Ez a nap*. = Eső, 1/5–7. p.
224. FEKETE Vince: *A hasznos bfvás*. = Eső, 1/3–4. p.
225. FEKETE Vince: *Útravaló a huszonegyedik századba*. = Eső, 1/4–5. p.
226. FEKETE Vince: *Vaszilij Bogdanov: Lénával a Balcan szállóban*. = Székelyföld, 3/66–67. p.
227. FELLINGER Károly: *Ecce Homo*. = Agria, 1/37. p.
228. FELLINGER Károly: *Egyáltalán*. = Agria, 1/37. p.
229. FELLINGER Károly: *Egysoros*. = Székelyföld, 3/45. p.
230. FELLINGER Károly: *Ismertetéskészítés*. = Agria, 1/36. p.
231. FELLINGER Károly: *Kaland*. = Székelyföld, 3/44–45. p.
232. FELLINGER Károly: *Kísértés*. = Agria, 1/36. p.
233. FELLINGER Károly: *Mechanikusan*. = Székelyföld, 3/44. p.
234. FELLINGER Károly: *Menthetetlenül*. = Agria, 1/36. p.
235. FELLINGER Károly: *Szabaddalbon*. = Agria, 1/36. p.
236. FELLINGER Károly: *Színaranyfejse*. = Székelyföld, 3/44. p.
237. FENYVESI Ottó: *Halott vajdaságiakat olvasva*. Szentelky Kornél. = Kortárs, 4/3–7. p.
238. FENYVESI Ottó: *Vizuális paradicsom*. = Életünk, 3/10–15. p.
239. FERENCZ Imre: *Főbajtás*. = Székelyföld, 3/6. p.
240. FERENCZ Imre: *Videki költő*. = Székelyföld, 3/7–8. p.
241. FERENCZ Mónika: *És gleccserfőbér*. = Élet és Irodalom, március 29. 14. p.
242. [FERKAI Tibor] FER-KAI: *Hajfür*. = Napút, 2/7. p.
243. FESTŐ Erzsébet: *Haj-jaj*. = Napút, 2/8. p.
244. FESTŐ Erzsébet: *Lugas*. = Napút, 2/8. p.
245. FILIP Tamás: *Esti mese*. = Magyar Napló, 4/39. p.
246. FILIP Tamás: *Az ígért vize*. = Vigilia, 4/282. p.
247. FILIP Tamás: *Kagylók, levelek, dallamok*. = Magyar Napló, 4/39. p.

248. FILIP Tamás: *„Legkedvesebb költőim”*. = Vigilia, 4/282–283. p.
249. FILIP Tamás: *Mindjárt kész*. = Vigilia, 4/283. p.
250. FILIP Tamás: *Portré*. = Magyar Napló, 4/39. p.
251. FODOR Balázs: *Érkezés*. = Új Forrás, 4/69. p.
252. FODOR Balázs: *A közeledés és a távolodás könyve*. = Új Forrás, 4/70. p.
253. FODOR Zsombor: [cím nélkül]. = Napút, 2/8. p.
254. FÜLEKI Gábor: *Fürtűzér*. = Napút, 2/8. p.
255. GAGYI Judit Eszter: *Furcsallegória*. = Látó, 3/55–56. p.
256. GAGYI Judit Eszter: *Patyolat #1*. = Látó, 3/55. p.
257. GÁL Hunor: *bús*. = Helikon, április 10. 12. p.
258. GÁL Hunor: *indexre*. = Helikon, április 10. 13. p.
259. GÁL Hunor: *sóval a nyakadon*. = Helikon, április 10. 12–13. p.
260. GÁL Hunor: *velő*. = Helikon, április 10. 12. p.
261. GÁLLA Edit: *Amíg öllelek*. = Tempevölgy, 1/8. p.
262. GÁLLA Edit: *Babák*. = Tempevölgy, 1/7–8. p.
263. GÁLLA Edit: *Elfélejtve*. = Tempevölgy, 1/9. p.
264. GÁSPÁR Aladár: *Csak a csodák*. = Vár, 1/42–43. p.
265. GÁSPÁR Aladár: *Csend*. = Vár, 1/41–42. p.
266. GÉCZI János: *Á*. = Kortárs, 4/27. p.
267. GÉCZI János: *... alatt*. = Kortárs, 4/27. p.
268. GÉCZI János: *A szomszédaink*. = Új Forrás, 3/52–54. p.
269. G[ÉHER] István László: *Konvex tükör*. = Jelenkor, 3/269. p.
270. G[ÉHER] István László: *Negyven fölött*. = Új Forrás, 4/58. p.
271. G[ÉHER] István László: *A távolodó*. = Jelenkor, 3/269–270. p.
272. GÉLLÉN Miklós Gábor: *Altató*. = Jelenkor, 3/270. p.
273. GÉLLÉN Miklós Gábor: *Mélységes mély*. = Jelenkor, 3/271. p.
274. GÉLLÉN Miklós Gábor: *Néhány gyűrődés*. = Jelenkor, 3/270–271. p.
275. GEREVICH András: *Emlék*. = Alföld, 3/16. p.
276. GEREVICH András: *Vacsora*. = Alföld, 3/16. p.
277. GERGELY Ágnes: *In memoriam*. = Mozgó Világ, 3/66. p.
278. GOMBÁR Endre: *Kilakoltatás*. = Napút, 2/64. p.
279. GOMBÁR Endre: *Távoli látogatók*. = Napút, 2/64. p.
280. GOTHÁR Tamás: *hogy fogalmad legyen a kezdetekről – magyarázata*. = Helikon, április 10. 10. p.
281. GOTHÁR Tamás: *pálya, út*. = Helikon, április 10. 10. p.
282. GOTHÁR Tamás: *(volt hogy)*. = Helikon, április 10. 10. p.
283. GÖMÖRI György: *Donata Polo unatkozik*. = Új Forrás, 4/54. p.
284. GÖMÖRI György: *Vonatok mellett*. = Új Forrás, 4/55. p.
285. GÓSI Vali: *Gyöngéddé érik*. = Agria, 1/35. p.
286. GÓSI Vali: *Hamvaiból éled*. = Agria, 1/35. p.
287. GÓSI Vali: *Hódolat a tavasznak*. = Agria, 1/34. p.
288. GÓSI Vali: *Tenyered melegét*. = Agria, 1/34. p.
289. GRANCSA Gergely: *Exponálás*. = Tempevölgy, 1/14. p.
290. GRANCSA Gergely: *Minden este*. = Tempevölgy, 1/13. p.
291. GRANCSA Gergely: *Vakfolt*. = Tempevölgy, 1/14. p.
292. GYIMRÓTHY Lilla: *Kegyelem*. = Napút, 2/8. p.
293. GYIMRÓTHY Lilla: *Krisztus második eljövetele*. = Napút, 2/8. p.
294. GYÖRFFY Ákos: *Egy kagyló megtisztítása*. = Eső, 1/31. p.
295. GYÖRI László: *Dicsőség*. = Agria, 1/53. p.
296. GYÖRI László: *Az eperfa*. = Agria, 1/54. p.
297. GYÖRI László: *A kín gyűlölete*. = Műhely, 1/17. p.
298. GYÖRI László: *Lámpafény*. = Agria, 1/53. p.
299. GYÖRI László: *Nincs titok*. = Műhely, 1/17. p.
300. GYÖRI László: *Az okok háza*. = Agria, 1/53. p.
301. GYÖRI László: *Sivatag dől a függönyön át*. = Műhely, 1/16. p.
302. GYÖRI László: *A többiek*. = Műhely, 1/16. p.
303. HABOS László: [cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
304. HADNAGY József: *Ikermania*. = Agria, 1/115–116. p.
305. HADNAGY József: *Két hideg kő*. = Agria, 1/118. p.
306. HAJÓS Eszter: *Én hallgatlak, te csendben nézel engem*. = Zempléni Múzsza, 1/79–80. p.
307. HALÁSZ Zsolt: [cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.

308. HALMAI Tamás: „*Nevezd csak szeretetnek*”. = Vigília, 3/207. p.
309. HALMAI Tamás: „*Roncs szelárnnyékában*”. = Vigília, 3/207. p.
310. HALMAI Tamás: „*Testről és lélekről*”. = Vigília, 3/206. p.
311. HARCOS Katalin: [cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
312. HARJÁN Szilvia: „*az isten kertje*”. = Napút, 2/9. p.
313. HEGEDŰS Gyöngyi: *bizonyos kor*. reggeli. ebéd. vacsora. = Vigília, 4/280–281. p.
314. HEGEDŰS Gyöngyi: *ráfelöl ének*. = Vigília, 4/280. p.
315. HEGEDŰS Ilona: [cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
316. HEGYI Zoltán Imre: [cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
317. HERÓDÉK Nikolett: *Világok között*. = Napút, 2/9. p.
318. HOLLÓ József: *Csendek mögötti átbállások*. = Agria, 1/112. p.
319. HOLLÓ József: *Könyörgő*. = Agria, 1/113. p.
320. HOLLÓ József: *Vágyó ars poetica*. = Agria, 1/113. p.
321. HOLLÓSY TÓTH Klára: *Az egyetlen igazság*. = Agria, 1/28. p.
322. HOLLÓSY TÓTH Klára: *Kinyilatkoztatás*. = Agria, 1/28. p.
323. HORVÁTH Benji: *Rozetta & Csarjumov Geraszimenko*. = Élet és Irodalom, április 6. 17. p.
324. HORVÁTH László, P.: *Számvetés kérdés*. = Vár, 1/89–90. p.
325. HORVÁTH Szonja: *Menedék*. = Új Forrás, 4/74. p.
326. HORVÁTH Szonja: *Viasz*. = Új Forrás, 4/75. p.
327. HORVÁTH Zsuzsa, L.: [cím nélkül]. = Napút, 2/10. p.
328. IJAS Tamás: *Viszont ha lézol*. = Jelenkor, 4/379–380. p.
329. Izsó Zita: *Élőkép*. = Élet és Irodalom, április 27. 14. p.
330. Izsó Zita: *Az utolsó*. = Élet és Irodalom, április 27. 14. p.
331. JAGOS István Róbert: *boldogság*. = Irodalmi Jelen, 3/63. p.
332. JAGOS István Róbert: *hazafelöl*. = Irodalmi Jelen, 3/62–63. p.
333. JAGOS István Róbert: *sorry*. = Irodalmi Jelen, 3/63. p.
334. JAGOS István Róbert: *szerepjáték*. = Irodalmi Jelen, 3/62. p.
335. JUHÁSZ Tibor: *Szükség*. = Jelenkor, 4/383. p.
336. JUHÁSZ Tibor: *Tűznéző*. = Jelenkor, 4/382–383. p.
337. JUHÁSZ Tibor: *Utolsó lobbanások*. = Jelenkor, 4/382. p.
338. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Akkor*. = Tiszatáj, 3/33. p.
339. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Szombat van*. (mon-tázs). = Tiszatáj, 3/33. p.
340. JURJIN SZÓKE Margit: *Eredeti Baso-féle stílusban*. = Napút, 2/10. p.
341. KAISER László: *Akinek nem inge*. = Agria, 1/121. p.
342. KAISER László: *Néma monológ*. = Agria, 1/121. p.
343. KALÁSZ Márton: *Bánat*. = Magyar Napló, 4/21. p.
344. KALÁSZ Márton: *Bízató*. = Új Forrás, 4/4. p.
345. KALÁSZ Márton: *Családtörténetek*. Hon – Heimat. = Magyar Napló, 4/21. p.
346. KALÁSZ Márton: *Éjszakák*. = Új Forrás, 4/5. p.
347. KALÁSZ Márton: *Helyszín – kép a falon*. = Új Forrás, 4/3. p.
348. KALI Ágnes: *mindegy*. = Helikon, március 25. 13. p.
349. KALI Ágnes: *möbius*. = Helikon, március 25. 13. p.
350. KALI Ágnes: *ne érj hozzám*. = Helikon, március 25. 13. p.
351. KALI Ágnes: *nem a szerelemről*. = Helikon, március 25. 13. p.
352. KALI Ágnes: *Nora Luca*. = Helikon, március 25. 13. p.
353. KÁLIZ SAJTOS József: *Ének Attiláért...* = Agria, 1/90. p.
354. KÁLIZ SAJTOS József: *Holdölte*. = Agria, 1/90. p.
355. KÁLIZ SAJTOS József: *In memoriam J. A. = Vár, 1/77. p.*
356. KÁLIZ SAJTOS József: *Kedvesemhez*. = Agria, 1/90. p.
357. KÁLIZ SAJTOS József: *Vigasztaló*. = Agria, 1/90. p.
358. KÁNTOR Krisztián: [cím nélkül]. = Napút, 2/10. p.
359. KÁNTOR Péter: *A nagymosáskról*. = Élet és Irodalom, április 13. 17. p.
360. KÁNTOR Zsolt: *Antropológia*. = Alföld, 4/31–32. p.
361. KARACS Andrea: *Biztonsági sáv*. = Élet és Irodalom, április 20. 14. p.
362. KARACS Andrea: *Kiszébab*. = Élet és Irodalom, április 20. 14. p.
363. KARACS Andrea: *Látta*. = Irodalmi Jelen, 3/12. p.

364. KARACS Andrea: *mostanság*. = Irodalmi Jelen, 3/12. p.
365. KARACS Andrea: *Szerepsere*. = Élet és Irodalom, április 20. 14. p.
366. KARACS Andrea: *Szürke*. = Irodalmi Jelen, 3/13. p.
367. KARACS Andrea: *Téglák*. = Irodalmi Jelen, 3/12–13. p.
368. KARACS Andrea: *Zsinór*. = Élet és Irodalom, április 20. 14. p.
369. KARSAI János: [cím nélkül]. = Napút, 2/10. p.
370. KATYMÁRI Vanda: *Anyám kertje*. = Napút, 2/11. p.
371. KATYMÁRI Vanda: *Apokalipszis*. = Napút, 2/11. p.
372. KATYMÁRI Vanda: *Szólólehel*. = Napút, 2/11. p.
373. KELEBI Kiss István: [cím nélkül]. = Napút, 2/11. p.
374. KEMÉNY István: *Autóspihenő, tábla*. = Alföld, 4/3. p.
375. KEMÉNY István: *Kommunikáció*. = Székelyföld, 4/5. p.
376. KEMÉNY István: *Rakpartos ballada*. = Élet és Irodalom, március 23. 17. p.
377. KEMÉNY István: *Részlet*. = Alföld, 4/3. p.
378. KEMÉNY István: *Az új porszívó*. = Székelyföld, 4/6. p.
379. KENÉZ Ferenc: *Tükörvirágok*. = Magyar Napló, 4/48. p.
380. KERECSENYI Éva: [cím nélkül]. = Napút, 2/11. p.
381. KERÉK Imre: *Arany*. = Műhely, 1/34. p.
382. KERÉK Imre: *Koránkelők*. = Műhely, 1/34. p.
383. KERÉK Imre: *Nyárveg*. = Műhely, 1/35. p.
384. KERÉK Imre: *Visszhang*. = Műhely, 1/35. p.
385. KERTAI Csenger: *Kint játszanak a gyerekek!* = Új Forrás, 4/71. p.
386. KERTAI Csenger: *Rick*. = Új Forrás, 4/72. p.
387. KERTI Károly György: [cím nélkül]. = Napút, 2/11. p.
388. KIRÁLY László: *Új nap. Új napok*. = Székelyföld, 3/70–71. p.
389. KIRÁLY Zoltán: *Feljegyzések*. = Székelyföld, 3/72. p.
390. Kiss Benedek: *A 10-es körben*. = Hitel, 3/13. p.
391. Kiss Benedek: *Alkonyodó*. = Hitel, 3/13–14. p.
392. Kiss Benedek: *Jöjj, március*. = Hitel, 3/12. p.
393. Kiss Benedek: *Lamentáció*. = Magyar Napló, 4/3. p.
394. Kiss Judit Ágnes: *Bevásárló lista*. = Mozdó Világ, 3/68. p.
395. Kocsis Gábor: [cím nélkül]. = Napút, 2/12–13. p.
396. KOLOSITS Zoltán: *Az akadály definíciója*. = Irodalmi Jelen, 3/109. p.
397. KOLOSITS Zoltán: *biákeresés*. = Irodalmi Jelen, 3/109. p.
398. KOLOSITS Zoltán: *kítésztul*. = Irodalmi Jelen, 3/110. p.
399. KONCZEK József: *Emlék a gaz városából*. = Hitel, 4/53–54. p.
400. KONCZEK József: *Fobáshokodás régiekhez*. Könyvem írása közben. = Agria, 1/55. p.
401. KONKOLY Juci, Z.: [cím nélkül]. = Napút, 2/13. p.
402. KOVÁCS István: *Lehetőség*. = Magyar Napló, 4/25. p.
403. KOZMA Tamás: *Az életigenlés primer ismérve*. (közkházi capriccio). = Mozdó Világ, 4/48. p.
404. KOZMA Tamás: *Milyen felelősség?* (Az Örkenyben érdemes Kafkát nézni). = Mozdó Világ, 4/48. p.
405. KOZMA Tamás: *Nem fér az előbőrben*. (Csak óvatosan!). = Mozdó Világ, 4/49. p.
406. KOZMA Tamás: *Vén cimborám*. (Csak óvatosan!). = Mozdó Világ, 4/49. p.
407. KÖNYVES Mirjam: *Aldozók*. = Napút, 2/13. p.
408. KÖNYVES Mirjam: *Tantalosz – avagy a bünök*. = Napút, 2/13. p.
409. KÓRIZS Imre: *Felirat egy görög kamion oldalán*. = Élet és Irodalom, április 20. 17. p.
410. KÓRIZS Imre: *Flanér*. = Élet és Irodalom, április 20. 17. p.
411. KÓRIZS Imre: *Golden Hour*. = Élet és Irodalom, április 20. 17. p.
412. KULIN Borbála: *Drónfesztivál*. = Hitel, 3/31. p.
413. KULIN Borbála: *fél óra szélcsend*. = Hitel, 3/30. p.
414. KULIN Borbála: *Feltámadás*. = Hitel, 3/31. p.
415. KURCZINA Mónika: [cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
416. KURDY FEHÉR János: *Álomkissasszony támadása*. = Új Forrás, 3/12–13. p.
417. KURDY FEHÉR János: *Kéretlen forradalom a Lónyay utcában*. = Új Forrás, 3/14–16. p.
418. KURDY FEHÉR János: *Poszt-glaciális würm*. (kerti készülék). = Új Forrás, 3/16–17. p.
419. KUTASI Károly: [cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
420. KÜRTI László: *00*. = eső, 1/63. p.
421. KÜRTI László: *diogenész és az idea*. = Alföld, 3/28. p.

422. KÜRTI László: *Az emelkedettségről.* = eső, 1/63–64. p.
423. KÜRTI László: *Feje se fájdul.* = eső, 1/64. p.
424. KÜRTI László: *a műszerész.* = Agria, 1/156. p.
425. KÜRTI László: *parasztgalamb.* = Jelenkor, 3/272. p.
426. KÜRTI László: *rokonlátogatás.* = Agria, 1/156. p.
427. KÜRTI László: *valamit az evolúcióról.* = Alföld, 3/28–29. p.
428. LACKFI János: *Kontárok és cinikusok zsol-tára.* = Eső, 1/38–43. p.
429. LAJKÓ T. Zalán: [cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
430. LAJTOS Nóra: *Haikus fűrt-témára.* (tíz dзsiszei). = Napút, 2/14. p.
431. LAJTOS Nóra: *Inferno.* = Agria, 1/41. p.
432. LÁNG Orsolya: *átjárás.* = Helikon, március 10. 4. p.
433. LÁNG Orsolya: *fásulás.* = Helikon, március 10. 4. p.
434. LÁNG Orsolya: *új ismeretség.* = Helikon, március 10. 4. p.
435. LÁSZLÓ Zsolt: *Az ismeretlen tanítvány.* = Vár, 1/9. p.
436. LEGÉNDY Jácint: *Mauritiusról tegnap.* szökövers. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
437. LEGÉNDY Jácint: *Miként egy kazánrendszert.* tűzvers. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
438. LEGÉNDY Jácint: *Mint szürkepatkány.* cellavers. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
439. LEGÉNDY Jácint: *Utazbat éppen.* mikéntvers. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
440. LENGYEL Péter: *Szár-szó.* = Napút, 2/14. p.
441. LEZSÁK Sándor: *Öregember Öregasszonyával.* = Hítel, 4/26–28. p.
442. LEZSÁK Sándor: *Pusztinai kismagyar.* = Hítel, 4/25. p.
443. LEZSÁK Sándor: *Szerelem.* = Hítel, 4/28–29. p.
444. LIPCSEI Márta: *Versciklus.* = Agria, 1/100–102. p.
445. LOVAS Sz. Judit: *Féltáton Agra szentélyéhez, megállva az Iliaszos partján.* = Napút, 2/139. p.
446. LOVAS Sz. Judit: *A kabócák valaha emberek voltak.* = Napút, 2/138. p.
447. LŐRINCZ József: *Dal.* = Agria, 1/187. p.
448. LŐRINCZ József: *A derűről.* = Agria, 1/188. p.
449. LŐRINCZ József: *Emlék.* = Napút, 2/15. p.
450. LŐRINCZ József: *Kegykerő ima.* = Agria, 1/187. p.
451. LŐRINCZ József: *Öregység.* = Napút, 2/15. p.
452. LŐRINCZ József: *Őszi ars poetica.* = Agria, 1/187. p.
453. LŐRINCZ József: *Vidám vég.* = Agria, 1/187. p.
454. LŐRINCZY Barbara Eszter: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
455. LÖVÉTEI LÁZÁR László: *A Bogdán László-névtár.* = Székelyföld, 3/68–69. p.
456. MAGYAR Dániel: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
457. MAKLÁRI Éva, P.: *Utolsó nagynéném balálára.* = Vár, 1/16–17. p.
458. MARCSÁK Gergely: *Éber estén.* = Hítel, 4/56. p.
459. MARCSÁK Gergely: *Hült hely.* = Hítel, 4/56–57. p.
460. MARCSÁK Gergely: *Jódeső.* = Hítel, 4/55. p.
461. MARKÓ Béla: *Amikor érkezem.* = Eső, 1/38. p.
462. MARKÓ Béla: *Emmausz után.* = Vigília, 4/275. p.
463. MARKÓ Béla: *Idegen tárgy.* = Látó, 3/15. p.
464. MARKÓ Béla: *Misztériumjáték.* = Kortárs, 3/19–20. p.
465. MARKÓ Béla: *Óda egy régi cserépfazékhoz.* = Látó, 3/15–16. p.
466. MARKOVITY, Radmila: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
467. MÁRKUS Brigitta: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
468. MARNO János: *A bukás.* = Jelenkor, 3/244. p.
469. MARNO János: *Csapda.* = Jelenkor, 3/243–244. p.
470. MARNO János: *Fantomrádió.* = Alföld, 3/14. p.
471. MARNO János: *Reciprok.* = Alföld, 3/14. p.
472. MARNO János: *Rózsa (akvarell).* = Alföld, 3/14. p.
473. MARNO János: *Rózsa (olaj).* = Alföld, 3/14. p.
474. MARNO János: *Sárkánykor.* = Jelenkor, 3/242. p.
475. MARNO János: *Az üres véna.* = Alföld, 3/15. p.
476. MARNO János: *Vázlat.* (a hanyatló nap házáról). = Jelenkor, 3/243. p.
477. MARNO János: *Zajlás.* = Jelenkor, 3/242–243. p.
478. MARCSINKA Csaba: *Rétestáj.* = Tiszatáj, 3/34. p.
479. MELIORISZ Béla: *Hallgatók.* = Műhely, 1/19. p.
480. MELIORISZ Béla: *Lassan mintha el.* = Tiszatáj, 3/15–16. p.

481. MELIORISZ Béla: *Máshogy.* = Műhely, 1/18. p.
482. MELIORISZ Béla: *Még ba.* = Műhely, 1/18. p.
483. MELIORISZ Béla: *Végképp.* = Műhely, 1/19. p.
484. MELIORISZ Béla: *Vimperk.* = Tiszatáj, 3/15. p.
485. MÉSZÁROS Ildikó: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
486. MÉSZÁROS Mária: [cím nélkül]. = Napút, 2/15. p.
487. MEZEI Gábor: [öt_tél]. = Jelenkor, 4/380–381. p.
488. MIHÁLYI MOLNÁR László: *Annyi csak.* = Agria, 1/125. p.
489. MIHÁLYI MOLNÁR László: *Honvágy.* = Agria, 1/125. p.
490. MIHÁLYI MOLNÁR László: *Találkozás szavainak erdejében.* = Agria, 1/126. p.
491. MOLNÁR Adél: *Majomparádé.* = Napút, 2/16. p.
492. MOLNÁR Csilla: *Tél.* = Napút, 2/16. p.
493. MOLNÁR Krisztina Rita: *A csendből.* Egy másik fordítás. = Élet és Irodalom, március 29. 17. p.
494. MOLNÁR Krisztina Rita: *Jelentés.* = Élet és Irodalom, március 29. 17. p.
495. MOLNÁR Krisztina Rita: *Vesta-suttogás.* = Élet és Irodalom, március 29. 17. p.
496. MÓRITZ Máttyás: *Nekem mesél.* = Napút, 2/16–17. p.
497. MÜLLER Dezső: *Anyám.* = Helikon, március 10. 4. p.
498. MÜLLER Dezső: *Életem.* = Helikon, március 10. 4. p.
499. MÜLLER Dezső: *Mintha.* = Helikon, március 10. 4. p.
500. MÜLLER Dezső: *Sarokba rúgnak.* = Helikon, március 10. 4. p.
501. NÁDASDY Ádám: *Beilleszkedési neheztségek.* = Tiszatáj, 3/13. p.
502. NÁDASDY Ádám: *Mozdony.* = Tiszatáj, 3/13. p.
503. NÁDASDY Ádám: *Nem mondja, hogy szeret.* = Tiszatáj, 3/14. p.
504. NAGY Anita Klaudia: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
505. NAGY István Paphnutius: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
506. NAGY Lea: *Csak oda.* = Eső, 1/71. p.
507. NAGY Lea: *Fekete kalap.* = Tiszatáj, 3/35–36. p.
508. NAGY Lea: *Horizont.* = Vár, 1/10. p.
509. NAGY Lea: *Út vég.* = Tiszatáj, 3/36. p.
510. NAGY Lea: *Vörös.* = Tiszatáj, 3/35. p.
511. NAGY Lea: *Zongora.* = Eső, 1/70. p.
512. NAGY Márta Júlia: *Csendélet évelő nővényekkel.* = Helikon, március 10. 11. p.
513. NAGY Márta Júlia: *A kivágott diófák természete.* = Helikon, március 10. 11. p.
514. NAGY Márta Júlia: *Vadorzás.* = Helikon, március 10. 10–11. p.
515. NAGY Márta Júlia: *Vibarbóna.* = Helikon, március 10. 11. p.
516. NAGY Zita: *Homokóra.* = Agria, 1/24–25. p.
517. NAGY Zsuka: *az idő és a tudás.* = Helikon, április 10. 4. p.
518. NAGY Zsuka: *oral history.* = Helikon, április 10. 4. p.
519. NAGY Zsuka: *Vadkamera.* = Eső, 1/62. p.
520. NAGY-RAKITA Melinda: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
521. NÉMETH Dániel: *140507.* = Helikon, március 10. 13. p.
522. NÉMETH Dániel: *140510.* = Helikon, március 10. 13. p.
523. NÉMETH Dániel: *140903.* = Helikon, március 10. 13. p.
524. NÉMETH István Péter: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
525. NÉMETH István Péter: *Balaton kisposták.* = Agria, 1/66–70. p.
526. NERHAFT Antalné: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
527. NYERGES Gábor Ádám: *Ezt napközben kezdte érezni.* = Élet és Irodalom, március 9. 17. p.
528. ÓBIS Hajnalka: *Felbőfésztés.* = Agria, 1/167. p.
529. ÓBIS Hajnalka: *Festszövet.* = Agria, 1/167. p.
530. ÓBIS Hajnalka: *Vonalak.* = Agria, 1/167. p.
531. OLÁH András: *esti nyugalom.* = Agria, 1/40. p.
532. OLÁH András: *évszakok.* = Vár, 1/33. p.
533. OLÁH András: *bátramenetben.* = Vár, 1/33. p.
534. OLÁH András: *biába.* = Agria, 1/40. p.
535. OLÁH András: *ima.* = Vár, 1/32. p.
536. OLÁH András: *örökségeink.* = Agria, 1/40. p.
537. OLÁH András: *ügysem lehet.* = Vár, 1/33. p.
538. OLÁH János: *Töredékek.* = Magyar Napló, 4/13. p.
539. OLASZ Valéria: *Havasi gyopár.* = Agria, 1/39. p.
540. OLASZ Valéria: *Jajkiáltás.* = Agria, 1/39. p.
541. OLASZ Valéria: *Simon Anna.* = Agria, 1/38. p.
542. OLASZ Valéria: *Tavaszi ágra virradtam.* = Agria, 1/38. p.
543. OLMOSSY Ferenc: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
544. ORCSIK Roland: *Diófa.* = Alföld, 4/21–22. p.

545. ORCSIK Roland: *Karthago*. = Alföld, 4/20–21. p.
546. OROSZ István: *Levelek a nagykövettől*. = Hítel, 4/61–67. p.
547. PÁL Tamás: *hazaköltözés Pripjatya*. = Látó, 3/44. p.
548. PÁL Tamás: *helyzetjelentés senki úrnak*. = Látó, 3/44. p.
549. PÁL-KUTAS Orsolya, Sz.: [cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
550. PATAKI Anett: [cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
551. PATAKI Edit: *Máz*. = Napút, 2/18. p.
552. PATAKI István: *emelkedetten*. = Agria, 1/154. p.
553. PATAKI István: *ha majd*. = Agria, 1/155. p.
554. PATAKI István: *jó tanács selyembárány egészségének megóvásáért*. = Agria, 1/154. p.
555. PATAKI István: *nem mondhatod*. = Agria, 1/155. p.
556. PATAKI István: *pinácia-ikebana*. = Agria, 1/154. p.
557. PAULJUCSÁK Péter: *Fényvesztés*. = Zempléni Múza, 1/69. p.
558. PAULJUCSÁK Péter: *Ne félj*. = Zempléni Múza, 1/67. p.
559. PAULJUCSÁK Péter: *Az üresség csarnoka*. = Zempléni Múza, 1/68. p.
560. PAULJUCSÁK Péter: *Váza*. = Zempléni Múza, 1/70. p.
561. PÉNTÉK Imre: *Bál*. = Vár, 1/45. p.
562. PÉNTÉK Imre: *A csillagász*. = Magyar Napló, 4/32. p.
563. PÉNTÉK Imre: *Divat*. = Vár, 1/44. p.
564. PÉNTÉK Imre: *Háttérben egy sárga villamos*. = Hítel, 4/10. p.
565. PÉNTÉK Imre: *Obskurus angyalok*. = Hítel, 4/9. p.
566. PÉNTÉK Imre: *Olimpikontra*. = Hítel, 4/8. p.
567. PÉNTÉK Imre: *Pannon ének*. = Hítel, 4/9–10. p.
568. PÉNTÉK Imre: *Zöldebb*. = Vár, 1/44. p.
569. PÉTER Márta: *kikerült idők*. = Műhely, 1/30–31. p.
570. PÉTERINÉ JENCsik Erzsébet: [cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
571. PETŐCZ András: *Beszélgéteim Istennel*. = Eső, 1/28. p.
572. PETŐCZ András: *Futottam mindig*. = Kortárs, 4/8–9. p.
573. PETŐCZ András: *Várakozás*. = Kortárs, 4/8. p.
574. PETRŐCZI Éva: *Egy vers folytatása*. = Vigilia, 3/205–206. p.
575. PETZ György: [cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
576. PLUGOR Magor: (*míg hajtogatom...*). = Napút, 2/18. p.
577. PURGER J. Jenő: *fobász*. = Agria, 1/256. p.
578. PURGER J. Jenő: *valami*. = Agria, 1/256. p.
579. PUSZTAI Emese: (*homlokomon*). = Napút, 2/18. p.
580. PUSZTAI Emese: (*szőlőtöke*). = Napút, 2/18. p.
581. RADNAI István: *Évszakok boltvágyonon*. = Agria, 1/199. p.
582. RADNAI István: *Hajléktalan versek a hulladékokban*. = Agria, 1/199. p.
583. RADNAI István: *A magány közössége*. = Vár, 1/14. p.
584. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Botondka kitarja a karját*. = Irodalmi Jelen, 3/46. p.
585. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Botondka küszni tanul*. = Irodalmi Jelen, 3/43. p.
586. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Botond kartárs megtanul karámiul*. = Irodalmi Jelen, 3/43–44. p.
587. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *A Dob utca végén a naplemente*. = Irodalmi Jelen, 3/42. p.
588. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Éji 1*. = Magyar Napló, 4/33. p.
589. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Éji 2*. = Magyar Napló, 4/33. p.
590. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *A műhelyudvaron*. = Magyar Napló, 4/33. p.
591. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Régi képek és homok*. = Irodalmi Jelen, 3/44–45. p.
592. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *A Rózsák terén*. = Irodalmi Jelen, 3/42. p.
593. ROZÁN Eszter: *Az első helyezett*. = Napút, 2/18–19. p.
594. ROZÁN Eszter: *Méz*. = Napút, 2/19. p.
595. RÓZSA Iván: *Árny a ködben*. = Napút, 2/19. p.
596. RÓZSA Iván: *Fürt-álom*. = Napút, 2/19. p.
597. RÓZSA Iván: *Legfelül, legalul*. = Napút, 2/19. p.
598. RÓZSA Iván: *Majomszeretet*. = Napút, 2/19. p.
599. RÓZSA Iván: *Oda már...* = Napút, 2/19. p.
600. RÓZSA Iván: *Préda*. = Napút, 2/19. p.
601. RÓZSA Iván: *Szomszédok*. = Napút, 2/19. p.
602. SAITOS Lajos: *Nem vérzik el*. = Agria, 1/196. p.
603. SAITOS Lajos: *Szemben az árral*. (vers és aforizma). = Agria, 1/196. p.
604. SAITOS Lajos: *Téli remény*. = Agria, 1/196. p.
605. SAJGÓ Szabolcs: *ez van*. = Agria, 1/13. p.
606. SAJGÓ Szabolcs: *időtlen várakozás*. = Agria, 1/14. p.
607. SAJGÓ Szabolcs: *játék életre halálra*. = Agria, 1/14. p.

608. SAJGÓ Szabolcs: *név szerint mindörökre*. = Agria, 1/15. p.
609. SAJGÓ Szabolcs: *a világ önmagában*. = Agria, 1/13. p.
610. SALLAI Regina: [cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
611. SÁNTA Hajnalka: *Alkony*. = Napút, 2/20. p.
612. SÁNTA Hajnalka: *Hajfűrt*. = Napút, 2/20. p.
613. SÁNTA Hajnalka: *Mozdulat*. = Napút, 2/20. p.
614. SÁNTA Hajnalka: *Szőlőfűrt*. = Napút, 2/20. p.
615. SÁRKÓZI Richárd: [cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
616. SCHEIN Gábor: *Angyal szeme sem*. = Jelenkor, 4/377. p.
617. SCHEIN Gábor: *Mint a korsolyázó*. = Jelenkor, 4/377. p.
618. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *Apokalipszis*. = Agria, 1/16. p.
619. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *Isten országa*. = Agria, 1/17. p.
620. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *István*. = Agria, 1/17. p.
621. SEBESTÉNY JÁGER Orsolya: *Már csak*. = Agria, 1/16. p.
622. SELÉNDY Balázs: *Marie*. = Agria, 1/158. p.
623. SELÉNDY Balázs: *Történet*. = Agria, 1/157. p.
624. SERES Lili Hanna: *Apám balálai*. = Zempléni Múza, 1/72. p.
625. SERES Lili Hanna: *A párttitkár szerelme*. = Zempléni Múza, 1/71. p.
626. SERES Lili Hanna: *Szuszogó*. = Zempléni Múza, 1/73. p.
627. SERES Lili Hanna: *Tanácsolhatnám*. = Zempléni Múza, 1/74. p.
628. SERFŐZŐ Simon: *A kutya láthatta*. = Agria, 1/19. p.
629. SERFŐZŐ Simon: *Szefű*. Hallomások című versciklusból. = Agria, 1/18. p.
630. SIMEK Valéria: *Biztatón*. = Napút, 2/62. p.
631. SIMEK Valéria: *Csernyei templom*. = Vár, 1/81. p.
632. SIMEK Valéria: *Engedd, hogy*. = Napút, 2/62. p.
633. SIMEK Valéria: *Kettős tér között*. = Vár, 1/81. p.
634. SIMEK Valéria: *Pinceajtónál*. = Vár, 1/81. p.
635. SIMEK Valéria: *Változás*. = Napút, 2/62. p.
636. SIMON Adri: *A gombszigeten*. = Alföld, 3/30. p.
637. SIMON Adri: *Permafrazs*. = Alföld, 3/31. p.
638. SIMON Márton: *Dísz*. = Élet és Irodalom, március 2. 17. p.
639. SIMON Márton: *Eső*. = Alföld, 3/39. p.
640. SIMON Márton: *Így telt*. = Székelyföld, 4/18–19. p.
641. SIMON Márton: *Köz*. = Székelyföld, 4/19–20. p.
642. SIMON Márton: *Láz*. = Székelyföld, 4/21–22. p.
643. SIMON Márton: *Néz*. = Élet és Irodalom, március 2. 17. p.
644. SIMON Márton: *Szel*. = Élet és Irodalom, március 2. 17. p.
645. SIMON Márton: *Van*. = Alföld, 3/40. p.
646. SIMONFY József: *Gombolyaggá*. = Székelyföld, 4/32–33. p.
647. SIMONFY József: *A kő*. = Székelyföld, 4/33–34. p.
648. SIMONFY József: *Messziről*. = Székelyföld, 4/31. p.
649. SIPOS Erzsébet: *Érsekkerti őz platán*. = Agria, 1/168. p.
650. SIPOS Erzsébet: *Innen az Eged*. = Agria, 1/168. p.
651. SOMOGYI Klára: [cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
652. SOÓS József: *Inkább a cet*. = Napút, 2/63. p.
653. SPINDLER Zsolt: *Krúdy és a nők*. = Napút, 2/20. p.
654. SUHAI Pál: *Ars poetica*. = Hítel, 4/106. p.
655. SUHAI Pál: *Karácsonyjé*. = Hítel, 4/107. p.
656. SUHAJDA József: *madárijesztő*. = Napút, 2/20. p.
657. SÜTŐ Csaba András: *Rossz elmért telkű rezervátum*. = Eső, 1/66. p.
658. SÜTŐ Csaba András: *Voltdő*. = Eső, 1/64–65. p.
659. SZABÓ Aida (Jampa drolma): *Metamorfózis*. (egy szőlőtöke emlékei). = Napút, 2/21. p.
660. SZABÓ Edit: [cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
661. SZABÓ Julianna: [cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
662. SZALAY Álmos: *Beszélgetés műsor*. = Élet és Irodalom, március 2. 14. p.
663. SZALAY Álmos: *Építész*. = Élet és Irodalom, március 2. 14. p.
664. SZALAY Álmos: *Megfelelő szög*. = Élet és Irodalom, március 2. 14. p.
665. SZÁVA Csanád: (*fürtöd*). = Napút, 2/21. p.
666. SZÉKÁCS Vera: *Azt mondog*. = Műhely, 1/32. p.
668. SZÉKÁCS Vera: *Nyújtózózkodó görög szó*. = Műhely, 1/33. p.
669. SZÉKÁCS Vera: *A túlélő*. = Műhely, 1/33. p.
670. SZÉKELY György: [cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.

671. SZEKERES Mária: *novemberi ima*. = *Agria*, 1/195. p.
672. SZEKERES Mária: *Homályos tükrök*. = *Agria*, 1/195. p.
673. SZEKERES Mária: *Mulasztások útján*. = *Agria*, 1/195. p.
674. SZELES Judit: *Kibontogatni*. = *Zempléni Múzsza*, 1/75. p.
675. SZELES Judit: *Tabu*. = *Zempléni Múzsza*, 1/76. p.
676. SZENDERÁK Bence: *sziget*. = *Élet és Irodalom*, március 29. 14. p.
677. SZENTE B. Levente: *Eredet*. = *Agria*, 1/180. p.
678. SZENTE B. Levente: *(És vége)*. = *Székelyföld*, 3/61–62. p.
679. SZENTE B. Levente: *A báz belülről*. = *Székelyföld*, 3/61. p.
680. SZENTE B. Levente: *Látó*. = *Agria*, 1/180. p.
681. SZENTKIRÁLYI FITTLER József: [cím nélkül]. = *Napút*, 2/22. p.
682. SZENTMÁRTONI János: *A legkisebb királyfi*. = *Magyar Napló*, 4/19. p.
683. SZENTMÁRTONI János: *Aranyidő, meggyfábot*. = *Magyar Napló*, 4/19–20. p.
684. SZEPESI Attila: *Arany katonagombok*. = *Műhely*, 1/48. p.
685. SZEPESI Attila: *Bolondok könyve*. = *Műhely*, 1/44. p.
686. SZEPESI Attila: *Bombakráter*. = *Műhely*, 1/45. p.
687. SZEPESI Attila: *Csillagképek*. = *Műhely*, 1/47. p.
688. SZEPESI Attila: *A gölemkészítő*. = *Műhely*, 1/49. p.
689. SZEPESI Attila: *Gyerekoltavajok*. = *Műhely*, 1/45. p.
690. SZEPESI Attila: *Halottlátók*. = *Műhely*, 1/50. p.
691. SZEPESI Attila: *Hírbarang*. = *Műhely*, 1/44. p.
692. SZEPESI Attila: *Isten gyülevész serege*. = *Műhely*, 1/47. p.
693. SZEPESI Attila: *Kajla bábok*. = *Műhely*, 1/46. p.
694. SZEPESI Attila: *Kelekótya Orpheusz*. = *Műhely*, 1/48. p.
695. SZEPESI Attila: *Napkőve*. = *Műhely*, 1/50. p.
696. SZEPESI Attila: *Pinocchio*. = *Műhely*, 1/46. p.
697. SZEPESI Attila: *Tükörszobák*. = *Műhely*, 1/49. p.
698. SZERÉNYI Szabolcs: *Eposz*. = *Élet és Irodalom*, április 13. 14. p.
699. SZERÉNYI Szabolcs: *Lassú helyzetelemzés*. = *Élet és Irodalom*, április 13. 14. p.
700. SZERÉNYI Szabolcs: *Panelnyár*. = *Élet és Irodalom*, április 13. 14. p.
701. SZIGETI Lajos: *Közéleti szobrok*. (részlet). = *Vár*, 1/77. p.
702. SZIJJ Ferenc: *Harminchárom kísérlet*. = *Alföld*, 3/3–8. p.
703. SZIKRA János: *Holtág*. = *Hitel*, 3/25. p.
704. SZIKRA János: *Kisujjadt*. = *Hitel*, 3/24. p.
705. SZIKRA János: *Néni a pátkai buszon*. = *Hitel*, 3/24. p.
706. SZIKRA János: *Népmese*. = *Hitel*, 3/25. p.
707. SZIKRA János: *tbália*. = *Hitel*, 3/23. p.
708. SZILÁGYI Enikő: *Kóstoló*. = *Napút*, 2/22. p.
709. SZILÁGYI Enikő: *Az ősz aranya*. = *Napút*, 2/22. p.
710. SZILVESZTER Zsuzsánna: *Beteljesülés*. = *Napút*, 2/22. p.
711. SZILVESZTER Zsuzsánna: *Felnőttel*. = *Napút*, 2/22. p.
712. SZONDY György, J.: *Jobbról is, balról is*. = *Székelyföld*, 4/28. p.
713. SZONDY György, J.: *Másnap*. = *Székelyföld*, 4/30. p.
714. SZONDY György, J.: *A mondat*. = *Székelyföld*, 4/29–30. p.
715. SZONDY György, J.: *A többi nap*. = *Székelyföld*, 4/30. p.
716. SZONDY György, J.: *Vigasz*. = *Székelyföld*, 4/29. p.
717. SZONDY György, J.: *Zápor*. = *Székelyföld*, 4/28. p.
718. SZÓCS Géza: *Három bagatell*. I. János Vitéz. II. A szerelemről. Átiratok. III. A bukaresti strapa. = *Irodalmi Jelen*, 3/23–24. p.
719. SZÖLLŐSI Bernadett: *Kiszáradva*. = *Napút*, 2/22. p.
720. SZÖLLŐSI Bernadett: *Napsugaras*. = *Napút*, 2/22. p.
721. SZÖLLŐSI Bernadett: *Remény*. = *Napút*, 2/22. p.
722. SZÖLLŐSI Bernadett: *Szél*. = *Napút*, 2/22. p.
723. SZUROMI Pál: *Éjszakák*. (A három tenor). = *Vár*, 1/39. p.
724. SZUROMI Pál: *(Fanni)*. = *Vár*, 1/40. p.
725. SZUROMI Pál: *(Üdvöz légy!)*. = *Vár*, 1/40. p.
726. SZŰK Balázs: *Lázadás nincs... Láz-temető*. Kifordító-láz. Lázarom. Láz-sátor. = *Agria*, 1/163. p.
727. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 3*. = *Napút-füzetek*, 122/5. p.
728. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 38*. = *Napút-füzetek*, 122/6. p.
729. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 44*. = *Napút-füzetek*, 122/7. p.
730. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 46*. = *Napút-füzetek*, 122/8. p.

731. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 47*. = *Napút-füzetek*, 122/9. p.
732. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 48*. = *Napút-füzetek*, 122/10. p.
733. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 49*. = *Napút-füzetek*, 122/11. p.
734. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 50*. = *Napút-füzetek*, 122/12. p.
735. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 59*. = *Napút-füzetek*, 122/13. p.
736. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 75*. = *Napút-füzetek*, 122/14. p.
737. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 80*. = *Napút-füzetek*, 122/15. p.
738. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 88*. = *Napút-füzetek*, 122/16. p.
739. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 89*. = *Napút-füzetek*, 122/17. p.
740. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 92*. = *Napút-füzetek*, 122/18. p.
741. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 98*. = *Napút-füzetek*, 122/19. p.
742. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 105*. = *Napút-füzetek*, 122/20. p.
743. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 112*. = *Napút-füzetek*, 122/21. p.
744. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 119*. = *Napút-füzetek*, 122/22. p.
745. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 125*. = *Napút-füzetek*, 122/23. p.
746. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 131*. = *Napút-füzetek*, 122/24. p.
747. SZVÉTEK Gábor: *Adagio 133*. = *Napút-füzetek*, 122/25. p.
748. SZVÉTEK Gábor: *Az én szívem rengeteg...* = *Napút-füzetek*, 122/3. p.
749. SZVÉTEK Gábor: *Hitvány ember leszek*. = *Napút-füzetek*, 122/4. p.
750. SZVÉTEK Gábor: *(Ördögcérna – 1.)* szarajevó rózsái. = *Napút-füzetek*, 122/26. p.
751. SZVÉTEK Gábor: *(Ördögcérna – 4.)* = *Napút-füzetek*, 122/27. p.
752. SZVÉTEK Gábor: *(Ördögcérna – 7.)* Hazám. = *Napút-füzetek*, 122/28. p.
753. SZVÉTEK Gábor: *(Ördögcérna – 9.)* = *Napút-füzetek*, 122/29. p.
754. SZVÉTEK Gábor: *(Ördögcérna – 11.)* = *Napút-füzetek*, 122/30. p.
755. SZVÉTEK Gábor: *Szonett*. = *Napút-füzetek*, 122/2. p.
756. TAKÁCS Nándor: *Éjszakai kiállítás*. (húsz év múlva) = *Műhely*, 1/22. p.
757. TAKÁCS Zsuzsa: *Kimenetel*. = *Vigilia*, 4/286. p.
758. TAKÁCS Zsuzsa: *A Meztelen Király*. = *Jelenkor*, 3/241. p.
759. TAKÁCS Zsuzsa: *Olvos az üldözött*. = *Új Forrás*, 4/7. p.
760. TAKÁCS Zsuzsa: *Orwell-utánérzés*. = *Jelenkor*, 3/241–242. p.
761. TAKÁCS Zsuzsa: *Pohár*. = *Új Forrás*, 4/8. p.
762. TAKÁCS Zsuzsa: *A szakadék szélén*. = *Vigilia*, 4/286. p.
763. TAKÁCS Zsuzsa: *Szólni csak*. = *Új Forrás*, 4/8. p.
764. TERKE József: *Akácvirág*. = *Napút*, 2/22. p.
765. TERKE József: *Denevérek*. = *Napút*, 2/23. p.
766. TERKE József: *Hajad*. = *Napút*, 2/22. p.
767. TERKE József: *Paradicsom*. = *Napút*, 2/23. p.
768. TERKE József: *Szölő*. = *Napút*, 2/23. p.
769. TERÉK Anna: *Nebéz hajnalok*. = *Eső*, 1/7–8. p.
770. TILLMANN Pentele: *Kérdést hogy maga után*. = *Napút*, 2/23. p.
771. TILLMANN Pentele: *Szép kis gubanc*. = *Napút*, 2/23. p.
772. TÓBIÁS Krisztián: *A mikulás rakétája*. (részletek). = *Műhely*, 1/24–26. p.
773. TORNAI József: *A rozsmaring illata*. = *Hitel*, 4/6. p.
774. TORNAI József: *A vonat meg az éjszaka*. = *Hitel*, 4/6–7. p.
775. TÓTH Klára, B.: *Fobász alkonyatban*. = *Életünk*, 3/37–38. p.
776. TÓTH László: *Apám lábujja, madarai*. = *Vigilia*, 3/199–200. p.
777. TÓTH László: *Egymásba át*. = *Vigilia*, 3/200–201. p.
778. TÓTH László: *Reggel, füled megtelik*. = *Vigilia*, 3/200. p.
779. TÓTH Szonja Klára: *Babanevetés*. = *Napút*, 2/23. p.
780. TÖNKÖL József: *Elszántott mezsgyénel*. = *Életünk*, 3/51–52. p.
781. TÖNKÖL József: *Följárnak hozzám a hangyák*. = *Életünk*, 3/50–51. p.
782. TÖNKÖL József: *Még egy pillantás Betlehemre*. = *Életünk*, 3/49–50. p.
783. TÖNKÖL József: *Mindégik bogarad bevérez*. = *Életünk*, 3/53–54. p.
784. TÖNKÖL József: *Szűretek mellünk most már*. = *Életünk*, 3/52–53. p.
785. TÖNKÖL József: *Téged kellett volna emlegetniük*. = *Életünk*, 3/54–55. p.
786. TÖNKÖL József: *Úgy sírom a gyönyörű maskamézet*. = *Agria*, 1/181. p.
787. TÖRÖK Nándor: *Szürkeletben*. (csonkolt szonettek). = *Agria*, 1/174–175. p.
788. TURCZI István: *Batsányi-intarziák*. = *Életünk*, 3/45. p.
789. TURCZI István: *Az első borotválkozás*. = *Életünk*, 3/44. p.

790. TURCZI István: *Ermitázs*. = Alföld, 4/12–14. p.
791. TURCZI István: *Ermitázs*. (Jelenetek Jedlik Ányos ifjúkorából). = Új Forrás, 4/56–57. p.
792. TURCZI István: *Ki messze megy*. Eörsi István, kettős szereposztásban. = Mozgó Világ, 4/45–46. p.
793. TURCZI István: *Még maradjon minden*. Mészöly Miklós térképe. = Mozgó Világ, 4/46–47. p.
794. TURCZI István: *Remény*. = Életünk, 3/44. p.
795. TURI Tímea: *Férfiak füstben*. = Jelenkor, 4/378. p.
796. VAJDA Boróka: *bomlás*. = Irodalmi Jelen, 3/113. p.
797. VAJDA Boróka: *Eridanus*. = Irodalmi Jelen, 3/118. p.
798. VAJDA Boróka: *Galaxis-aktus*. = Irodalmi Jelen, 3/116. p.
799. VAJDA Boróka: *Örökség*. = Irodalmi Jelen, 3/114. p.
800. VAJDA Boróka: *sejtosztódás*. = Irodalmi Jelen, 3/111. p.
801. VAJDA Boróka: *Szabásminta*. = Irodalmi Jelen, 3/112. p.
802. VAJDA Boróka: *táviratok*. = Irodalmi Jelen, 3/115. p.
803. VAJDA Boróka: *zömleszté*. = Irodalmi Jelen, 3/117. p.
804. VALYON László: [cím nélkül]. = Napút, 2/23. p.
805. VARGA Borbála: *Edzés*. = Helikon, március 10. 13. p.
806. VARGA Borbála: *bűség Magamhoz*. = Helikon, március 10. 13. p.
807. VARGA Borbála: *kilépek*. = Helikon, március 10. 13. p.
808. VARGA Borbála: *szórákozott*. = Helikon, március 10. 13. p.
809. VARGA Borbála: *szuvenír*. = Helikon, március 10. 13. p.
810. VARGA Borbála: *társaim*. = Helikon, március 10. 13. p.
811. VARGA Borbála: *triptich*. = Helikon, március 10. 13. p.
812. VARGA Dániel: *Aliga télen*. = Eső, 1/72. p.
813. VARGA Dániel: *Felbátvonulás*. = Eső, 1/72. p.
814. VARGA Dániel: *Igen és nem*. = Élet és Irodalom, március 23. 14. p.
815. VARGA Dániel: *A Párizsi utca éjjel*. = Élet és Irodalom, március 23. 14. p.
816. VARGA Dániel: *Rimbaud-árny*. = Élet és Irodalom, március 23. 14. p.
817. VARGA Melinda: *Időtlen nyárban napfűdőzik a vers*. = Irodalmi Jelen, 3/25–27. p.
818. VARGA Melinda: *Naptárversek*. Októberi szentenciák. = Székelyföld, 3/32–36. p.
819. VASS István Pál: *hajnal*. = Napút, 2/23. p.
820. VASS István Pál: *kápolna*. = Napút, 2/23. p.
821. VASS István Pál: *némaság*. = Napút, 2/23. p.
822. VASS István Pál: *szamos*. = Napút, 2/23. p.
823. VÉGH Artilla: *Sanzon*. = Magyar Napló, 4/28–29. p.
824. VÉGH Artilla: *Újjászületés*. = Magyar Napló, 4/29. p.
825. VÉGHELYI Balázs: *Kollázs, évszakokra*. = Agria, 1/233. p.
826. VÉGHELYI Balázs: *Társadalmi kabát*. = Agria, 1/234. p.
827. VÉGHELYI Balázs: *Villő!* = Agria, 1/234. p.
828. VERCEK Györgyi: [cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
829. VERMES György: [cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
830. VERMES Nikolett: *Ideiglenesen befogadó*. = Kortárs, 3/29. p.
831. VERMES Nikolett: *Kapunyitási pánik*. = Kortárs, 3/29. p.
832. VIHAR Judit: [cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
833. VILLÁNYI G. András: *Almodó levelek*. = Műhely, 1/27. p.
834. VILLÁNYI G. András: *Árnykérdés*. = Műhely, 1/27. p.
835. VILLÁNYI G. András: *Ars poetica*. = Műhely, 1/28. p.
836. VILLÁNYI G. András: *Megragadnád*. = Műhely, 1/28. p.
837. VILLÁNYI László: *Időről időre*. = Alföld, 4/4–5. p.
838. VILLÁNYI László: *Maradék életünk*. = Székelyföld, 3/5. p.
839. VILLÁNYI László: *Többé nem*. = Alföld, 4/4. p.
840. VIRÁG József: [cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
841. VÖRÖS István: *Drótszonettek*. = Székelyföld, 4/7–11. p.
842. VÖRÖS István: *Drótszonettek*. = Tiszatáj, 4/36–40. p.
843. VÖRÖS István: *Eurüdiké-szonettek*. = Irodalmi Jelen, 3/31–20. p.
844. WANKER Judit-Klára: [cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
845. WIESZT Dóra: [cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
846. WILHELM József: [cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
847. WIRTH Imre: *esti univerzum*. = Élet és Irodalom, április 6. 14. p.
848. ZALÁN Tibor: *Alkoholos tünődések*. = Kortárs, 3/27–28. p.

849. ZALÁN Tibor: *Aquincumi ébredés*. = Tempevölgy, 1/3–4. p.
850. ZALÁN Tibor: *Hátal*. = Eső, 1/44–45. p.
851. ZALÁN Tibor: *Torony*. = Új Forrás, 3/46–48. p.
852. ZALÁN Tibor: *A vacsora*. = Vigilia, 3/190–191. p.
853. ZÁVADA Péter: *Egy sírkamra nyelvémlékeinek föltárása*. [Versciklus]. = Látó, 3/5–8. p.
854. ZENTAI Eta: [cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
855. ZIRIG Árpád: *Az éjszaka visszatérő*. = Vár, 1/25. p.
856. ZIRIG Árpád: *Fürdik a táj*. = Vár, 1/24–25. p.
857. ZIRIG Árpád: *Nem tudom...* = Vár, 1/24. p.
858. ZSÁTKOVICS Edit: [cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
859. ZSILLE Gábor: *Felvilágosult bagyomány*. = Magyar Napló, 4/53. p.

Rövidpróza

860. ABÁFÁY-DEÁK Csilla: *Converse*. = Élet és Irodalom, április 20. 16. p.
861. AMBRUS Lajos: *A csodamalom*. = Vár, 1/21–23. p.
862. AMRAN, Ahmed: *Autoimmun*. = Élet és Irodalom, április 27. 16. p.
863. AMRAN, Ahmed: *Piros eső*. = Eső, 1/50–53. p.
864. ASAF, Uri: *Két naplórészlet*. Közeledik a hetvenöt. A lodzi napló. = Új Forrás, 3/8–9. p.
865. ASAF, Uri: *A szerző*. = Új Forrás, 3/10. p.
866. BAKACSI Ernő: *Öregsors*. = Agria, 1/189–194. p.
867. BALÁZS K. Attila: *Vállfa*. (vázlat anyáról). = Helikon, március 10. 8. p.
868. BÁLINT Péter: *Isten tenyerében vagyunk*. = Kortárs, 4/10–29. p.
869. BÁNKI Éva: *Kattan*. = Eső, 1/74–76. p.
870. BARCSAI László: *Fogak*. = Helikon, március 25. 12–13. p.
871. BARNA Imre: *Stop time*. = Élet és Irodalom, március 23. 15. p.
872. BECK Tamás: *Cayenne-i bors*. = Élet és Irodalom, március 9. 15. p.
873. BENE Zoltán: *Derengés*. = Székelyföld, 4/13–17. p.
874. BERTA Zsolt: *Tetkő*. = Magyar Napló, 4/34–38. p.
875. BOTH Balázs: *Hope*. = Agria, 1/63–65. p.
876. BÖSZÖRMÉNYI Márton: *A mesemondó*. = Irodalmi Jelen, 3/47–61. p.
877. BUCZ Hunor: *Volt karácsonyok*. = Hitel, 3/19–22. p.
878. BURNS Katalin: *Eljutni Szultánabádig*. = Magyar Napló, 4/44–47. p.
879. CSABAI László: *A cédula*. = Alföld, 3/17–27. p.
880. CSÁK Gyöngyi: *Úton*. = Vár, 1/26–32. p.
881. CSÍÁK Gyula: *A mi falunk*. = Vár, 1/92–96. p.
882. CSIKÓS Artilla: *Nótarádió, kis dolgaink*. = Eső, 1/77–78. p.
883. [DARVASI László] Szív Ernő: *Fecskepörkölt*. = Élet és Irodalom, március 14. 14. p.
884. [DARVASI László] Szív Ernő: *A gödör*. Isten. Haza. Csal. = Élet és Irodalom, április 13. 14. p.
885. [DARVASI László] Szív Ernő: *Isten*. = Tiszatáj, 4/128. p.
886. [DARVASI László] Szív Ernő: *Az Istennek írt levél*. = Eső, 1/29–30. p.
887. DARVASI László: *Meleg*. = Jelenkor, 4/361–365. p.
888. [DARVASI László] Szív Ernő: *Ólomkatona*. = Tiszatáj, 3/113. p.
889. DARVASI László: *Szabad szerelem*. = Élet és Irodalom, április 27. 15. p.
890. DOBOSI Bea: *Tizenöt perc*. = Műhely, 1/40–41.
891. DÖME Barbara: *Örökség*. = Székelyföld, 4/23–27. p.
892. FÁBIÁN Tibor: *Meditáció*. = Agria, 1/197–198. p.
893. FERDINANDY György: *Goodwill*. = Tempevölgy, 1/5–6. p.
894. FRIDEČZKY Katalin: *Vízíó*. = Élet és Irodalom, március 14. 16. p.
895. GAZDAG Ági: *Úszás*. = Élet és Irodalom, április 20. 15. p.
896. GYÖRE Robi: *Hajnal*. = Élet és Irodalom, március 14. 15. p.
897. HAJDÚ Farkas-Zoltán: *Exoctus*. = Székelyföld, 4/37–70. p.
898. HAJÓS Eszter: *Benti fák*. = Látó, 3/42–43. p.
899. HAJÓS Eszter: *Szobanövény, eső*. = Látó, 3/39–40. p.
900. HAJÓS Eszter: *Vízszintes nappal*. = Látó, 3/41–42. p.
901. HARAG Anita: *Becsúsztat*. = Élet és Irodalom, március 23. 16. p.
902. HÁY János: *Csoki*. = Élet és Irodalom, április 20. 15. p.
903. HEITER Tamás: *A Megváltó eljövetele*. = Vár, 1/11–13. p.
904. HEVESI Mihály: *Kotyec*. = Élet és Irodalom, március 23. 16. p.

905. HORVÁTH Benji: *Senkik.* = Helikon, április 10. 11. p.
906. HORVÁTH Benji: *Új idők veszett fiai.* = Helikon, március 10. 12. p.
907. HORVÁTH Csaba: *A berlini taxis.* = Élet és Irodalom, március 29. 16. p.
908. JÓNÁS Tamás: *Modern talking.* (Kapd be, Uram!) = Eső, 1/46–49. p.
909. KÁLMÁN Gábor: *A pokol lovasai.* = Élet és Irodalom, március 2. 15. p.
910. KEMÉNY Zsófi: *Oktogoff.* = Élet és Irodalom, április 20. 14. p.
911. KEMÉNY Zsófi: *Az újlípótmezei csata.* = Élet és Irodalom, március 23. 14. p.
912. KERÉKGYÁRTÓ István: *Korpa.* = Élet és Irodalom, március 23. 15. p.
913. KISSLAKI László: *A Vig Zarándokfogadó.* = Hítel, 3/26–29. p.
914. KONCZEK József: *A fedeztető mester.* = Magyar Napló, 4/26–27. p.
915. KONTRA Ferenc: *Boldog szárnyasok.* = Eső, 1/56–61. p.
916. KOSZTOLÁNCZY Tibor: *Átszálló.* = Új Forrás, 3/18–20. p.
917. KOVÁCS István: *Zöldszilvánia.* A levél és a kisfiú. Munkásörnek egy baja... = Életünk, 3/39–43. p.
918. KÖRÖSSI P. József: *Férfi és nő hogy érthetné meg egymást.* = Élet és Irodalom, április 13. 16. p.
919. KÖTTER Tamás: *A 722-es járat.* = Élet és Irodalom, március 14. 15. p.
920. KÜRTI László: *fejzetek a baglyok életéből.* = Élet és Irodalom, március 29. 16. p.
921. LÁNG Orsolya: *Goetbingen.* November 1. = Helikon, április 10. 15. p.
922. LÁNG Orsolya: *Járatok.* = Helikon, április 10. 15–16. p.
923. LŐRINCZ Teréz: *Kövek, szigetek.* = Vigilia, 3/204–205. p.
924. MAJLÁTH Ákos: *Tejfog.* = Helikon, március 25. 10. p.
925. MAKLÁRI Éva, P.: *A legszebb karácsony.* = Vár, 1/15–16. p.
926. MÁRTON Evelin: *Gondolkodó tebát.* = Látó, 3/9–14. p.
927. MEDGYESI Emese: *Yes, please!* = Helikon, március 25. 14–15. p.
928. MÉHES Károly: *Utazás Oszkárrel.* = Élet és Irodalom, április 6. 15. p.
929. MESTERHÁZY Balázs: *Báró álma.* = Élet és Irodalom, április 6. 15. p.
930. MOHÁCS Livia: *A Fiú a törrel.* = Hítel, 4/30–44. p.
931. MOLNÁR Erzsébet: *Elköltözötték országa.* = Élet és Irodalom, március 23. 6. p.
932. MOLNÁR Erzsébet: *For sale.* = Élet és Irodalom, április 27. 9. p.
933. MOLNÁR Erzsébet: *Földindulás.* = Élet és Irodalom, április 13. 9. p.
934. MOLNÁR Erzsébet: *Pártszakadás.* = Élet és Irodalom, március 9. 12. p.
935. MUCHA Dorka: *Fekete zakó.* = Alföld, 4/15–16. p.
936. MUCHA Dorka: *Levelezőfüzet.* = Alföld, 4/17–18. p.
937. NÓGRÁDI Gábor: *Fogak fehér bástyasora.* = Élet és Irodalom, április 27. 16. p.
938. NOMÁD FÖLDI László: *Negyedik a négyesen.* = Élet és Irodalom, április 27. 15. p.
939. NOVÁK Zsüliet: *A kékről és a zöldről.* = Élet és Irodalom, április 13. 16. p.
940. NYÍRI Katalin: *A buszon.* = Helikon, március 25. 12. p.
941. OLÁH András: *Megértem.* = Hítel, 4/58–60. p.
942. OLÁH Máttyás László: *Halott Hitler a képernyőn.* = Élet és Irodalom, március 2. 16. p.
943. ORBÁN János Dénes: *Hőféhérnépecske.* = Kortárs, 3/22–26. p.
944. PATAK Márta: *Két pillanatkép.* = Vigilia, 4/276–279. p.
945. PATAKI Tamás: *Delibáti kísérlet.* = Tempevölgy, 1/10–12. p.
946. PÁTKAI Tivadar: *Akasztófavirágok.* = Műhely, 1/37–39. p.
947. PÉTER János: *Mindenki.* = Élet és Irodalom, április 6. 16. p.
948. PONGRÁCZ P. Mária: *A Táltos.* HATYTYÚSZÁRNYON. = Irodalmi Jelen, 3/64–67. p.
949. PUNGOR András: *Ebéd.* = Eső, 1/66–70. p.
950. PUNGOR András: *Egy kettő.* = Élet és Irodalom, március 2. 16. p.
951. SAÁD Katalin: *Kétségbeesés.* = Eső, 1/33–35. p.
952. SEBESTYÉN Mihály: *Felbővillamos.* = Helikon, április 10. 16–17. p.
953. SEBESTYÉN Mihály: *Nagyapám aranyszíve.* = Látó, 3/34–38. p.
954. SOMOGYI Feri: *Egy szó.* = Élet és Irodalom, április 13. 15. p.
955. SZABÓ Róbert Csaba: *Az egy-egy-kettes melő.* = Helikon, március 10. 7. p.
956. SZABÓ T. Anna: *Kupleráj és amnézia.* = Jelenkor, 4/366–369. p.
957. SZALAY Károly: *Judit.* = Kortárs, 4/29–42. p.
958. SZÁNTÓ Erika Emma: *Istenem.* = Élet és Irodalom, április 6. 16. p.
959. SZÁNTÓ T. Gábor: *Nem alszik, nem szunynyad.* = Alföld, 4/6–11. p.

960. SZATHMÁRI István: *Ingrid Schuster.* = Alföld, 4/24–27. p.
961. SZEIFERT Natália: *A kavicsgyűjtő.* = Eső, 1/53–56. p.
962. SZENTGYÖRGYI László: *A fogász halála.* = Agria, 1/183. p.
963. SZENTGYÖRGYI László: *Menekülés a zöldhatáron.* = Agria, 1/182. p.
964. SZENTGYÖRGYI László: *Poéta és kosárfonó.* = Agria, 1/184. p.
965. SZENTIRMAI Mária: *Egyre távolabb.* = Műhely, 1/42. p.
966. SZIL Ágnes: *Mágnesek.* = Élet és Irodalom, március 14. 16. p.
967. SZUROMI Pál: *„pokolra kell annak menni”?* emlékezés egy „sárgaházra”. = Vár, 1/34–39. p.
968. TÓTH Ágnes: *Kocsmamésék.* A virágváza. Régiségek. Franciska. Rivanolos Berta. Közömbösség. = Látó, 3/45–54. p.
969. TÓTH B. Judit: *Tülelők.* = Élet és Irodalom, március 9. 15. p.
970. TÓTH Vivien: *Ösztartozunk.* = Irodalmi Jelen, 3/28–30. p.
971. TOTTH Benedek: *Gyűrődési zóna.* = Élet és Irodalom, április 27. 14. p.
972. TOTTH Benedek: *Hiperkarma.* = Élet és Irodalom, március 2. 14. p.
973. TOTTH Benedek: *Itt már nincsenek vadak.* = Élet és Irodalom, március 29. 14. p.
974. VÁMOS Miklós: *Öt piczi – nagy témáról.* I. Érted. II. Írás. III. Olvasás. IV. Misc. V. Söhaj. = Eső, 1/35–37. p.
975. VÁRI Attila: *Halotti maszk.* = Élet és Irodalom, március 29. 15. p.
976. VÖRÖS Gábor: *Tényleg sajnálom.* = Irodalmi Jelen, 3/14–22. p.
977. WEHNER Tibor: *Öt rövid szöveg.* szigorú. állati vágyak. mettlachi. műhalott. garázsmentet. = Új Forrás, 4/84–92. p.
978. ZSIDÓ Ferenc: *Hazatérés.* = Székelyföld, 3/39–43. p.
979. ZSOLNAI György: *Vészhelyzet.* = Kortárs, 3/30–35. p.

Hosszupróza

980. BENE Zoltán: *Valéria terve.* [Regényrészlet – Áramszünet]. = Helikon, március 10. 17–18. p.
981. BENEDEK Szabolcs: *Kádár hét napja.* [Regényrészlet]. = Eső, 1/22–27. p.
982. BERTÓK Imre: *Jerikó épül.* regényrészlet. = Jelenkor, 3/259–262. p.
983. DARVASI László: *A szolnoki bombázás.* [Regényrészlet]. = Eső, 1/11–21. p.
984. DIMÉNY Lóránt: *Tizenkettő.* (regényrészletek). = Helikon, március 25. 7–9. p.
985. GRECSÓ Krisztián: *Vera könyve.* regényrészlet. = Jelenkor, 3/245–249. p.
986. HAKLIK Norbert: *Mona Lisa elrablása.* regényrészlet. = Helikon, április 10. 8–9. p.
987. HAKLIK Norbert: *Mona Lisa elrablása.* Részlet egy készülő regényből. = Életünk, 3/56–63. p.
988. HAKLIK Norbert: *Mona Lisa elrablása.* (Részlet egy készülő regényből). = Tiszatáj, 3/20–32. p.
989. HANDÓ Péter: *Körök a mindenségben.* (regényrészlet). 5 – c7. 7 – g4. 8 – g3. = Irodalmi Jelen, 3/35–40. p.
990. KAKUK Tamás: *Kényszerleszállás.* (regényrészlet). = Új Forrás, 3/84–88. p.
991. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Apák lesben.* (I/1). = Élet és Irodalom, március 9. 16. p.
992. KOLLÁR-KLEMENCZ László: *Apák lesben.* (I/2). = Élet és Irodalom, április 20. 16. p.
993. KUKORELLY Endre: *Cé cé cé pé.* = Alföld, 3/9–13. p.
994. KUKORELLY Endre: *Cé cé cé pé.* = Élet és Irodalom, április 13. 15. p.
995. LANCSZOR Gábor: *Indiai útinapló.* prózarészlet. = Jelenkor, 4/388–393. p.
996. LENGVEL Zoltán: *Agro Navis.* Harmadik epizód. Mohács. Vesztegzár. = Tiszatáj, 3/5–12. p.
997. MÁN-VÁRHEGYI Réka: *Mágneshegy.* regényrészlet. = Jelenkor, 3/263–268. p.
998. NYERGES Gábor Ádám: *Féltáv.* (Részlet a Mire ez a nap véget ér munkacímű, készülő regényből). = Tiszatáj, 4/45–50. p.
999. OBERCZIÁN Géza: *Áramlás.* [Regényrészlet]. = Magyar Napló, 4/40–42. p.
1000. ORAVECZ Imre: *Ókontri.* 49. [Regényrészlet]. = Alföld, 3/32–38. p.
1001. SZÉKELYHIDI Zsolt: *A kékköküti csillag.* (regényrészlet). Kuzma Sanyi. Hoteles Bélu. Viru. = Irodalmi Jelen, 3/5–11. p.
1002. TÉREY János: *Megvagytok.* Részlet a Káli holtak című regényből. = Jelenkor, 4/370–376. p.
1003. TEMESI Ferenc: *49/49.* [Regényrészlet]. = Kortárs, 3/9–18. p.
1004. TEMESI Ferenc: *Norvég nő Csikban.* [Regényrészlet – 49/49]. = Székelyföld, 3/49–56. p.
1005. VERES Szusanna: *Tercio de la muerte II. rész.* (A halál harmada). Valladolib, szeptember 16. Egy évvel korábban. Ronda, április 2. = Életünk, 3/73–84. p.

Kevert műfajok

1006. KIS Pál István: *Sercenéseim prózában és versben*. A Mester és a királycsináló. ... Pál és Barabás... Akkor most mi legyen a neve? ... Isac és az Atya... A környezettudatos polgár. ... James Cook utolsó monológja. [versek, kisprózák]. = Agria, 1/56–62. p.

Átmeneti műfajok

1007. SZVÉTEK Gábor: *Tetovált Képek*. [vizuális versek]. = Napút 2. Napút-füzetek, 122/31–52. p.

Képregények

1008. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Csöndes kiáltvány*. = Helikon, március 10. 22. p.
1009. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A marosszentimrei templomban*. = Helikon, április 10. 22. p.
1010. VINCZE Ferenc Berke – VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *A játékos*. = Helikon, március 25. 22. p.

(Összeállította: ZAHARI ISTVÁN)

SZÁMUNK SZERZŐI

ALEXANDRU CIUBOTARIU (1979) képregényrajzoló, illusztrátor, street art művész

DEMUS ZSÓFIA (1989) kritikus, a Pécsi Tudományegyetem doktorandája

DUNAI TAMÁS (1981) médiakutató, a Szegedi Tudományegyetem oktatója

ERDEI KRISZTINA (1978) képzőművész, a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem doktorandája

FERENCZY BÁLINT (1990) művészettörténész, művészeti tanácsadó

CHRIS FORD a Lazinc galéria igazgatója

KRÁNICZ BENCE (1991) újságíró

MAKSA GYULA (1975) médiakutató, a Pécsi Tudományegyetem oktatója

MARTOS GÁBOR (1953) művészeti író

MURÁNYI KATA (1985) a Pécsi Tudományegyetem doktorandája

SZABÓ ZOLTÁN ÁDÁM (1979) építészmérnök, képregényes szakíró

SZÉP ESZTER (1984) kritikus

VASS NORBERT (1985) történész, kritikus, a Szépirodalmi Figyelő szerkesztője

VINCZE FERENC (1979) író, irodalomtörténész, az ELTE oktatója, a Szépirodalmi Figyelő főszerkesztője

2017
176 oldal
2750 Ft

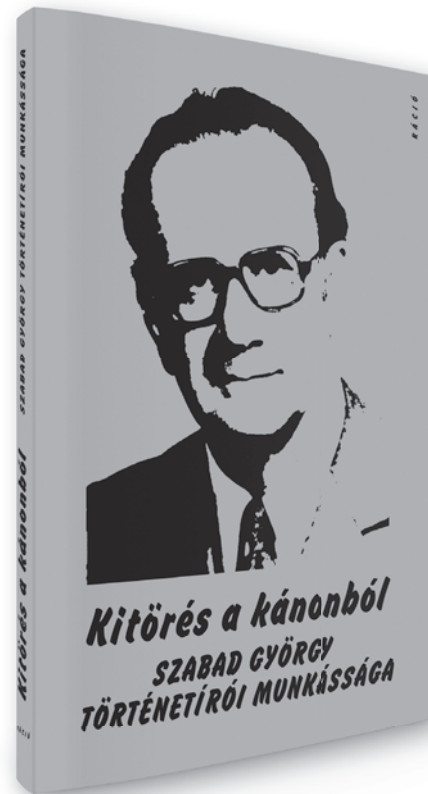

Jelen kötet többek között arra a kérdésre keresi a választ, hogy létezik-e magyar képregénytudomány, és mintegy kísérletet tesz arra, hogy felmutassa, ez az új diszciplína egyre erőteljesebben van jelen a magyar tudományos diskurzusban. Elméleti nyelve és megközelítésmódjai még képlékenyek, minduntalan kimutathatók a szomszédos tudományágak hatásai, azonban azt már nyugodtan kijelenthetjük, a jelenség megkerülhetetlen. A különböző tudományok felől érkező kutatók, egyetemi oktatók vagy doktoranduszok szövegei világosan mutatják, hogy a többek között média-, film-, irodalom- és kultúratudományok szakemberei miként kísérelnek meg egy olyan értekezőnyelvet és megközelítésmódot találni, melyek immár nem csupán az „indulási oldal” elméleti horizontját és interpretációs modelljeit tükrözik, hanem ettől részben elszakadva egy új tudományág megteremtésének lehetőségét ígérik. A kötet szövegei a fentebbi célt is szem előtt tartó, 2016 májusában Kolozsváron megrendezett *Tendenciák a kortárs magyar képregényben és képregény*-című konferencia elhangzott előadásainak szerkesztett írásai, s a képregényről való értekezés számos formáját és lehetőségét villantják fel.

A *Képregényen innen és túl* című kötet első abban a sorozatban (*Képregénytudomány*), mely azt tűzte célul, hogy rendszeres időközönként számoljon be a magyar és külföldi képregénykutatás legújabb eredményeiről és tendenciáiról.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a Ráció kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • tel.: (1) 321-8023
fax: (1) 321-4757 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

2018
312 oldal
3500 Ft

Tanulmánykötetünk a történész munkásságát járja körül az összehasonlítás és az érdemi szakmai vita megnyitása szándékával. Arra keres választ, hogy Szabad György műveiben milyen témákat, milyen szemlélettel, milyen értelmezési keretben, milyen szakszerűséggel és milyen módszerrel dolgozott fel. Mennyire és mennyiben haladta meg – a témát kutató – elődeit, mit hagyott utódaira, kikkel és hogyan folytatott szakmai vitákat, milyen kontextusban és hogyan képviselte nézeteit. Szerzői és szerkesztője a tanítványi emlékezések és a politikusi értékelések műfaji határain túllépő szakmai diskurzust előmozdítandó bocsátják útjára e kötetet, abban a reményben, hogy a magyar történetírás és így Szabad György életművének kutatói nemcsak a nyomtatott forrásokat, hanem a Szabad-hagyatékot is hamarosan tanulmányozhatják.

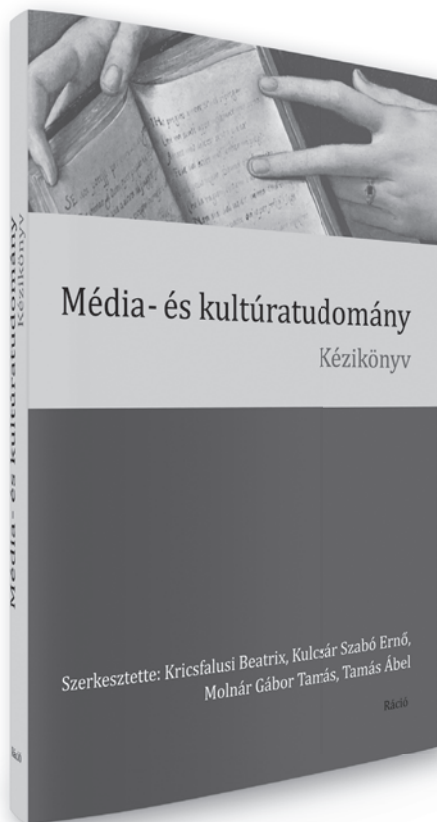
A kötetben szereplő tanulmányok szerzői: Csorba László, Deák Ágnes, Dénes Iván Zoltán, Dobszay Tamás, Erdődy Gábor, Frank Tibor, Fülöp Éva Mária, Gergely András, Hermann Róbert, Kaposi Zoltán, Miru György, Orosz István

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a Ráció kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • tel.: (1) 321-8023
fax: (1) 321-4757 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

2018

536 oldal

4250 Ft

A hazai könyvkiadásban úttörő vállalkozás célja, hogy megismertesse az olvasókat a médiaelmélet és a kultúratudomány legfontosabb jelenségeivel, fogalmaival, szerzőivel és műveivel. Az egységes szerkezetben megírt szócikkek átfogó áttekintést adnak a humántudományokban (és különösen az irodalomtudományban) az ezredforduló óta alapvető kultúra- és médiatudományos paradigmáról. Ennek lényege, hogy (például) egy irodalmi szöveg elgondolhatatlan egyfelől az őt is meghatározó és általa is meghatározott kulturális összefüggésrendszer nélkül, másfelől anélkül, hogy figyelembe vennénk azokat a médiumokat, amelyek a szöveghez való hozzáférésünket lehetővé teszik, s amelyek minket magunkat is meghatároznak. A kézikönyv az Általános Irodalomtudományi Kutatócsoport gondozásában készült, szerzői a téma hazai szakértői közül kerültek ki.

A kötet megrendelhető vagy kedvezményesen megvásárolható
a Ráció kiadó szerkesztőségében: 1072 Budapest, Akácfa utca 20. • tel.: (1) 321-8023
fax: (1) 321-4757 • e-mail: racio@racio.hu • www.racio.hu

KONCERT *kastély*

www.halaszkastely.hu

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

2018. JÚLIUS 7.

20.00 KastélyKoncert

Játékos lélek – a harmonika

A Virtuózokból jól ismert **Demeniv Mihály** harmonikaművész és **Tálas Áron** zongoraművész különleges világba varázsolja el hallgatóságát.

2018. JÚLIUS 21.

20.00 KastélyKoncert

Kis éji jazz Gájer Bálinttal és Horváth Márkkal

A műsor a nagysikerű *Swing'n Pop* című nagylemezre épül, de a saját dalok mellett klasszikusok is megszólalnak a könnyed, nyáresti jazzkoncerten.

2018. AUGUSZTUS 4.

20.00 KastélyKoncert

Sárik Péter Trió x Beethoven

A **Sárik Péter Trió** hosszú évek óta játszik műfajtól független jazztípusokat. A koncerten Beethoven szimfóniáinak és zongoraszonátáinak részleteit hallhatja a közönség.

2018. AUGUSZTUS 18.

20.00 KastélyKoncert

Dr. Jazz Band

A zenekar dallamos, ritmusos, érzelmekben gazdag instrumentális és improvizatív zenét játszik. Repertoárjuk a '20-as-'40-es évek slágereiből, valamint saját szerzeményekből áll.

Halász-kastély, Kápolnásnyék

2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10.

Telefon: +36 21 292 0471, E-mail: info@halaszkastely.hu

HALÁSZ
KASTÉLY
KÁPOLNÁSNYÉK

MŰVÉSZET *közelben*

Új kiállítás nyílik a kápolnásnyéki Halász-kastélyban
2018. május 5-től szeptember 28-ig

A festészet győri mesterei:

Cziráki Lajos (1917–2003) és Tóvári Tóth István (1909–2004)
válogatott alkotásai

Cím: 2475 Kápolnásnyék, Deák Ferenc u. 10.

Telefon: +36 21 292 0471, E-mail: info@halaszkastely.hu

Nyitva: minden nap 10.00–18.00 óráig

www.halaszkastely.hu

ISSN 1585-3829

9 771585 382140

1 8 0 0 3

Ára: 600 Ft

nka

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA